

**T. C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**MEKTÛBÂT-I RABBÂNÎ'DE KURBİYET TERİMİ
ÇERÇEVESİNDE HADİSLERİN İŞÂRÎ YORUMLARI
(Yüksek Lisans Tezi)**

Bünyamin AKYÜZ

**Prof. Dr. Zafer ERGİNLİ
Danışman**

**RİZE
2019**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında, Bünyamin AKYÜZ tarafından hazırlanan "Mektûbât-ı Rabbânî'de Kurbiyet Terimi Çerçevesinde Hadislerin İşârî Yorumları" başlıklı bu çalışma, 20. 09. 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği başarıyla bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Zafer ERGİNLİ

Kabul/~~Red~~)

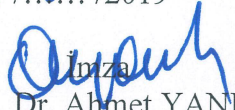
Üye: Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK

Kabul/~~Red~~)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi İbrahim EKİCİ

Kabul/~~Red~~)

14 / 10 / 2019

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 20.09.2019

Bünyamin AKYÜZ

ÖN SÖZ

İslâm dininin yayıldığı her coğrafya da tarikatların etkisinin yadsınamayacak şekilde olduğu aşikârdır. Tarikatlar, üstlenmiş olduğu bu görevlerinin yanında zaman zaman bir kısmının tahrifata yol veren gibi görüntü vermesine rağmen çoğunlukla İslâm dinini her türlü bid’atlardan korumaya yönelik çalışma içersinde olmuşlardır. Biz de bu çalışma da ortaya koymuş olduğu mücadeleci kimliği, olaylara müdahaleci ve yol gösterici mektuplarıyla akranlarından farklı bir kişiliğe sahip olan ikibin yılının müceddidi İmâm-ı Rabbânî’nin bakir olarak görebildiğimiz Mektûbât isimli eserindeki kurbiyet terimi çerçevesinde hadislere getirdiği işârî yorumları konu edişini ele almaya çalıştık.

Tasavvuf Anabilim Dalı altında yapılan bu çalışma, onlarca asırlık geçmişe ve geleneğe sahip olunan tasavvuf alt bilgisi yanında hadis bilgisine de vakıf olmayı gerektirdiği için her iki alanın kaynak eserlerine ve de bu alandaki uzman kişilerin yol gösterici bilgilerine başvuru yapmayı gerekli kılmıştır. Tasavvufun kendi seyri içerisinde farklı ekol temsilcilerince bizim bu çalışmamızda ele almaya çalıştığımız kurbiyet kavramının daha farklı bir yaklaşımla da ele alındığına tanık olmak mümkündür. Bunun nedeni ise Tasavvufun kitabî bir ilim olmanın ötesinde tatma, yaşama ve manevi bir tecrübe ile elde edilişinden kaynaklanmaktadır. Tasavvufun böyle bir özelliğe sahip oluşu bize çalışmamızda yol işaretlerini gösterecek türden rehberlik edecek özelliğe sahip yol göstericilere ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda özellikle hadislerin Tasavvufî muhteva yönünden analize tabi tutulması noktasında Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ’ın *Tasavvufî Hadîs Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadîs Şerhi* adlı eseri ile Prof. Dr. Seyit Avcı’nın *Sûfîlerin Hadis Anlayışı: Bursevi Örneği* adlı eserleri, Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ’ın *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Prof. Dr. Osman TÜRER’in *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ’ın *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Taarruf*, Yard. Doç. Dr. Ahmet YILDIRIM ‘ın *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* adlı eserlerinden ve de adını burada zikredemediğimiz pek çok ilmi eserden metodolojik olarak, Dâru’l-Hikme İslâmî

İlimler Araştırma ve Danışma Merkezi Tercüme Komisyonu Talha Hakan ALP, Ömer Faruk TOKAT, Ahmet Hamdi YILDIRIM'ın tercüme ettiği İmâm-ı Rabbânî'nin Mektubât-ı Rabbâni Tercümesi adlı eserlerinden ziyadesiyle istifade etmeye çalıştık.

Ayrıca bunların dışında bu çalışmanın ortaya çıkması noktasında ufuk açıcı fikirleri, usul öğretici yöntemsel destek ve teşvikleriyle her daim yanımızda olarak deney ve tecrübelerini bizlerden esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Zafer ERGİNLİ'ye, Doç. Dr. Sinan YILMAZ'a, çalışma arkadaşlarıma, hadis kaynaklarını taramamızda ve ilgili mektupları tasnif etmede bize yardımcı olan Nuh AKYÜZ'e her daim teknik anlamda desteklerini bizlerden esirgemeyen Hamza ÇATAN'a, katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim. İlgililerince hayırlı bir çalışma olmasını ve başarıya erdirmesini Allah Teâlâ'dan niyaz ederim.

Bünyamin AKYÜZ

RİZE/2019

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	6
ÖZET	10
ABSTRACT	12
KISALTMALAR	14
GİRİŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM

İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ ve MEKTÛBÂT'IN ESERLERİ İÇİNDEKİ YERİ

I. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN HAYATI	19
II. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN NAKŞBENDÎ SİLSİLESİNDEKİ YERİ	20
III. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN ESERLERİ	22
IV. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN MEKTÛBÂT'ININ GENEL ÖZELLİKLERİ 24	
A. Mektûbâtın Genel Özellikleri	24
B. İmâm-ı Rabbânî'nin Çalışmamızda İncelediğimiz Mektupları Yazdığı Kişiler	25
C. İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûblar'ında Geçen Unvanlar	34
V. MEKTUBÂT'IN 16. VE 17. YÜZYIL HİNDİSTAN'INDAKİ SOSYAL VE DİNİ HAYATTAKİ KONUMU	40
A. Sosyo-Kültürel Hayat	40
B. Dini Hayat	41

İKİNCİ BÖLÜM

MEKTÛBÂT'TA KURBİYET TERİMİ İLE İLGİLİ İŞÂRİ OLARAK YORUMLANMIŞ HADİS İÇEREN MEKTUPLAR VE SEYR-Ü SÛLÛK BAKIMINDAN DEĞERİ

I. İŞÂRÎ YORUMUN TASAVVUF VE TEFSİRDEKİ YERİ	44
II. TASAVVUFTA KURB-BU'D (KURBİYET) TERİMLERİ	45
III. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN “KURBİYET” TERİMİNİ ELE ALDIĞI MEKTUPLAR VE İÇERİKLERİNDEKİ TASAVVUF TERİMLERİ	48
A. Mektuplar	48
1. Dokuzuncu Mektup (Cilt I)	48
2. Onuncu Mektup (Cilt I)	49
3. Yirmi İkinci Mektup (Cilt I)	50
4. Yirmi Üçüncü Mektup (Cilt I)	52
5. Yirmi Dördüncü Mektup (Cilt I)	52
6. Yirmi Altıncı Mektup (Cilt I)	54
7. Kırk Birinci Mektup (Cilt I)	55
8. Kırk Dördüncü Mektup (Cilt I)	56
9. Kırk Beşinci Mektup (Cilt I)	57
10. Elli İkinci Mektup (Cilt I)	58
11. Elli Sekizinci Mektup (Cilt I)	59
12. Elli Dokuzuncu Mektup (Cilt I)	60
13. Altmış Yedinci Mektup (Cilt I)	61
14. Yetmişinci Mektup (Cilt I)	61
15. Yetmiş Üçüncü Mektup (Cilt I)	62
16. Yetmiş Dördüncü Mektup (Cilt I)	63
17. Yetmiş Altıncı Mektup (Cilt I)	63
18. Yetmiş Sekizinci Mektup (Cilt I)	65

19. Yüz Yetmiş Dördüncü Mektup (Cilt I)	66
20. Yüz Yetmiş Beşinci Mektup (Cilt I)	67
21. Yüz Seksen İkinci Mektup (Cilt I)	68
22. Yüz Doksan Yedinci Mektup (Cilt I)	69
23. İki Yüz Yirmi Birinci Mektup (Cilt I)	70
24. İki Yüz Yirmi İkinci Mektup (Cilt I)	71
25. İki Yüz Yirmi Altıncı Mektup (Cilt I)	71
26. İki Yüz Kırk Sekizinci Mektup (Cilt I)	72
27. İki Yüz Kırk Dokuzuncu Mektup (Cilt I)	73
28. İki Yüz Doksan Üçüncü Mektup (Cilt I)	74
29. Üç Yüz İkinci Mektup (Cilt I)	75
30. Üç Yüz On Üçüncü Mektup (Cilt I)	77
31. Dördüncü Mektup (Cilt II)	79
32. Kırk Altıncı Mektup (Cilt III)	80
33. Kırk Sekizinci Mektup (Cilt III)	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAM RABBÂNÎ’NİN SÜLÛK ANLAYIŞINA KURBİYYET MERKEZLİ OLARAK BAKIŞ

I. ŞERÎAT	83
A. Nefis Karşısında Şerîat	86
B. Şerîatın Sınırlarına Uymak	88
II. TARÎKAT	89
A. Tarîkatın Şerîatla İlişkisi	89
B. Tarîkat Olarak Nakşbendiyye ve Rûhânî Tarîkın Kurbiyyete Ulaştırma Hususundaki Tesiri	90
C. Mârifet-i Nefisin Kurbiyyetteki Yeri	91

D. Kişilerin Manevi Durumları	93
E. Sülûk Türleri ve Kurbiyyet	94
F. Şeyh ya da Mürşidin Önemi	96
G. Sülûkün Bidâyeti	97
1. Tевbe/İnâbe.....	97
2. Zühd	98
3. Muhâsebe	99
4. Verâ ve Takvâ	100
5. Vakt (ibn'ül-vakt/ebu'l-vakt).....	100
H. Sülûkün Nihâyeti	101
1. Yakîn	101
2. Ahvâl ve Kurbiyyet	102
III. HAKÎKAT	103
A. Hakîkatin Şerîatla İlişkisi	103
B. Nübüvvet-Velâyet İlişkisi	103
1. Allah'la Kâin ve Halktan Bâin Olmak	105
2. Fenâ ve Mârifet	106
3. İrşad Makamı	107
SONUÇ	108
KAYNAKLAR	112
ÖZ GEÇMİŞ	118

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Zafer ERGİNLİ

Hazırlayan: Bünyamin AKYÜZ

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 119

ÖZET

MEKTÛBÂT-I RABBÂNÎ'DE KURBİYET TERİMİ ÇERÇEVESİNDE HADİSLERİN İŞÂRÎ YORUMLARI

Bu çalışma, İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât adlı eserinde “kurbîyet” konusunu ele aldığı mektuplarda kullanmış olduğu hadislerle getirmiş olduğu işârî yorumların incelenmesine dayanmaktadır. Çalışma bu yönüyle nitel bir araştırma olup içerik analizini esas almaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde İmâm-ı Rabbânî'nin kısa bir hal bilgisine yer verildikten sonra yazmış olduğu eserleri ve nakşbendî silsilesi içindeki yeri incelenmiştir. Ayrıca çalışmamızda konu edindiğimiz mektupları yazdığı kişiler isim olarak zikredilmiştir. Bununla birlikte, İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât adlı eseri üzerine yapılmış çalışmalarla ilgili yapmış olduğumuz literatür taramasına kısaca yer verildikten sonra tez çalışmamızın ana iskeletini oluşturmaya çalıştığımız işârî yorumun tasavvuf ve tefsirdeki kullanım şekillerine yer verilmiş ve özellikle de tasavvuf bilminde işârî yorumun kullanımı ile ilgili tespitler yapılmıştır.

İmâm-ı Rabbânî'nin yazmış olduğu mektupların etki alanını görebilmek için mektupların yazılmış olduğu kişiler ve unvanları incelenmiş ve diğer sûfilerden farklı olarak pasif bir sûfî olmadığına ve aynı zamanda bir aksiyon adamı olduğu tespitine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kurb ve bu'd kavramlarını ele alıp inceledikten sonra kurbîyet konusunu ele aldığı mektuplarda hadislerle getirdiği işârî yorumun kullanımı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca İmâm-ı Rabbânî'nin yazdığı mektuplarla neyi murad ettiğinin anlaşılabilmesi için Celâleddin Ekberşah döneminin sosyal ve dini hayatı kısaca ele alınmıştır.

İmâm-ı Rabbânî'nin kurbiyet konusunu ele aldığı mektuplar içerik analizine tabi tutulmuş, metinde yer alan hadisler incelenerek bu hadislerdeki İşârî yorumlar tetkik edilmiştir. Hadisler analiz edilirken İmâm-ı Rabbânî'nin bu hadislere getirmiş olduğu yorumların hazırlayıcısı olan sosyal şartlar incelenmeye çalışılmış ve İmâm-ı Rabbânî'nin bu hadislere niçin bu şekilde İşârî yorumlar getirdiği çözümlenmeye çalışılmıştır.

Son olarak, İmâm-ı Rabbânî'nin sülûk anlayışı kurbiyyet merkezli olarak incelenmiş ve Şerîat, Tarikat ve Hakikat kavramları bağlamında İmâm-ı Rabbânî'nin kurbiyyet anlayışı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmâm-ı Rabbânî, Mektûbât, İşârî yorum, İşârî tefsir, Hadis usulü, Hadis.

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Basic İslâmic Sciences

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Zafer ERGİNLİ

Author: Bünyamin AKYÜZ

Year: 2019

Pages:119

ABSTRACT

THE ISHARİ COMMENTS OF AHADİTH IN IMAM RABBANİ'S MAKTUBAT IN THE CONTEXT OF THE TERM “QURBİYYAH”

This work deals with the examination of the ishari comments of ahadith in the letters in Imam Rabbani's Maktubat in which he discusses the concept of “qurbiyyah” with this aspect, the work is a qualitative research based on content analysis.

The first part of the work examines the place of Imam Rabbani in the succession of the Naqshibandiyyah and his works together with a short biography. In the work, the names of the people whom Imam Rabbani wrote his letters are mentioned by names. Besides, the examples of the usage of the ishari commentary in the fields of tasawwuf and tafsir are mentioned together with the usage of the ishari commentary in the branch of tasawwuf. The literature review on Imam Rabbani's Maktubat is also included.

In order to illustrate the influence area of Imam Rabbani's letters the people he addressed and their titles are examined. It is stated that, apart from the other Sûfis, he is a man of action.

The second part of the work examines the concept of “qurbiyyah” and deals with the ahadith in Maktubat and the ishari comments of Rabbani on these ahadith. To be able to understand Imam Rabbani's letters the contemporary social and religious conditions of the Celaledin Ekbarsah period is summarized briefly.

The letters in which Imam Rabbani mentions qurbiyyah are examined through content analysis, the ishari commentary in the ahadith in the text are scrutinized. This part also tries to find out the social conditions that prepared the reasons of using ishari comments.

Finally, Imam Rabbani's concept of suluq within the framework of qurbiyyah and Imam Rabbani's concept of qurbiyyah within the context of Shariah, Tariqah and Haqiqah are examined.

Keywords: Imam Rabbani, Maktubat, Ishari comment, Ishari Tafsir, Hadith.

KISALTMALAR

b.: Bin (İbn)

bk. Bakınız

d. doğum, doğumu

der. Derleyen

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

ks: Kuddise Sirruhu

ed: Editör

ö.: Ölümü

ra: Radıyallahü anh

s.: Sayfa

sav: Sallallahü Aleyhi ve Sellem

trc. :Terceme eden/çeviren

TDV :Türkiye Diyanet Vakfı

t.y.: Tarihi yok

vd. ve diğerleri, diğer nâşir/neşreden veya nâşirler/neşredenler

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât adlı eserinde yer verdiği “kurbiyet” konulu mektuplarında delil olarak kullandığı hadislerle getirmiş olduğu işârî yorumların incelenmesini konu edinmektedir.

Çalışma, Tasavvuf Anabilim Dalı altında yapılan bir çalışma olması sebebiyle incelenen hadisler usul açısından incelemeyi gerektirmediği için mektuplarda geçen hadislerin de kabul veya red açısından makbul veya merdûd gibi bir sınıflandırılmaya tabi tutulması söz konusu olmamıştır. Daha çok hadisleri işârî yorum açısından nazari olarak dikkate alarak kurbiyet kavramı çerçevesinde ele alınışları incelenmiştir. Tabi ki bu inceleme yalın mektuplar üzerinden değil de İmâm-ı Rabbânî'nin genel anlamda tasavvufî felsefesini oluşturmaya çalıştığı ve vermek istediği mesajlar da dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, İmam-ı Rabbani'nin “kurbiyet” ya da diğer bir ifadeyle Allah Teâlâ'ya yakın olma konusunu ele alış şeklini *Mektûbât* adlı eserinde yer verdiği hadislerle getirmiş olduğu işârî yorumlar bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma bu yönüyle, kurbiyet konusunun İmâm-ı Rabbânî bağlamında ele alınacağı ilk çalışma olduğu gibi aynı zamanda hadis ilminde işârî yorumun müstakil olarak ele alındığını düşündüğümüz bir çalışma olması hasebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. İşârî yorum, tasavvuf sahasında en önemli hususlardan birisi olmakla birlikte yapılan araştırmaların genellikle işârî tefsir alanında yoğunlaşmış olması, hadis alanında da azımsanmayacak kadar işârî eserler verildiğine dikkat çeken bu araştırma, bu yönüyle önemini daha da artırmaktadır.

İmam-ı Rabbani'nin mücadeleci kimliği ile çağının yozlaştırılmış tasavvuf anlayışına ve devlet otoritesiyle ana ekseninden kaydırılarak yerine ikame edilmeye çalışılan “din-i ilâhî” ye karşı ehl-i sünnet çizgisinden zerre kadar taviz

vermeyen duruşuyla nevi şahsına münhasır bir örnek olması da araştırmının önemini artıran farklı bir etkidir.

Çalışma bu yönüyle her dönemde buna benzer olayların yaşanabileceği durumlara ışık tutması ve yol göstermesi açısından Mektûbât adlı eserin tasavvufun tüm kavramlarının İmam-ı Rabbani bakış tarzıyla ele alınıp incelenmesi, araştırılması ve akademik çalışma yapılması açısından kapsayıcı bir eser olduğuna dikkat çekmesi adına ayrı bir önem arz ettiğini düşünmekteyiz.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan içerik analizi yöntemiyle İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât adlı eserinde yer alan mektupların içerik yönünden incelenerek “kurbiyet” konusunun ele alınış şekli ve kurbiyet konusuyla ilgili örnek olarak gösterilen hadislerle getirilen işârî yorumların incelenmesine dayanmaktadır.

Araştırmada ayrıca tarihi ilimlerin temel yöntemi olan tasvir (tarama) yöntemi ile ilgili literatür taraması yapılmış ve “kurbiyet”, “işârî yorum” kavramlarının literatürde ele alınış şekli incelenmiştir.

Araştırmada önce müellifin kısa bir hayatı, eserleri, nakşbendî silsilesindeki yeri ve Mektûbât adlı eserin üzerinde yapılmış ilmi çalışmalara kısaca yer verilmiştir.

Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde işârî yorumun tasavvuf bilimindeki yerine değinildikten sonra İmam-ı Rabbani'nin kurbiyet kavramını ele alış tarzı incelenmiş sonrasında ise eserde yer alan mektupların tümü incelenmiş ve “kurbiyet” kavramının hadislerle işârî yorum getirilen mektuplarla ilgili olduğunu görebildiğimiz mektuplar tespit edilerek içerik analizine tâbî tutulmuştur.

Son olarak ta İmâm-ı Rabbânî'nin hangi hâlet-i ruhiye ile mektuplarını yazdığı ve yazılan mektuplarla neyi hedeflediğini tespit edebilme adına yaşadığı dönemin siyasi ve dini hayatı hakkında kısa bir tahlil çalışması yapılmıştır. Bununla birlikte İmâm-ı Rabbânî'nin sülûk anlayışı kurbiyyet merkezli olarak incelenerek şer'at, tarikat ve hakikat kavramları bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır.

Araştırma Problemi

İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât adlı eserindeki “kurbiyet” konusunu ele aldığı mektuplarını inceleyen bu araştırma, işârî yorum anlayışının tasavvuf sahasındaki yerinin ne olduğu problemini çözmek üzere bu mektuplarda yer alan hadislerdeki işârî yorumları incelemektedir. Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde de işaret edeceğimiz üzere, tasavvuf bilimi, ayet ve hadislerin lafızlarını yorumlarken bunların zahiri manalarından ziyade işaret ettiği yorumlara daha fazla ehemmiyet göstermektedir. Ancak İslâmi ilimler literatürü incelendiğinde işârî yorumla ilgili çalışmaların genellikle işârî tefsir üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Oysa tasavvuf sahasında ayetlerin işaret ettiği manalar yanında hadislerin de işaret ettiği manalar üzerine yoğunlaşılır. Araştırma, bu yönüyle hadislerin işaret ettiği işârî manaların incelenmesi ve bunun tasavvuf sahasındaki kullanım şeklini araştırma problemi olarak ele almaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar/Karşılaşılan Güçlükler

Bu araştırma İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât adlı eserinde “kurbiyet” konusunu işlediği mektuplarda yer verdiği hadislerin işârî yorumlarının incelenmesine dayanmaktadır. Araştırma, sadece işârî yorum kullanılan hadislerin kullanıldığı mektupların incelenmesiyle sınırlı tutulmuştur. İmâm-ı Rabbânî'nin mektupları içinde kurbiyyet terimiyle ilgili hadisler ve işârî yorumlarının geçtiği otuz üç mektup olduğu tespit edilmiş ve bunların içerik analizleri yapılmıştır. Kurbiyet konusu işlendiği halde hadisle hüccet getirilmeyen mektuplar ile hadislerin lafzen ya da manen kullanıldığı halde zahiri manalarının yorumuyla yetinilen ve işârî yorum getirilmeyen mektuplar da araştırma sınırlarının dışarısında tutulmuştur. Bununla birlikte kurbiyet konusu ele alındığı halde birden fazla hadis metnine yer verilen mektuplarda da aynı sınırlamaya gidilmiş ve konu ile doğrudan ilintili olmayan hadis metinleri araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Bununla birlikte, zaman zaman *kurb*, *kurbet* ve *nüsük* gibi kavramlarla da ifade edilen kurbiyet kavramı müphem yani sınırları tam olarak çizilemeyecek bir kavram olduğu için seyr-ü sülûk, kulluk, zühd vs. gibi konu ile bağlantılı olabilecek diğer kavramlar doğrudan incelenmemiş, ancak kurbiyetle alakalı olarak müellif tarafından ele alınan kısımları araştırmaya dâhil edilmiştir.

Kurbiyet kavramının sınırlarının tam olarak belirlenemeyişi araştırmanın önemli bir güçlük noktasını oluştursa da şeriat, tarikat ve hakikat başlıkları altında kurbiyet konusuna yaklaşım ayrı ayrı ele alınarak ortaya çıkan güçlükler aşılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ ve MEKTÛBÂT'IN ESERLERİ İÇİNDEKİ YERİ

I. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN HAYATI

İmâm-ı Rabbânî, 14 Şevval 971(26 Mayıs 1564) doğu Pencap bölgesinde yer alan Sirhind'de doğdu. Nakşbendiyye tarikatı mensupları arasında İmâm-ı Rabbânî (ilâhî bilgilere sahip âlim) ve “müceddid-i elf-i sâni” (hicrî II. binyılın müceddidi) adıyla meşhur olmuştur. Soyunun yirmi dokuzuncu kuşaktan Hz. Ömer'e (r.a.) dayandığını iddia edilen Kâbil asıllı bir aileye mensuptur.

İmâm-ı Rabbânî, müceddid olduğunu bizzat kendisi söyler ve bu hususta ilhâma eriştiğini ifade eder. Daha sonra Şâh Veliyullah Dehlevî ve Abdülaziz Dehlevî de ona bu unvanı vermişler ve sonraki süreçte de ilim adamları arasında icmâ halinde kabul gören bir unvan olmuştur.

Öğrenimine Çiştîyye ve Kadiriyye şeyhi olan babasının yanında başladı. Sırasıyla dönemin önde gelen âlimlerinden hadis, tefsir ve akli ilimler derslerini alarak memleketine döndü. Memleketine döndüğünde henüz yaşı on yedi idi. Hocası şeyh Ya'kûb'un aracılığıyla Agra'ya gidip Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şahın sarayına girdi. Sarayda peygamberliğin gerekliliğine inanmama gibi bozuk bir akîde ile yüzleşen İmâm-ı Rabbânî, bunun üzerine ilk eseri *İsbâtü'n-nübüvve*'yi bu dönemde kaleme aldı.

Bu süreçte babası Agra'ya gelerek onu Sirhind'e dönmeye ikna etmiş dönüş yolunda Thaniser'de ikâmet eden şeyh sultan adlı mânevî nufûzu yaygın bir zât, bizzat kendisinin gördüğü bir rüyâsı üzerine kızını İmâm-ı Rabbânî ile evlendirmiştir. Daha sonra Sirhind'e dönen İmâm-ı Rabbânî, babasının gözetiminde seyr-ü sülûkünü sürdürürken bir taraftan da babasından Kelâbâzi'nin *et-Ta'arruf*, Sühreverdî'nin *Avârifü'l-me'arif* ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem* adlı eserlerini okudu. Babasının ölümünden sonra Sirhind'den ayrılan İmâm-ı Rabbânî, Delhi'de nakşbendiyye tarikatını Hindistan'da yayan Hâce Bâki-Billâh ile tanışıp onun teklifini kabul ederek ona intisap edip onun yanında kaldı. Bu süre zarfında kendisinde bazı manevi haller meydana gelince

Bâki-Billâh ile mektuplaşmaya başladı. Mektûbât'ta yer alan mektupların yirmi tanesi Hâce Bâki-Billâh'a yazılmış olup araştırmamızda bu mektuplardan iki tanesinin kurbiyet konusu ile alakalı olduğu tespit edilerek çalışmamıza dahil edilmiştir. Kısa zamanda şeyhinin en önemli halifesi konumuna gelmiş ve dönemin Bâbürlü Hükümdarı Cihangir tarafından kendisinde yaşanan bazı manevi haller sebebiyle bir yıla yakın hapis cezasına çarptırılmıştır.

Üç yıl sonra serbest kalan İmâm-ı Rabbânî, hapiste kaldığı dönemi manevî terakki sebebiyle yaşadığı bazı harikulade olaylara yorumlamıştır. Serbest kaldıktan sonra kendi rızasıyla bir süre daha sarayda kalmış ve bazı ilmi meselelerde saray erkânı ile sohbet etme fırsatı bulmuştur. Saraydan ayrıldıktan sonra Sirhind'e dönüp dünyayla ilişkisini keserek bir nevi uzlet ve halvet hayatı yaşamaya başlamış ve bir yıl gibi kısa bir zaman sonra 8 Safer 1034 (20 Kasım 1624) tarihinde vefat etmiş ve Sirhind'de defnedilmiştir.¹

II. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN NAKŞBENDÎ SİLSİLESİNDEKİ YERİ

İmâm-ı Rabbânî'ye göre Hz. Ebubekir Sıddık'a (RA) silsile yolu ile ulaşan tek tarikat nakşbendiyye'dir. Hz. Peygamber (SAV) den sonra en mükemmel insan Hz. Ebubekir Sıddık (RA)'dır. Onun tarafından temsil edilen sıddıkiyyet makamı en yüksek velâyet makamıdır. İmâm-ı Rabbânî, sıddıkiyyet'in en yüksek makam olan nübüvvet makamı ile derinden bağlantılı olduğunu ifade ederek Hz. Peygamber (SAV)'a vahiy yoluyla gelen her şey sıddîka ilham yoluyla geldiğini söyler.² Buradaki bilgiden hareketle İmâm-ı Rabbânî'nin nakşbendi

¹ Talha Hakan Alp vd. *İmâm-ı Rabbânî Mektûbât-ı Rabbânî* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2013), 1-23; K. Yusuf Ünal, "Uluslararası İmâm-ı Rabbânî Sempozyumu Özet Kitapçığı", trc. Fulya Vatansever - İsmail Eriş (İstanbul: Erkan Matbaası, 2013), 10; Ethem Cebecioğlu, "İmâm-Rabbânî ve Mektubatı" 35/1 (1996); Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: İnsan, 2016), 17-32; İmâm-ı Rabbânî Sirhindi, *İmâm-ı Rabbânî Risaleleri Mebde ve Me'âd-Ma'ârif-i Ledünniyye-Mükâşefât-ı Gaybiyye Tasavvuf Klasikleri*, trc. Necdet Tosun (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 2016), 7-12; Ebu'l Hasen en-Nedvi, *İmâm-ı Rabbânî*, trc. Nureddin Yıldız (İstanbul: Risale, 2018), 95-143; Necip Fazıl, *İmâm-ı Rabbânî Mektûbat* (İstanbul: Büyük Doğu, 2015), 7-22; Muhammed Hâlim Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*, trc. Ali Genceli (Konya: İslâmî Neşriyat, 1978); Ekrem Sağiroğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadı Eseri* (İstanbul: Yasin, 2017), 103-244; Hayreddin Karaman, *İmâm-ı Rabbânî ve İslâm Tasavvufu* (İstanbul: İz, 2013), 17-36; Hamid Algar, "İmâm-ı Rabbânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2000), 22: 194-199; Abdulkadir Akçiçek, trc. *İmâm-ı Rabbânî Mektûbat-ı Rabbânî* (İstanbul: Merve, t.y.), 11-24; Ethem Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri* (İstanbul: Erkam, 1999), 55-84.

² Algar, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İmâm-ı Rabbânî", 22: 195.

silsilesindeki yeri incelediğimiz kaynaklarda Hz. Peygamber (SAV) efendimizden başlayarak kendisine gelene kadar şu şekilde verilmektedir:³

- Hz. Ebu'l-Kâsım Muhammed Mustafa (SAV)(ö. 11/632)
- Hz. Ebubekir Sıddık el-Ekber (RA) (ö. 13/634)
- Hz. Selmân el-Fârisî (RA) (ö. 36/656 [?])
- Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk (RA) (ö. 107/725 [?])
- Hz. Câ'fer-i Sâdık (RA) (ö. 148/765)
- Hz. Bâyezîd-i Bistâmî (KS) (ö. 234/848 [?])
- Hz. Ebû'l Hasen Âli b.Ahmed el-Harakânî (KS) (ö.425/1033)
- Hz. Ebû Ali el-Fârmedî (KS) (ö. 477/1084)
- Hz. Yûsuf el-Hemedânî (KS) (ö.535/1140)
- Hoca Abdulhâlik Gucdüvânî (KS) (ö. 575/1179 veya 617/1220)
- Ârif-i Rîvgerî (KS) (ö. 634/1236-37)
- Hoca Mahmûd el-İncîr el-Fağnevî (KS) (ö. 715/1315-16 [?])
- Ali Râmitenî (KS) (ö. 715/1315)
- Muhammed Baba Semmâsî (KS) (ö. 736/1335-36 [?])
- Emîr Külâl (KS) (ö. 772/1370)
- Şâh-ı Nakşbend Hz. Muhammed Behâeddîn el-Üveysî, el-Buhârî (KS) (ö. 791/1389)
- Nakşbend'in dâmâdı Alâeddîn şeyh Muhammed el-Attâr (KS) (ö. 802/1400)
- Hz. Ya'kub-i Çerhî el-Hisârî (KS) (ö. 851/1447)
- Şeyh Ubeydullah Ahrâr (KS) (ö. 895/1490)
- Şeyh Muhammed ez-Zâhid (KS) (ö. 822/1420)
- Şeyh Muhammed ed-Dervîş (KS) (ö. 970/1562)
- Hz. Havâceğî el-Emkineki (KS) (ö. 1008/1599)
- Şeyh Muhammed el-Bâkî (KS) (ö. 1012/1603)
- Ahmet el-Fârûkî es-Sirhindî lakablı İmâm-ı Rabbânî (KS) (ö. 1034/1624)

³ * Nakşbendiyye silsilenin Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve sonrası Gümüşhânevî kolu esas alınarak yazılmıştır. Mehmed Zâhid Kotku, *Âyet ve Hadislerden Duâlar ve Zikirler Evrâd-ı Şerîf ve Meâli* (İstanbul: Seha, 2000), 241-246; Necdet Tosun, *Altın Silsile* (İstanbul: Mega Basım Yayın, 2017), 8-162.

- Rabbânî'nin mahdumu Muhammed el-Ma'sûm (KS) (ö. 1079/1668)
- Şeyh Seyfüddîn (KS) (ö. 1100/1689)
- Seyyid Muhammed el-Bedvânî (KS) (ö. 1135/1723)
- Şemseddin Cân-ı Cânân Mazhar (KS) (ö. 1195/1781)
- Şeyh Abdullah ed-Dihlevî (KS) (ö. 1240/1824)
- Hz. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (KS) (ö. 1242/1827)⁴

III. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN ESERLERİ

1. İsbâtü'n-nübüvve: Aslı Arapça olan bu eser Ekber Şah'ın önde gelen bürokratlarından Ebu'l Fazl Allâmî'nin Allah inancına paralel olarak sulandırmaya çalıştığı peygamberlik müessesinin tahkimi, nübüvvetin manası, gönderilişi ve insanlığın ona olan ihtiyacı ve son peygamberin peygamberliğinin isbatı gibi konuları etraflıca elen alan bir mukaddime ve iki makaleden oluşan bir eserdir. Eser Ekber Şah'ın "dîn-i ilâhî" adıyla savunduğu bütün dinlere aynı anda inanma anlayışı tarafından desteklenen şüpheciliğe karşı dönemin sarayına reddiye türünden kaleme alınmış ve daha sonraları da Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almancaya çevrilmiştir.

2. Te'yîd-i Ehli's-sünne (Redd-i Revâfız): Risale-i Redd-i Revâfız: Şi'a'nın ashab-ı kiramı küçültme, kötüleme, suçlamalarına, Hz. Ali (RA)'ın hilafete seçildiği konusundaki iddialarına karşı cerhe uğrayan onca sahabenin naklettiği hadislerin, daha doğrusu koskoca bir hadis külliyyatının heba olması, Kur'an-ı Kerim'in cem'i, Hz. Ali (RA)'ın hilafetiyle alakalı da kendisinden önceki üç halifeye yaptığı beyatı gibi meseleleri ilmi delillerle savunma yaparak Şi'a iddialarına reddiye türünden kaleme almış olduğu farsça bir eseridir. Eser daha sonraları Arapçaya ve Türkçeye de çevrilmiş olup esere genişçe bir şerh de yazılmıştır.

3. Mükâşefât-ı Gaybiyye İçeriğinde seyr-ü sülûk ve manevi makamlarla alakalı izahatları konu edinen ve farklı zamanlarda yazılmış 30 makalenin, ölümünden sonra oğlu Muhammed Ma'sum tarafından toplanıp bir

⁴ Nakşbendiyye silsilenin Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ye kadar olan silsilesi için bk. Tosun, *Altın Silsile*; Osman Nuri Topbaş, *Altın Silsile* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017); H. Kâmil Yılmaz, *Altın Silsile* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2009).

araya getirilmesinden müteşekkil bir eserdir. Eser adından da anlaşılacağı üzere manevi seyir esnasında karşılaşılan yüksek haller ile vahdet-i vücud ve vahdet-i şuhûd gibi konuları ele alan Arapça yazılıp Urduca neşredilen ve Necdet TOSUN tarafından da Türkçeye çevrilen bir eserdir.

4. Havâşî ve Ta'likât ber Şerh-i Rubâ'ıyyât-ı Hâce Bâkî-Billâh İmâm-ı Rabbânî,'nin şeyhi olan Hâce Bâkî-Billâh'ın kendisinin yazdığı rubâileri üzerine kendisinin Farsça yazdığı ta'lik'lerden oluşan bir eserdir. Ayrıca eserde sûfilerle âlimlerin vahdet-i vücûdla alakalı olan farklı görüşleri uzlaştırılma cihetine gidilmiştir.

5. Ma'ârif-i Ledünniyye Seyr-ü sülûk, tasavvufi manevi mertebeler, varlık ve Allah Teâlâ'nın zatî sıfatlarını konu edinen Farsça kaleme alınan 41 risaleden müteşekkil bir eserdir. Eser farklı zamanlarda yazılan notlardan oluştuğu için eserde konu bütünlüğü bulunmamaktadır. İmâm-ı Rabbânî, kendisinin manevi yolculuğunda yaşadığı ilham ve keşiflerden ötürü esere bu adı vermiştir. Eser Farsça kaleme alınmakla birlikte Urduca neşredilmiş ve Necdet TOSUN tarafından da Türkçeye çevrilmiştir.

6. Mebde'ü Me'âd Tasavvufi yolculuğun mertebelerini, bazı hallerini, keşiflerini, Allah Teâlâ'nın zat ve sıfatlarıyla ilgili birtakım bilgi ve kelâmî konuları ele alan İmâm-ı Rabbânî'nin farklı zamanlarda yazdığı 61 risalesinin müridleri tarafından bir araya getirilmesinden müteşekkil Farsça yazılmış bir eseridir. Tasavvufi yolculuğun bidayeti ve nihayetini konu edinmesi sebebiyle bu adı almıştır. Eser bir yönüyle de Mektûbât'ın özeti niteliğinde olması ve İmâm-ı Rabbânî'nin kendi manevi yolculuğunda yaşadığı bazı tasavvufi tecrübelerini paylaşması açısından ayrı bir değer taşımaktadır. Eser daha sonraları Arapça, Osmanlıca ve Latinceye çevrilmiştir.

7. Risâle-i Tehlîliyye Arapça olarak yazılan bu eser isminden de anlaşılacağı üzere kelime-i tevhidin manalarını konu edinen bir eserdir⁵.

⁵ Diğer Eserler içinde Bk. Algar, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İmâm-ı Rabbânî", 22: 198-199; İsmailâğa Telif Heyeti, trc. *Ehli Sünnet Müdafaası Şia'ya Reddiye* (İstanbul: Sıraç, 2016), 11-12; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 22-23; Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 32-40; Sirhindî, *İmâm-ı Rabbânî Risaleleri Mebde ve Me'âd-Ma'ârif-i Ledünniyye-Mükâşefât-ı Gaybiyye Tasavvuf Klasikleri*; Cebecioğlu, "İmâm- Rabbani ve Mektubâtı"; Karaman, *İmâm-ı Rabbânî ve İslâm Tasavvufu*, 35-36; Sağiroğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadı Eseri*, 284-297.

8. **Risâle fî Âdâbi'l-Mürîdîn** Tasavvuf yoluna girenlerin uyması gereken edepi anlatan bir eserdir. Yapılan araştırma da eserin bir baskısına ulaşılamamıştır.

9. **Ta'likât 'ale'l-Avârif** Sühreverdi'nin "Avârif'ü'l-Ma'ârif" eserine yapılan bir talikât niteliğinde bir eserdir. Yapılan araştırma da eserin bir baskısına ulaşılamamıştır.

10. **Risâle-i Hâlât-ı Hâcegân-ı Nakşbend** Nakşbendî şeyhlerinin hallerini inceleyen bir eserdir. Yapılan araştırma da eserin bir baskısına ulaşılamamıştır.

11. **Risâle-i Silsile-i Hadîs** Hadislerdeki isnâd zinciri ile ilgili bir eserdir. Yapılan araştırma da eserin bir baskısına ulaşılamamıştır.

12. **Cezbe ve Sülûk ile ilgili bir Risâle** Müridlerin manevî tekâmülü ile alakalı bir eserdir. Yapılan araştırma da eserin bir baskısına ulaşılamamıştır.

13. **Keşfü'l-Gayn fî Şerhi'r-Rubâiyyeteyn** Hâce Bâkî-Billâh'ın iki ruba isinden ibaret bir eserdir. Delhi de basılmıştır.⁶

IV. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN MEKTÛBÂT'ININ GENEL ÖZELLİKLERİ

A. Mektûbâtın Genel Özellikleri

Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî'nin görüşlerini yansıtan mektuplarının derlenmesiyle meydana gelmiştir. Üç ciltten oluşan kitabın ilk cildi 1025 (1616) yılında talebelerinden Yâr Muhammed Talkânî tarafından derlenmiş olup 313 mektup, 1028'de (1619) diğer bir öğrencisi olan Abdülhay Pütnî tarafından derlenen ikinci cilt doksan dokuz mektup, İmâm-ı Rabbânî'nin ölümünden sonra şemailini de yazan talebelerinden Muhammed Hâşim-i Kişmî tarafından derlenen üçüncü cilt 114 ve daha sonra ömrü vefa etmediği için gönderemediği mektuplardan eklenen on mektupla birlikte eser toplam 536 mektubu ihtiva eder. Buradaki rakamlar rastgele rakamlar olmayıp 313 rakamı Bedir harbine, 99 rakamı Allah Teâlânın sıfatlarına, 114 rakamı ise Kuran-ı Kerim'deki sûre sayılarına tekabül etmektedir.

⁶ Diğer Eserler içinde Bk. Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, 84-88.

Mektûbât, genellikle sorulan sorulara cevap mahiyetinde kaleme alınmış bir eser olmakla beraber dönemin Hindistan yarım adasında müslümanların ne tür bir manevî buhran içerisinde olduklarını gösteren tarihe not düşülmüş bir tür eser olarak da görülebilir. Aslı Farsça olan bu eser Nur Muhammed tarafından (1384/1964) Lahor'da Farsça olarak basılmıştır. Eser aslına uygun olarak Muhammed Murâd Kâzânî tarafından Arapçaya (Mekke 1317/1901) tercüme edilmiştir.

Orta Asya ve Türkiye'deki kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan Mektûbât'ın edebi değeri pek yüksek değildir. Eserin iki cilt halinde çeşitli baskıları yapılmıştır. Mektûbât, ilk defa Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi tarafından 1158'de (1745) ağıdalı bir dille Türkçe ye (İstanbul 1277) tercüme edilmiştir. Eser'in Arapça tercümesi bazı yerlerde Farsça aslından daha anlaşılır niteliktedir.

Hüseyin Hilmi IŞIK eserin ilk cildini (İstanbul, 1968), Abdülkadir AKÇİÇEK Arapça tercümesinin tamamını (İstanbul, 1979) Türkçeye çevirmiştir. Eser'in "*Küçük Mektûbât*" olarak ta Necip Fazıl KISAKÜREK tarafından, "*İmâm-ı Ahmed Farûkî'nin Mektubatı*" Mehmet Süleyman TEYMÜROĞLU tarafından tercümeleri yapılmıştır. Küçük çaplı farklı çalışmaları da bulunan Mektûbât'ın, Kadı Âlimüddin tarafından yapılmış Urduca tercümesi de bulunmaktadır. (Lahor 1913) Eserin bazı bölümleri ayrıca yayımlanmıştır. (Fazlurrahman. Selected Letters of Shaikh Ahmad Sirhindi, Karachi 1968 Hazret-i Müceddid-i Elf-i Sâni ke Siyasî Mektûbât, Lahor 1977 (Urduca trc.) el-Müntehabât, İstanbul, ts (Arapça trc.) Meslek-i Müceddid, Lahor, ts, nşr. Miyân Sâhib Şarkpûrî (Urduca trc.)⁷

B. İmâm-ı Rabbânî'nin Çalışmamızda İncelediğimiz Mektupları Yazdığı Kişiler

Hâce Bâkî-Billâh

Ebü'l-Müeyyed Radiyyüddîn Hâce Abdülbâkî b. Abdisselâm Üveysî Nakşbendî dir. Namı diğer adı Hâce Bâkî-Billâh' tır. 971 (1563-64) veya 972

⁷ Algar, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İmâm-ı Rabbânî", 22: 198-199; Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, 130-136.

(1564-65) yılında Kabil'de doğup kırk yaşında 25 Rebûlâhir 1012 (2 Ekim 1603) tarihinde Delhi'de vefat etmiştir. Hâce Bâkî-Billâh islâmî ilimleri Mevlânâ Sâdik Helvâ-i den başlayıp tahsilini tamamlamadan tasavvufa yönelerek Orta Asya' da pek çok tasavvuf şeyhinden ders almışsa da inâbesini bozarak Lahor'a geçmiştir. Manevî bir arayış içersin de olan Hâce Bâkî-Billâh aldığı bir işaretle önce Keşmir'e, sonra Mâverâünnehir'e ve daha sonra da Semerkant'a giderek Mevlânâ Hâce Emkinekî'den inâbe aldı. Üç gün gibi kısa bir süre içinde Emkinekî'den icazet alan Hâce Bâkî-Billâh Emkinekî tarafından Hindistan da nakşbendî tarikatını yaymakla görevlendirildi. Bu görevi alıp almamakta tereddütlü olan Hâce Bâkî-Billâh, nakşbendî tarikatının Hindistan' da yayılmasında ve kökleşmesinde etkili oldu. Vahdet-i vücûd nazariyesine bağlı kalan Hâce Bâkî-Billâh İmâm-ı Rabbânî başta olmak üzere pek çok halife de yetiştirmiştir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki ilk yirmi mektubu kendisine yazmıştır.⁸

Şeyh Abdulmecid

Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki 1. Ciltte yer alan 22 no'lu mektubu kendisine yazmıştır.

Hân-ı Hânân Mirza Abdürrahîm Han

Kumandan ve aynı zamanda iyi bir devlet adamı olan Abdürrahîm Han, Ekber Şah'ın meşhur hocası Bayram Han'ın oğludur. Arapça, Farsça, Türkçe ve Hind dillerini çok iyi bilen Abdürrahîm Han, aynı zaman da Bâbürlüler devrinde âlimleri ve şairleri korumasıyla da bilinen bir devlet adamıdır. 1556'da Lahor'da doğmuş olan Abdürrahîm Han. 1627' de ise Delhi'de vefat etmiştir. Babasının vefatından sonra Celâleddin Ekber'in sarayına götürölüp orada yetişmiş ve devlet yönetiminde ortaya koymuş olduğu çeşitli başarılarından dolayı Hân-ı Hânân'lığa kadar yükselmiştir. Batı dillerine aşina olacak kadar iyi bir eğitim alan ve cömertliği ile de meşhur olan Abdürrahîm Han, âlimlere, sanatkârlara ve şairlere göstermiş olduğu yakınlıktan dolayı adeta onun döneminde saray onların akınına uğramışlardır. Aynı zamanda sünnî olan Abdürrahîm Han, şîilere ve sûfilere karşı

⁸ Hamid Algar, "Bâkî-Billâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1991); en-Nedvi, *İmam-ı Rabbânî*, 106-110; Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*, 20-24; Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 20-24.

da oldukça yumuşak bir siyaset izlemiştir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 23-67-68-69-70-191-198-214-232-268; II. Cilt 8-62-66 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.⁹

Muhammed Kılıç Han

Dönemin önde gelen devlet adamlarından olup yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamamakla birlikte sadece o dönemin önde gelen devlet adamları arasında ismi zikredilenlerden olduğunu tespit edebildik. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 24-76 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.¹⁰

Şeyh Hacı Muhammed el-Lâhûrî

Âlim bir kişiydi. Müceddidiyye'yi Dekken'e bağlı Burhânpûr'da yaymaya çalışan halifelerindendir. Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 26-33-34-35-36 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.¹¹

Şeyh Derviş

Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 41-42-97 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.

Seyyid Nakib Şeyh Ferîd el-Buhârî

Dönemin önde gelen devlet adamlarından olup yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında ismindeki nispetten Özbekli olduğunu anlıyoruz. Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamamakla birlikte sadece o dönemin önde gelen ve devlet başkanına yakınlığı ile bilinen devlet adamlarından olması münasebetiyle İmâm-ı Rabbânî'nin dinde ıslahat ve tecdidiye faaliyetleri mukabilince mektup yazmış olduğu kişilerden olduğu düşünülmektedir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt

⁹ Enver Konukçu, "Abdürrahîm Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1988); Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*, 44-45; Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufi Görüşleri*, 24.

¹⁰ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufi Görüşleri*, 24.

¹¹ Necdet Tosun, "Nakşebendiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2006), 32: 342-343.

43-44-45-46-47-48-49-50-52-53-54-63-64-163-165 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.¹²

Seyyid Mahmud

Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 58-59-60-61 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.

Seyyid Mîr Muhammed Numan Bedahşî

977 (1569) yılında Semerkant'da doğdu. Şehrin önde gelen ilim adamlarından ve meşâyihlerindendir. Önceleri Hâce Bâkî-Billâh'ın müridi iken sonradan İmâm-ı Rabbânîye mürid olmuştur. İmâm-ı Rabbânî, kendisine hilafet ve icazet verdikten sonra tebliğ ve irşad faaliyetleri için kendisini Dekken'e başka bir rivayete göre de Burhânpûr şehrine halife olarak göndermiştir. Zaviyesine zikir için atlı veya yaya yüzlerce insan geldiği rivayet edilmektedir. Özellikle Özbek asıllı insanların etrafında kümelenmesi dönemin siyasi kanadını tedirgin etmişse de sonrasında Agra'da hem ikametine hem de irşad faaliyetlerine müsaade edilmiştir. 1059 (1649) yılında Ekberâbâd'da vefat etmiştir. Risâle-i Sülûk adlı esri vardır. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 119-120-121-173-190-204-209-224-228-231-238-246-257-261-281-312; II. Cilt 4-92-99; III. Cilt 1-4-5-9-10-12-15-18-19-21-26-30-34-49-102 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.¹³

Kılıçullah B. Kılıç Han

Ekber devrinin en önemli generali ve Cihangir Şah'ın da otuz bin kişilik bir kıt'asının komutanlığı ile beş bin kişilik bir süvârî kıt'asının komutanlığını icra etmekteydi. Dindar bir kişiliğe sahip olan Kılıç Han aynı zaman da Lahor bölgesinin de valiliğini yürütmekteydi. İmâm-ı Rabbânî, dinde ıslahat ve tecdidiye faaliyetlerine eyaletlerdeki yüksek düzeyli bu devlet adamları ile yozlaştırılmış halk nezdinde değer kaybına uğratılmış olan İslâm dininin yüceltilmesi için gerekli olan gayretlerini esirgememeleri hususunda mektuplaşmak suretiyle işe başlamıştı. Bu minvalde mektup yazdığı kişilerdendir. Yaptığımız bibliyografya

¹² Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*, 46; Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 24; Sağıroğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadi Eseri*, 165.bk. Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 172-174.

¹³ Tosun, "Nakşendiyye", 32: 342-343; en-Nedvi, *İmam-ı Rabbânî*, 118; Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*, 142; Muhammed Haşim Kışmî, *İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin Menâkıbı Berekât Zübde-tül Makâmât*, trc. Süleyman Kuku - A. Fârûk Meyân (İstanbul: Alioğlu, 2017), 373-386.

ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 73; II. Cilt 32 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.¹⁴

Bedüzzaman Mirza

Bedüzzaman Mirza (d.1469- ö.12 Ağustos1515), Timurlar Devleti hükümdarı Hüseyin Baykara'nın oğlu Asterabad ve Belh şehrinin valiliğini ve sonrasında da son hükümdarlığını yapmıştır.¹⁵

Hüseyin Baykara çeşitli sebeplerle oluşan siyasi istikrarsızlığın getirdiği merkezi otoriteyi verdiği büyük uğraşlar neticesin de tesis ederek 1469'da Horasan'ın merkezi Herat'ı eline geçirerek tüm Horasan'da Timurlar Devletini kurarak bu devletin hükümdarı olmuştur. Ancak kendi oğullarının fevri durum takınmaları sebebiyle devletin egemenliği sarsılmış bunun üzerine Sultan Hüseyin Baykara büyük oğlu Bedüzzaman Mirza 'yı Asterabad Valiliğinden alıp onu Belh Valisi yaptıysa da iç siyasi hesaplaşmalar durulmaksızın devam ederek nihayetinde Bedüzzaman Mirza'nın Herat'a saldırıp kaleyi kuşatmasına kadar varmıştır.¹⁶

1506'da Hüseyin Baykara öldükten sonra Herat merkezli Timurlar Devleti hükümdarlığı da onun en büyük oğlu Bedüzzaman Mirza'ya geçmiş oldu. Bedüzzaman Mirza, İmâm-ı Rabbânî döneminde yaşadığı için bazı meselelerde İmâm-ı Rabbânî'nin desteğini almak için ona mektuplar yazıp armağanlar göndererek iltifat ve teveccühünü kazanmak istediği anlaşılmaktadır. Bu zat ile ilgili bilgiler Babür Şah'ın bizzat kendisinin kaleme aldığı tarihi belge niteliğindeki Baburname adlı hatıratında geçmektedir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 74-75 nolu mektupları kendisine yazmıştır.¹⁷

Cebbârî Han

Dönemin önde gelen devlet adamlarından olup yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında hakkında geniş bir bilgiye ulaşamamakla birlikte sadece o

¹⁴ Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*, 46-47; Sağiroğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadi Eseri*, 163.bk. Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-224.

¹⁵ Reşit Rahmeti Arat, trc. *Baburnâme Babur'un Hatıratı* (Ankara: Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser Dizisi, 2000).

¹⁶ Arat, *Baburnâme Babur'un Hatıratı*.

¹⁷ Bk. Arat, *Baburnâme Babur'un Hatıratı*; Hamid Algar, "Hüseyin Baykara", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1998), 18: 530-532.

dönemin önde gelen devlet adamları arasında ismi zikredilenlerden olduğunu tespit edebildik. İmâm-ı Rabbânî, dinde ıslahat ve tecdidiye faaliyetlerine bu devlet adamları ile mektuplaşmak suretiyle saraydan başlamıştır. Bu minvalde mektup yazdığı kişilerdendir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 77-78-79 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.¹⁸

Hâce Muhammed Eşref el-Kâbilî

İmâm-ı Rabbânî, pek çok halifesini irşad, tebliğ için çeşitli bölgelere göndermiştir. Muhammed Eşref el-Kâbilî için hayırlar bahçesiydi denirdi, şeyhti. İmâm-ı Rabbânî, onu müridlerinin en iyilerinden on kişinin başı olarak Kaşgar'a tebliğ ve irşad faaliyetleri için göndermiştir. Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 131-147-174-187-205-222-235-251; II. Cilt 30; III. Cilt 107 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.¹⁹

Hâfız Mahmud Lâhûrî

İmâm-ı Rabbânî'nin değişik bölge ve asırlarda düşünce ve fikirlerini yayan önde gelen halifelerindendir. Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 144-175-280 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.²⁰

Muhammed Sâlih Gülâbî

Kırıklık, fakirlik ve gurbet sahibi olan Muhammed Sâlih Gülâbî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1038 (m.1628) senesinde Hindistan'da vefât etmiştir. İstidadının zayıflığı sebebiyle çok uğraş vermiş sonunda İmâm-ı Rabbânî'nin teveccüh ve inayetleri sebebiyle kemale ererek tarikatı anlatmak için icazet verilerek görevlendirilmiş böylece Hindistan evliyâsının büyükleri arasında yer alanlardan olmuş ve pek çok istekli olanlara da feyz vermiştir. Muhammed Sâlih Gülâbî, İmâm-ı Rabbânî'den yaptığı bütün vazifeleri için izin istediğinde kendisine Hz. Peygamber (SAV)'ın sözlü ve fiili sünnetine uygun olan ibadetlerini yapmasını; uygun olmayanları ise terk etmesini istemiştir. Muhammed Sâlih Gülâbî, İmâm-ı Rabbânî'nin oğullarının işaret ve izin vermeleri sebebiyle gece gündüz yaptığı ibadet ve virdlerini de bir araya

¹⁸ Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*, 47.

¹⁹ en-Nedvi, *İmam-ı Rabbânî*, 117.

²⁰ en-Nedvi, *İmam-ı Rabbânî*, 280.

toplayarak kaleme alan halifelerindendir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 182-244-245-306; II. Cilt 33: III. Cilt 87-95 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.²¹

Pehlivan Mahmûd

Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 87-88-197 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.

Mîr Hüseyin Mankpûri

Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 221no'lu mektubu kendisine yazmıştır.

Şeyh Miyân Muhammed

İmâm-ı Rabbânî'nin yedi kardeşinden biridir. İlim ve salah sahibi olduğu, pek çok ilimde iyi bir eğitim alarak ruhi terbiyelerini babası veya muasır âlimlerden aldığı rivayet edilmektedir. Yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında doğumu ve vefatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşamadık. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 226 no'lu mektubu kendisine yazmıştır²²

Mirzâ Darab

Dönemin önde gelen devlet adamlarından olup yaptığımız bibliyografya ve literatür çalışmasında hakkında geniş bir bilgiye ulaşamamakla birlikte sadece o dönemin önde gelen devlet adamları arasında ismi zikredilenlerden olduğunu tespit edebildik. İmâm-ı Rabbânî dinde ıslahat ve tecdidiye faaliyetlerine bu devlet adamları ile mektuplaşmak suretiyle saraydan işe başlamıştır. Bu minvalde mektup yazdığı kişilerdendir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 71-215-249; II. Cilt 78-90 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.²³

Mirzâ Hüsâmeddîn Ahmed

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerindendir. Babası, ilimler hazînesi meşhûr Kâdı Nizâmüddîn Bedahşî'dir. Doğum yeri ve târihi tam olarak bilinmemekle birlikte. 1043 (m. 1634) senesinde Delhi'de vefât etmiştir. Hâce Bâkî-Billâh'ın önde gelen talebelerindendir. Bir dönem Hindistan'da valilik de

²¹ Haşim Kişmi, *İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin Menâkıbı Berekât Zübde-tül Makâmât*, 420-421.

²² en-Nedvi, *İmam-ı Rabbânî*, 102; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1:453.

²³ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufi Görüşleri*, 24.

yapan Hüsâmeddîn Ahmed, valiliği münzevi hayata tercih ederek valiliği bırakmış kendisini ibadete vermiştir. İlim, irfan ve yüksek hâller sahibi bir kişiliğe sahip olan Hüsâmeddîn Ahmed, İmâm-ı Rabbânî'nin kadri kıymetini en iyi bilenlerdendi. Büyük oğlu başta olmak üzere her gördüğünü onun hizmetine, sohbetine ve derslerine sarılmağa teşvik ederdi. Öyle ki İmâm-ı Rabbânî'nin ölümünden duymuş olduğu üzüntüsünü İmâm-ı Rabbânî'nin talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî'ye “onun ayrılığı kelimelerle izah edilemez seveni olsun veya olmasın herkesin ciğerini yakan bir olaydır”. Diyerek dile getirmiştir. Çeşitli vesilelerle İmâm-ı Rabbânî'ye hayatta iken mektuplar yazmış cevabi mahiyette yazılan mektuplardan da ziyadesiyle istifade ettiğini de dile getirmiştir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 248 no'lu mektubu kendisine yazmıştır.²⁴

Hâce Muhammed Ma'sûm

İmâm-ı Rabbânî'nin üçüncü oğlu ve en önemli halifesidir. Müceddidiye kolunun en şaşalı devri onun halife olduğu dönemdir. 1007/1599 doğmuş (1079/1668) tarihinde Sirhind'de vefat etmiştir. İmâm-ı Rabbânî, onun doğumu sebebiyle kendisinde bazı inkişafın olduğunu bundan ötürü onun için “Muhammedî meşreblidir.” demiştir. Adını Hz. Peyganber (SAV) efendimizden aldığı bir işaretle verdiğini söyler. Urvetü'l-vüskâ isimle lakaplanan Muhammed Ma'sûm'a zahirde hiç günahı görülmediğinden dolayı ma'sûm denilmiştir. Farsça olarak yazdığı mektupları üç cilt halinde derlenmiş olup Osmanlı döneminde Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Pek çok halife yetiştirmiş ve kendisine intisap eden halifeleri olmuş ve onlar aracılığı ile müceddidiliğin geniş bir coğrafyaya yayılmasında etkili olmuştur. Horasan ve Mâverâünnehr'in en büyük şeyhi olmuştur. İlmi sohbetleri "Hasenatü'l-Tarafeyn" adlı eserde toplanmıştır. Torunu tarafından kaleme alınan “*Makâmât-ı Ma'sûmî*” adlı eserde hayatı görüşleri ve halifeleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Esere Muhammed İkbâl Müceddidî tarafından genişçe bir ta'likât yapılmıştır. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 294-300-302; II. Cilt 6-11-55-72-73-98; III. Cilt 2-

²⁴ Haşim Kışmî, *İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin Menâkıbı Berekât Zübde-tül Makâmât*, 79-87.

43-62-64-72-74-78-79-80-83-85-94-104-106-109-110 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.²⁵

Hâce Muhammed Hâşim

İmâm-ı Rabbânî'nin en önemli talebesi ve halifelerindendir. İran'ın Bedâhşân bölgesinin Keşm kasabasında doğan Hâce Muhammed Hâşim Kışmî 1041 (m. 1631) senesinde Hindistan'ın Burhânpûr şehrinde vefât etmiştir. Kendi ifadesiyle dedelerinin Kübreviyye tarikatının müntesipleri olmalarına karşın daha gençlik yıllarında almış olduğu gizli işaretler ve rahmânî müjdelere kalbinin nakşbendiyye tarikatına bağlandığını ifade eder. Bu vesileyle Hindistan'ın Burhânpûr şehrine gidip önce Mir Muhammed Nu'man'dan inabe almıştır. Sonrasında da onun vesilesiyle İmâm-ı Rabbânî'den inabe alarak büyük bir bahtiyarlığa erdiğini ve iki yıl içerisinde ondan şerhe ve beyana sığmayacak derecede istifade ettiğini söyler. İmâm-ı Rabbânî, kendisini irşad ve tebliğ için Burhânpûr'a göndermiştir. Kendisinden pek çok keramet de sadır olan kişiliği yanında şairlik yönü de vardır. İmâm-ı Rabbânî'nin önde gelen halifelerindendir. Berekât adlı eseri başta olmak üzere pek çok eseri de kaleme almış bir şahsiyettir. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 313 no'lu mektubu kendisine yazmıştır.²⁶

Hâce Muhammed Sa'id

İmâm-ı Rabbânî'nin ikinci oğlu olan Hâce Muhammed Sa'id 1005/1595'te Sirhind'de doğup 1071/1661'de Senbhalke'de vefat etmiştir. Hâzinü'r-rahme lakabıyla da anılmıştır. On yedi yaşına kadar İlmi tahsilini tamamlayıp ondan sonra da ders vermeye başlamıştır. Çeşitli eserler de kaleme alan Muhammed Sa'id, hadis kaynaklarından Mişkâtü'l Mesabih'a da şerh yazmıştır. Babası, gözdesi konumunda olan Muhammed Sa'id için: "Her kutbun iki imamı olur. Benim imamlarım da Sa'id ve Muhammed Ma'sum'dur". Diyerek onlardan olan

²⁵ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 43; Haşim Kışmî, *İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin Menâkıbı Berekât Zübde-tül Makâmât*, 341-373; Cebecioğlu Ethem, "İmâm-ı Rabbânî ve Mektubatı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1 (1996): 1; Şeyh Yusuf en-Nebhânî, *Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri*, trc. Abdülhalık Duran (İstanbul: Hikmet, t.y.), 2:36-38; Necdet Tosun, "Muhammed Ma'sûm Sirhindi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2016); Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmâm Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*, 110-120; en-Nedvi, *İmâm-ı Rabbânî*, 280-282; Sağiroğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadı Eseri*, 286-287.

²⁶ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 48; Haşim Kışmî, *İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin Menâkıbı Berekât Zübde-tül Makâmât*, 11-22; Hamid Algar, "Mektûbât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2004), 29: 11-12; en-Nedvi, *İmâm-ı Rabbânî*, 118.

memnuniyetini dile getirmiştir. Aynı zamanda babasının halifelerinden olan Muhammed Sa'id'in münazara yönü de çok güçlü olan bir kişiliğe sahipti. Kaleme aldığı mektuplarında ise varlık-zat konularını ele alarak işlemeye çalışmıştır. İmâm-ı Rabbânî, mektûbattaki I. Cilt 259-296-311; II. Cilt 3-55-71-91; III. Cilt 46-48-53-61-64-72-73-77-83-88-93-106 no'lu mektupları kendisine yazmıştır.²⁷

C. İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûblar'ında Geçen Unvanlar

Derviş: Fakir, yoksul, sûfî, mürid, dilenci anlamında dervizden gelen bir kelimedir.²⁸ Dünyadan yüz çeviren, kendini Allah Teâlâ'ya veren kişi anlamında Farsça bir kelime olan derviş, kapı eşiği mânâsına da gelir. Bu kelime İran'da ortaya çıkıp Arapça'ya geçerek "derâviş" şeklinde çoğulu yapılmış, Arapça karşılığı "fakir" ve çoğulu "fukara" olarak da kullanılmıştır. Alçak gönüllü, arif, kanaatkâr kimselere de, derviş denilmiştir. Derviş, Allah Teâlâ'ya vuslat yolunda büyük cihada giren ve her an o cihâdın mücâhidi olarak sabır etmek zorunda olan kişidir.²⁹ Farsça bir kelime olup geniş bir coğrafyada bütün müslümanların dillerine girmiş ve süreç içerisinde değişik manalarda kullanılmış zamanla tasavvuf ehlince, yoksul da olsa, zengin de olsa her yönden Allah Teâlâ'ya muhtaç olduğunun şuuruna sahip sûfî anlamında kullanılır olmuştur. Tasavvuftaki manâsıyla, bir şeyhin bey'ati ve terbiyesi altında bulunan kişi demektir.³⁰

Fakir: Mala ihtiyacı olan kişi anlamında Arapça bir kelime olan fakir, fena fillâh makamında kendinde gördüğü her şeyi, kendine değil, Allah Teâlâ'ya ait ve Allah Teâlâ tarafından olduğunu bilen ve bu bilinci kuvvetle taşır hâle gelen. "Fena Fillâh" mertebesine erişerek kendinde dünyevî ve uhrevî bir vücûd (varlık) görmeyen kişidir.³¹ Yoksul, muhtaç, fakir, dilenci, aciz, biçare, zekâta

²⁷ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, 42; Ethem, "İmâm-ı Rabbani ve Mektubatı"; Haşim Kışmî, *İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin Menâkıbı Berekât Zübde-tül Makâmât*, 320-340; Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmâm Rabbânî Ahmed Fârûk Serhindi*, 104-107.

²⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), 136-137.

²⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 159-160.

³⁰ Tahsin Yazıcı, "Derviş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1994), 9: 188-189.

³¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 204.

muhtaç olacak kadar mala veya paraya sahip olmayan kişi.³² İhtiyaç duyulan şeyin yokluğudur,³³ İlk sûfiler “yoksulluk” anlamındaki fakr ile “Allah’a muhtaç olma” anlamındaki fakrı birleştirerek bunu kendi meslekleri ve gayeleri haline getirerek fakrı Allah’a giden yol, fakiri de bu yolun yolcusu şeklinde tanımlamışlardır.³⁴ Sâlikin Hak’ta fâni olması ve kendini ona muhtaç bilmesidir.³⁵

Hâce: Hoca, âlim, bilgin anlamında Farsça, bir kelime olup Çoğulu Hâcegân veya hocagân’dır. Nakşîliğin erken dönemlerinde, Orta Asya’daki şeyhlerin bilim adamı oluşu sebebiyle, onlara hoca, hâce gibi isimler verilmiştir.³⁶ Farsça’da hâce Türkçe’de hoca şeklinde söylenen kelimenin kökeni hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte kelime zamanla İran ve Sâ mânî toplumlarında “ev reisi, kethüdâ, şeyh, pîr, hükümdar, başbuğ, tâcir, kadın, gönül” ve sıfat olarak “zengin, büyük, yüce” anlamlarında kullanılmıştır.³⁷ Türkçede hoca imam, din görevlisi, üstad şeklinde kullanılan bu unvan daha sonraları Hz. Peygamber (SAV) efendimiz için de kullanılır olmuştur.³⁸ Efendi, sahip, kâtip, tüccar öğretmen gibi tahsil yapmış sosyal mevki sahibi kişilere ve de nakşilik yolunun şeyhlerine bu ad verilirdi.³⁹ nakşibend şeyhlerine verilen bir unvandır.⁴⁰

Hâfız: Mevlânâ Celâleddin-i Rumi’nin Mesnevisini ezbere bilen anlamında (hâfız-ı mesnevî) anlamında Arapça bir kelime olup daha çok Mevlevîlere ait bir tâbirdir. Eskiden Mevlevîhanlar’ın hafız olup çeşitli âyinler de mesnevîden ezber mesnevî okumak suretiyle âyinler icra ederlerdi.⁴¹ Korumak, ezberlemek mânasındaki hıfz kökünden türemiş bir sıfat olan hâfız kelimesi

³² Ayverdi, “Misalli Büyük Türkçe Sözlük”, 915.

³³ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 177-178.

³⁴ Uludağ, “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Fakir/Fakr”, 12: 132-134.

³⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 171-172.

³⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 238-239.

³⁷ DİA, “Hoca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1998), 18: 186-187.

³⁸ DİA, “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi”, 18: 186-187; D. Mehmet Doğan, “Doğan Büyük Türkçe Sözlük” (Ankara: Vadi, 2003), 572; Ayverdi, “Misalli Büyük Türkçe Sözlük”, 2: 1132; Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 238-239.

³⁹ Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, 137-138.

⁴⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 198.

⁴¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 240.

koruyan, ezberleyen anlamında Kur'an'ın tamamını ezberleyene verilen bir addır. Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır ve ezberci anlamına da gelir.⁴²

Hâkim/ Kâdî: Hakîm olan, hikmet sahibi anlamlarına gelen Arapça bir kelime olup Allah Teâlâ'nın noksanlıktan uzak, kemal sıfatlarını, dünya ve ahirette kendinden sâdır olan fiil ve eserleri bilen kişidir.⁴³ Hükmeden, buyruğunu yürüten, hâkimiyet kurmuş olan anlamında kazâ (kadâ) kökünden ism-i fâil olan kâdî terimiyle birbiri yerine kullanılır. Fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözümlemek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder.⁴⁴ Bilge, hikmeti bilen filozof, sûfî, ârif kişidir.⁴⁵

Hân: Çin kaynaklarından elde edilen bilgilere göre Asya Hunlarının önceleri kullandığı şanyü, tanhu, tanju unvanlarının yerine üçüncü yüzyıldan itibaren kağan, kaan ve han kullanılmaya başlanmış olup daha sonraki süreçlerde de han, unvanının imparator, şah, sultan ve hükümdarlar için de kullanıldığı olmuştur. Eski Türklerde hakana bağlı veya müstakil hükümdar şeklinde kullanılmıştır. Delhi hükümdarları tarafından en yüksek memurlara verilen bir unvan olmakla beraber Osmanlılarda da isimlerin sonunda bir unvan olarak kullanılmıştır.⁴⁶

Hân-ı Hânân: Önceleri en üst yöneticiler tarafından kullanılan bu unvan Hanlar hân-ı demek olup zamanla emîrû'l-ümerâ veya beylerbeyi anlamında da kullanılır olduğu olmuş, sonraları fetihlerle Hindistan'a yerleşen Türk ve Moğol menşeli kabile reisleri, bu unvanları bu anlamda kullanarak hanlık geleneğini sürdürmüşlerdir.⁴⁷

⁴² Nebi Bozkurt, "Hâfız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1997), 15: 74-78; Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 511; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 1142.

⁴³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 244.

⁴⁴ Fahrettin Atar, "Hâkim/Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2001), 24: 66-69; Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 514; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 1148.

⁴⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 202.

⁴⁶ Aydın Taneri, "Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1997), 15: 517-518; Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 524; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 1169; Ethem, "İmam-ı Rabbani ve Mektubatı".

⁴⁷ Enver Konukçu, "Hân-ı Hânân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1997), 15: 520-521; Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, 136.

Hekim: İnsan hastalıklarının teşhis ve tedavisi ile uğraşan kimse, tabip, doktor anlamında kullanılmıştır.⁴⁸

Mevlânâ: Sahibimiz, efendimiz, anlamında Arapça bir kelime olup tek başına kullanılınca, Mevlevî tasavvuf okulunun kurucusu Mevlânâ Celâleddin Rumî'yi andıran bir unvan⁴⁹ olmakla birlikte Hz. Peygamber (SAV) için, büyük âlim ve şeyhler için kullanılmıştır. Daha çok Anadolu'da Mevlânâ ile öne çıkan bir unvandır.⁵⁰ Hindistanda âlimler için kullanılan bir unvandır.⁵¹

Mîr: Bey, baş, başkan, reis, amir, anlamında Selçuklulardan itibaren siyâsî ve askerî bir unvan olarak kullanılmış bir unvan olup, Emîr'in kısaltılmış şeklidir. Hindistanda bazen şeyyidlere bu unvanın verildiği olmuştur.⁵²

Mîrza: Emirzâde'nin kısaltılmış şekli olan bu kavram asiller ve diğer ileri gelenler için kullanılmakla beraber özellikle Timurlularda hükümdarların erkek çocuklarına verilirdi. İranda ve doğudaki Türk boylarında da kullanılan bir unvan olmakla birlikte özellikle hânedan mensuplarına, büyük arazi sahiplerine ve bazı itibarlı kimselere verilirdi. Bu unvan hânedan üyeleri ve şehzadeler için kullanıldığında ismin sonuna, diğer kimseler için kullanıldığında ismin başına eklenerek kullanılırdı.⁵³

Molla: Efendi, sahip, âmir, âlim, hoca, ulema, kadı, medrese öğrencisi manasında olup tarih boyunca çeşitli İslâm toplumlarında kullanılmıştır. Molla kelimesi günümüzde en çok İran'da yazı yazmayı bilenden Şeyhülislâm'a kadar olan kimselere verilen bir ad olarak kullanılmaktadır. Tarihte Safeviler tarafından

⁴⁸ Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 551; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 1236.

⁴⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 432.

⁵⁰ Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 909; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2:2047; Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*.

⁵¹ Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, 139.

⁵² Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 921; Abdülkerim Özaydın, "Mîr-i Alem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2005), 30: 124-125; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 2080; Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, 136.

⁵³ Mustafa Sabri Küçükaşçı - Haldun Eroğlu, "Şehzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2010), 480-483; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 2083; Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, 137.

da kullanılan bu kelime Osmanlılarda ise daha çok bir ilmi unvan olarak kullanılmıştır.⁵⁴ Âlim, zâhid, sûfî, binlerce mısra ezberleyen kişiye denir.⁵⁵

Müftü: Fetva veren, şer'î meseleler hakkındaki sorulara cevap veren vazifeli kimse, verdiği fetva ile hükmü açıklayan kimseye denir. Şeyhülislâm sözünün yaygınlaşmasından önce onun yerine kullanılan bir tabirdir.⁵⁶

Pehlivan: Güreşçi, cesur, yürekli, kahraman, yiğit, iri yapılı, usta, mahir anlamlarında kullanılan bir kavramdır.⁵⁷

Seyyid: Şerefli, asil soylu, efendi, önder, onurlu, kutsal, mübarek, hayır ve bereket sahibi manasında Hz. Peygamber (SAV)'ın soyundan gelen ve Hz. Ali ile Fâtîma'dan doğan ve Hz. Hüseyin'in soyundan ve onların torunlarından gelenler için kullanılan bir unvandır.⁵⁸ Büyük sûfî ve şeyhlere yapılan bir tür hitap şeklidir.⁵⁹

Sûfî: Yünlü, yün giyen anlamına gelen Arapça bir kelime olup Hakk'a vâsıl olan kişiye denir. Sûfî, vusul ehli olmakla birlikte kendi nefisinde fanî, Allah Teâlâ ile bakîdir. Aynı zamanda sûfî, nefisin alışkanlıklarından kurtulmuş, hakikatlerin hakikatine ulaşmış kişidir.⁶⁰ Tasavvufa inanan onu bir hayat görüşü olarak kabul eden nefisin alışkanlıklarından kurtulmuş, hakikatlerin hakikatine ulaşmış kişidir.⁶¹ Saf, abâ giyen, eren, gönlü saf, nefisinde fânî, Hak ile bâkî, sukût halinde muhatabın sırrını okuyan kişidir.⁶²

⁵⁴Hamid Algar, "Molla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2005), 30: 238-239; Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 926; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2:2092.

⁵⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 338.

⁵⁶ Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, t.y.), 12: 486-489; Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 956; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 2192.

⁵⁷ Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 1068; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 3:2478.

⁵⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2009), 37: 40-43; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 427; Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 1170; Zafer Erginli, ed., "Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü", trc. Zafer Erginli vd. (İstanbul: Kalem, 2006), 899; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 3:2764; Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 565.

⁵⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 427.

⁶⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 581.

⁶¹ Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 3:2852.

⁶² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 438.

Sultan: Huccet, delil, güç, kudret, vali padişah, gibi anlamlara gelen Arapça bir kelime olup tarihte ilk defa, Abbasi vezirleri için kullanılmış, zamanla hükümdarlar için de kullanılan bir unvan olmuştur. Tasavvuf önderlerine, belli bir zamandan sonra sultan lâkabı da verilmiştir.⁶³ Sultan unvanı ilk kez Gazneli Mahmud tarafından kullanıldığı bilinmekle birlikte siyasî bir unvan olarak İslâm dünyasında yayılması Selçuklular zamanında olmuştur.⁶⁴ Kuvvet, kudret, zor, delil, velilere öteden beri verilmesi âdet olan bir unvandır.⁶⁵

Şerif: Şeref sahibi, asil, soylu, efendi, boy anlamında Hz. Peygamber (SAV)'ın soyundan gelen ve Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'dan doğan ve Hz. Hasan'ın soyundan ve onların torunlarından gelenler için kullanılan bir unvandır.⁶⁶

Şeyh: Arapça önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamlarına gelen bu kelime tasavvufta; tasavvuf okulu liderlerine verilen bir addır. Şeyhler, kulu Allah Teâlâ'ya Allah Teâlâ'yı kula sevdirmek isteyen kişidir. Şeyh'in şerîat bilgisine sahip, fenâ makamını geçmiş, ahlâk-ı hamide ile süslenmiş olması gerekir. Kendisi kâmil olup, kemale erdirendir.⁶⁷ Türkçede de er, eren, ermiş anlamında kullanılmış bir terimdir. Tasavvuf ehline göre ise bir tarikata intisap edip seyr-ü sülûkünü tamamlayarak şerîat, tarikat ve hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşan kimseye ve de müridleri denetleme ve yetiştirmeye yetkin kişiye denir.⁶⁸ Pîr, bey, insân-ı kâmil, rehber, mürşid, başkalarını kemâle erdirendir.⁶⁹

⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 583.

⁶⁴ Osman Gazi Özgüdenli, "Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2009), 37: 496-497; Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 1206; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 3: 2856-2857.

⁶⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 439.

⁶⁶ Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 1234; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şerif/Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2009), 37: 40-43; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 427; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 608.

⁶⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 609-610.

⁶⁸ Reşat Öngören, "Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2010), 39: 50-52; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç, 2011), 99; Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 1235; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 183-185; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 3:2945; Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, 137; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 609-610.

⁶⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 455-456.

Şeyhülislâm: Osmanlılarda ilmiyye sınıfının başında bulunan kişiye⁷⁰, dini kurumların şeriat mahkemelerinin ve ilmiye sınıfının başı durumunda olup bunlara nezaret eden en yüksek rütbeli kimseye denir.⁷¹

V. MEKTUBÂT'IN 16. VE 17. YÜZYIL HİNDİSTAN'INDAKİ SOSYAL VE DİNİ HAYATTAKİ KONUMU

A. Sosyo-Kültürel Hayat

İmâm-ı Rabbânî'nin yaşadığı asır, Zahireddin Muhammed Babür Şah (ö.937/1530) tarafından 1526 tarihinde kurulan Babürlüler Devletinin Zahireddin Muhammed Babür ve Nasireddin Hümayun (ö.1556)'dan sonra sırasıyla tahta geçen Ekber Şah (ö.1605) ve Cihangir Han (ö.1627) dönemlerine denk geldiği tarihî vesikalardan anlaşılmaktadır. Babür İmparatorluğu, bugünkü Hindistan yarımadasına hâkim olan bir devlettir.

Emevilerin gerçekleştirdiği fetihler sebebiyle İslâm ile buluşan Hindistan, Gaznelilerle Türk-İslâm kültürü etkisi altına girmiş ve bölgeye farklı amaçlarla gelen Müslümanların gayretleri neticesinde Hindistan halkı İslâm ile şerefli olmuşur.⁷² Özellikle bölgede tarikatların da giderek yaygın hale gelmesiyle bu topraklarda yetişen çeşitli mutasavvıflar eliyle İslâm daha da geniş kitlelere ulaşma fırsatı bulmuştur.

Çok dinli ve kültürlü Hint toplumu, Müslüman, Hindu, Hristiyan, Zerdüş, Sihizm, Budizm, Taoizm, Konfüçyüsçülük, Maniheizm ve diğer din mensuplarından müteşekkil bir toplumdur. Buna karşın sosyal tabaka ve sınıfl ayrılıklarına dayanan endogami (akraba evliliği) esasına göre karakterize edilen Kast Sistemi anlayışı hakimdir. Kast Sistemi, özü itibarı ile kastın en üst dört tabakasını ifade eden **Varna**; (Brahman, Kşatriya, Vaisya ve Südralar)'dan; insanların nasıl hayat tarzı yaşamaya mukadder olduğunu, hangi meslekle iştiğal

⁷⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 612.

⁷¹ Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 3:2945.

⁷²Bk. Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 15 c. (Konya: Kombassan Yayınları, 1994). 2 c. ve 3 c.

edeceğini ve nasıl bir hukuka ve toplumsal düzene tabi olacaklarını belirleyen **Jati** denen bir sistemden oluşmaktaydı.⁷³

Nasireddin Hümayun (ö.1556)'dan sonra tahta geçen Ekber Şah, babasının kardeşlerine tanıdığı, iç otoriteyi zaafa uğratan ve dış saldırılara karşı daima hep iç tehdit unsuru oluşturan ülke içerisindeki bir tür özerk imtiyazlarına son vererek öncelikli olarak siyasi iç birliğini sağlamaya yönelik hamlelerini yapmış daha sonra da kendi döneminde imparatorluğu en geniş sınırlarına ulaştırmıştır. Bir taraftan bunu yaparken dış politika olarak da kuzeydeki komşuları olan Osmanlı Devleti, Safevi ve Özbekistan'la ilişkilerini daima üst düzeyde tutmayı da devletin varlığının selameti açısından önemli görerek ihmal etmemiştir. Öteki taraftan da çok karmaşık bir sosyo-kültürel yapıya sahip olan Hindistan'daki iç barışı sağlamak için kavgalara, çatışmalara son vermeye yönelik ıslahat çalışmalarını da eş zamanlı olarak yürütebilmek için bir dizi faaliyeti de gerçekleştirmiştir.

Daha çok güzel sanatlara ve savaşçılığa olan merakıyla öne çıkan Ekber Şah, saltanatı sırasında sarayını, batılı gezgin ve din adamlarına, döneminin farklı dinlerinden önde gelen âlimlerine açarak tarih, edebiyat ve diğer alanlarda büyük eserler vermelerine imkân hazırlayarak Bâbürlüleri kültür ve sanat açısından da en parlak dönemine ulaştırmıştır. Ekber Şah, İslâmi hayatı, doğrudan etkilemesi için kendisinin ürettiği dîn-i ilâhîyi İslâm akâidini yozlaştırmaya yönelik birtakım uygulamalara kapı açması babından uygulamaya koymuştur. Diğer taraftan da sarayın yanında yer alan dönemin sözde sûfîleri, alt yapı olarak çok tanrılı anlayışa sahip olan Hint kültüründen etkilenen halka, şirke kapı açacak dînî olduğu hissiyatını veren bir takım dini öğretilerde bulunuyorlardı.

B. Dini Hayat

İmâm-ı Rabbânî, böyle bir ortamda üstün bir gayretle müridlerinin de desteğiyle bozulmaya yüz tutmuş olan islâm anlayışını, aslına rucu ettirebilmek için vaaz, yazı ve mektuplarıyla tecdid (yenileme) faaliyetlerine başlamıştı. İmâm-ı Rabbânî çalışmalarını, tasavvufu aslından uzaklaştıran, şerîfatı yadsıyan,

⁷³ Şinasi Gündüz, ed. *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 278-304.

keşfi vahyin üstünde gören, vahdet-i vücûdu panteizmle karıştıran bu gruplarla yapmayı öncelikli olarak kendisine hedef edinmişti. Bunu da yaparken Kur'an ve Sünneti seniyyeyi kendisine temel rehber edinerek bu sahalarda kafa yormayı kelâm ve fıkıh sınırları içersinde kalarak konuları akılla izah etmeye azami derecede gayret göstermiştir. İmâm-ı Rabbânî, hakikâtı şerîatin dışında arayan sûfilere serâbın peşinde koşmakla itham ederek câhil tarikat liderlerini de sürekli eleştirmiş, müslümanlara da bu gibi şeyhlerden uzak durmalarını tavsiye etmiştir.⁷⁴

İmâm-ı Rabbânî, insanlar arasında yaşamayı münzevi bir hayata tercih etmiş, bölük pörçük olan müslümanların dinî, fikrî ve siyâsî birlikteliğinin ancak, ehl-i Sünnet yolundan giderek İslâm'a, Kur'an'a ve Hz. Peygamber (SAV)'e titizlikle bağlanmakla mümkün olabileceğini ileri sürerek bunun dışındaki bir gayretin beyhude bir uğraş olduğuna işaret etmiştir. Ekber Şah sonrası da irşad ve tebliğ faaliyetlerine ara vermeksizin devam eden İmâm-ı Rabbânî, Sultan Cihangir etrafında toplanan ve sürekli Cihangir'e İmâm-ı Rabbânî'nin faaliyetlerinin kendi saltanatı açısından tehlike arz ettiğini, müntesiplerinin memleketin her tarafına yayıldığını fitne ve fesat çıkartabilecek bir güce sahip olduğunu ve tutuklanması gerektiği konusunda ikna edilmeye çalışılmış ve sonunda Cihangir tarafından hapse atılarak cezalandırılmıştır.

Üç yıl hapis yattıktan sonra serbest bırakılan İmâm-ı Rabbânî, Cihangir tarafından memleketine dönmek veya sarayda kalmak hususunda muhayyer bırakılmış o da devlet adamlarına yakın kalmak suretiyle onları bilgilendirmeyi ve uymayı memleketine dönmekten daha üstün görerek bir müddet sarayda kalarak irşad ve tebliğ faaliyetlerine burada da devam etmiş ve bunu diğer âlimlere de tavsiye etmiştir. Bir süre sarayda kaldıktan sonra Sirhind'e dönerek yalnız vakit namazları ve Cuma namazı dışında dünyayla ilişkisini tamamen keserek hayatının sonuna kadar uzlet ve halvet hayatı yaşayarak Rabbi'ne kavuşmuştur.

İmâm-ı Rabbânî, mektuplarında çoğunlukla tevhid inancını muhafaza, bozuk inanç, sapık fikirlerden ve bidatlardan uzak durarak ehl-i sünnet inancına sımsıkı sarılma, her türlü tefrikadan uzak durarak ümmet etrafında birleşme zarûreti üzerinde durmuş, Allah Teâlâ düşmanlarına sert davranma uyarısında

⁷⁴ en-Nedvi, *İmâm-ı Rabbânî*.

bulunarak, sünnî ve gayr-i sünnî akımları birbirinden ayırmış, şerîat ve tarikat arasındaki gerginliği getirdiği izahatlarla yumuşatmaya çalışmış ve sûfilerle ulemâ arasındaki çatışmayı da anlamlı beyanatlarla sona erdirmeye çalışmış, tüm tasavvuf erbabınca önemli bir otorite olarak görülmüş ve akademik camia tarafından da üzerinde araştırma yapma ihtiyacı hissedilen önemli bir şahsiyettir.⁷⁵

⁷⁵ Bk. Yıldız, *Asya'daki Türk İslâm Devletleri*, 481-500; Hilal Sahin, *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)* (Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, 2005); Bedriye Reis, "Tasavvuf", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 16 (2006): 211-234; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: İfav, 2012); Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1-25; Ünal, "Uluslararası İmâm-ı Rabbânî Sempozyumu Özet Kitapçığı", 9; Şarkpurî, *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*; en-Nedvi, *İmam-ı Rabbânî*.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKTÛBÂT'TA KURBİYET TERİMİ İLE İLGİLİ İŞÂRİ OLARAK YORUMLANMIŞ HADİS İÇEREN MEKTUPLAR VE SEYR-Ü SÛLÛK BAKIMINDAN DEĞERİ

I. İŞÂRÎ YORUMUN TASAVVUF VE TEFSİRDEKİ YERİ

Sözlükte, bir nesneyi gösterme, bir anlamı üstü kapalı bir şekilde ifade etme, dolaylı ve kinayeli bir sözle anlatma,⁷⁶ yazı ile bildirilmiş⁷⁷ bir düşünceyi, bir dileği anlatmakta başvurulana, vücut uzuvlarının hareketiyle ortaya konulan dil unsuru, ima, alâmet, nişan⁷⁸ gibi manalara gelen işaret tasavvufta maksadı söz aracılığı olmadan başkasına bildirme, ibareyle anlatılamayan yalnızca ilham, keşf gibi yollarla elde edilmiş bilgi ve sezgi sayesinde anlaşılabilir kadar gizli olan mana şeklinde tanımlanmıştır.

İşârî yorum tefsir ve hadis gibi farklı alanlarda kullanılsa da en yoğun anlamıyla tasavvufta kullanılmaktadır. Bu yönüyle tasavvuf bilimi aynı zamanda işaret ilmi olarak da adlandırılmaktadır.⁷⁹ Metodu ve hedefi olarak ortaya çıkışı diğer İslâmî ilimler gibi, hicrî ikinci ve üçüncü asra tekabül eden tasavvufun, Hz. Peygamber (SAV) efendimizin hayatında bizzat tatbik ettiği ve yaşam tarzı haline getirdiği ve ashabının da bir kısmının bu yol üzere hayatlarını idâme ettirdiği bu zühd hayatının daha sonraki müntesipleri; dayanağının rahmani olduğu noktasındaki şüpheleri ortadan kaldırma adına diğer mezhep, fırka ve islâmî müesseseler gibi, Kur'an ve hadisten delil arama yoluna gitmişlerdir. Tüm gruplarca ortaya konulan bu yaklaşım tarzı; tarafları, ayet ve hadisleri kendi görüşleri doğrultusunda yorumlayıp deliller çıkarmaya; bunun da mümkün olmaması halinde te'vil etmeye götürmüştür.

⁷⁶ Süleyman Uludağ, "İşârî Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 198-199.

⁷⁷ Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 1462.

⁷⁸ Doğan, "Doğan Büyük Türkçe Sözlük", 655; Ayverdi, "Misalli Büyük Türkçe Sözlük", 2: 1462; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974).

⁷⁹ Uludağ, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İşârî Tefsir", 23: 198-199.

Bu yaklaşım tarzları mutasavvıfları, “rivayet ve dirayet” metodlarının dışında düşünce ve yaşam tarzlarıyla uygun, ledünnî mükâşefeleriyle de ilintili bir şekilde; keşf ve ilham yoluyla Kur’an ayetlerinin ve hadislerin bir kısmını veya tamamını şerh ve yorumlamaya gittikleri “işârî” bir metoda götürmüştür. Bu yöntem vesilesiyle mutasavvıflar, İslâm’ın temel iki kaynağı olan Kur’an ve sünnete İşârî tefsir ve şerh getirmeleri sebebiyle farklı bir ekolün temsilcileri olmuşlardır. Tasavvuf dalında te’lif edilmiş olan pek çok tefsir nazârî ve işârî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Nazârî sûfî tefsirler, içerik bakımından daha çok tetkik ve felsefî görüşleri ele almaktadır ki bunlar görüşlerine Kur’an ayetlerinden de delil getirme yoluna gitmişlerdir.⁸⁰ İşârî sûfî tefsir ise sulûk erbabının bilebileceği bir takım anlam ve işaretleri ele alarak yazılmıştır.⁸¹ Tasavvuf ehli bu tefsirleri rivayet ve dirayet tefsirlerinden farklı olarak ayetlerin zahiri manalarından ziyade batınî manalarını dikkate alarak yazmışlardır. Bu yaklaşımın daha sonraki dönemlerde istismar edilmemesi için bizzat sûfiler tarafından birtakım şartlara bağlanarak bu anlayışın önüne geçilmiştir.⁸² İşârî anlayışla yazılan tefsirler Allah Teâlâ’nın kendilerine ilham etmek suretiyle zahiri manasıyla da ters düşmeyecek şekilde ayetlere bir takım işaret ve gizli manaların verildiği ama zahiriyle de örtüşerek yazılan tefsirlerdir.⁸³ Mutasavvıfların hadis alanında da yapmış olduğu çok sayıda benzer çalışma bulunmaktadır.⁸⁴

II. TASAVVUFTA KURB-BU’D (KURBİYET) TERİMLERİ

Kurb, Yakın olma hâli, yakınlık, yani ruhlar âleminde, Allah Teâlâ ile kul arasında geçen ahde uyma⁸⁵ yakın, yakınlık, Allah’a yakınlık, yakın olma hali⁸⁶ **kurbet**, yakınlık, velinin sıfatları konusunda, Hakk’ın yerleşmesine (temekkün) yakınlık makamına ermesi,⁸⁷ hısımlık, Allah’a yakınlık⁸⁸ **kurbîyet**, yakınlık,

⁸⁰ Kadir Özköse, ed., *Tasavvuf el Kitabı* (Ankara: Grafiker, 2012), 195-198.

⁸¹ Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları* (İstanbul: İfav, 1991), 286.

⁸² Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, 286.

⁸³ Zekeriya Karaca, *Mektûbat-ı Rabbânî’de Kur’anî Referanslar ve Kur’an Ayetlerine Getirilen işârî Yorumlar* (Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, 2007), 7.

⁸⁴ Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadîs Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadîs Şerhi* (İstanbul: İfav, 1990), 11-14; İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Edebiyatı* (İstanbul: İfav, 1997), 130-156.

⁸⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 383.

⁸⁶ Ayverdi, “Misallı Büyük Türkçe Sözlük”, 2: 1792.

⁸⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 384.

yakın olma gibi manalara gelirken⁸⁹ yakın olma durumu, yakınlık⁹⁰ yakınlık, hem civari olmak⁹¹ **bu'd**, ise uzaklık, uzak olma anlamında kullanılır.⁹² Burada ifade edilen yakınlık ve uzaklığı mekân, mesafe, makam ve mensubiyet açısından düşünmek mümkündür. Böyle bir yaklaşımı da Kur'an-ı Kerim'de görmek mümkündür. Nitekim müşriklerin mescidi haramla olan ilişkilerinin ele alındığı hususun mekânla alakalı bir durum olduğu, hesap gününün yaklaşmakta olduğunu ifade eden ayetlerin ise zamanı işaret etmekte, miras hukukunun ele alındığı konu işlenirken yakınlık ifadesiyle de nesebin kastedildiği görülmektedir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de ve gerekse hadislerde “kurb ve bu'd” kelimeleri bu anlamlarının dışında manevi bir yakınlık ve uzaklığı işaret etmektedir. Nitekim kul farz nafile ibadetlere devam ederek manen Allah Teâlâ'ya yaklaşırken kulluktan ve ubudiyetten de uzaklaştıkça Allah Teâlâ'dan manen uzaklaşmış olacağına işaret edilmektedir.⁹³

Sûfiler, kurb ve bu'du ibadet ve taatlere yakın veya bunlara uzak kalmak olarak görür. Kurb'un ilk derecesi bütün vakitleri Allah Teâlâ'ya tahsis etmek suretiyle ona ibadet eden kul olma özelliğini taşımak iken bu'd, ise Allah Teâlâ'ya muhalefet etmek suretiyle kalbi kirletip ona kulluktan uzaklaşarak onun tevfi ve ihsanından uzak kalmak suretiyle kulun üzerinde etkisi görülür. Bu durum devamında da hakîkatten uzak kalmayı gerektirir. Allah Teâlâ'ya yakın olma öncelikle iman ve sonrasında tasdiki gerektirirken daha sonrasında da Allah Teâlâ'nın kuluna ihsan ve tahkiki ile yakınlaşmasını gerçekleştirir. Bu yakınlık dünyada irfan ile olurken ahirette ise kendisini kullarına müşâhede ettirerek ayan beyan göstermesi şeklinde olur. Aynı zamanda yakınlık halktan uzaklaştırmayı da gerektirir. Bu da fiziki değil kalbi bir eylemle gerçekleşir.

Allah Teâlâ'nın ilim ve kudretiyle olan yakınlığı herkese şamil iken lütuf ve yardım şeklindeki yakınlığı mü'minlere hastır. Hususî dostluğu ise veli kullarına aittir. Böyle bir nimetle vasıflanan kişinin en düşük hali murakabe

⁸⁸ Ayverdi, “Misalli Büyük Türkçe Sözlük”, 2: 1793.

⁸⁹ Doğan, “Doğan Büyük Türkçe Sözlük”, 820-821; Ayverdi, “Misalli Büyük Türkçe Sözlük”, 2:1792; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 383-384.

⁹⁰ Ayverdi, “Misalli Büyük Türkçe Sözlük”, 2: 1793.

⁹¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Enes Matbaacılık (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001), 1062.

⁹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 383.

⁹³ Süleyman Ateş, “Kurb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınlar, 2002), 26: 432-433; Seyit Avcı, *Sûfilerin Hadis Anlayışı : Bursevi Örneği* (Ensar, 2004).

halinde olmasıdır, “Bu halde olan kişi de takvâ, vefa ve hayâ murakıbbı ile gözetlenmiş olur.” diyenler vardır. Kalb’den eşyanın güzelliğinin kaybolması avamın kurbu, gönlün gaybı bilen Allah Teâlâ ile sükûnet bulması havâssın kurbu, kendisiyle Rabbi arasındaki perdeyi kaldırmakta ehâssu’l-havâssın kurbudur şeklinde üç kısma ayıranlar da olmuştur.⁹⁴

Her sûfî Allah Teâlâ’ya yakınlığı kendisinin bulunduğu bir hal ile açıklamaktadır. Bazıları yakınlığı itaatla alakalı bir husus görerek “Kurb, kulun Rabbi’ne karşı nazlı ve zelil olması durumudur.” demişlerdir. Rûveym, kurbu araya giren engelleri kaldırarak Allah Teâlâ’ya vasıl olmaktır şeklinde izah ederken: “Allah Teâlâ’nın fiillerini kendinin fiilleri olarak görebilmendir.” demiştir.⁹⁵

Bazı sûfîler de sâlikin, kendisini hakka yakın bilmesini Allah Teâlâ’ya yakın olmasına engel olduğundan başka bir şekilde bu’ d olarak görmüşlerdir. Nitekim bazı sûfîlerin yaşadıkları bazı hallerinin Allah Teâlâ’ya yakın olduğu sanılan yerlerde O’na uzak olduklarını bizzat kendilerinin ifade etmesi bunu teyid etmektedir. Ubudiyetin gayesi Allah Teâlâ’ya yakın olmak o’nun büyük rızasını ve sevgisini elde etmek içindir. Allah Teâlâ katında da bu mertebeye nail olanlar sırasıyla mukarrebûn ebrar ve diğer kullar olarak gelmektedir. Bir takım Sûfîler de kurb’u hakk’ın kula, kulun hakk’a yakın olması şeklinde tasnife gitmişlerdir. Tasavvufta farzların sağladığı yakınlığa kurb-ı feraiz; nafilelerin sağladığı yakınlığa kurb-ı navafil denilmiştir.

Nakşebendiler ise fenâ, bekâ, sülûk ve cezbeyle elde edilen yakınlığa kurb-ı velâyet Hz. Peygamber (SAV)’e tâbi ve vâris olmak suretiyle elde edilen yakınlığa kurb-ı nübüvvet demişlerdir.⁹⁶

⁹⁴ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, trc. Muhammed Coşkun (İstanbul: İlk Harf, 2013), 162-166; Erginli, “Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”, 565-569.

⁹⁵ Tacü’l-İslâm Ebubekir Muhammed b. İshak Buhârî Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, trc. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh, 1992), 159-160; Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili Mânevî Haller* (İstanbul: Mavi, 2007), 155-164.

⁹⁶ Ateş, “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kurb”, 26: 433.

III. İMÂM-I RABBÂNÎ'NİN “KURBİYET” TERİMİNİ ELE ALDIĞI MEKTUPLAR VE İÇERİKLERİNDEKİ TASAVVUF TERİMLERİ

İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ında zaman zaman “cem'iyet” “fenâ ve bekâ” “nefs-i mutmainne” “nûr ve zulmet” “mürîd-mürşid” “seyr-ü sülûk” “kâin ve bâin” “ebrâr ve mukarrebûn” “zâhir-bâtın” “fırka-i nâciyeyi” “verâ ve takvâ” “vakt” “vesvese ve hatarât” “velâyet – nübüvvet” “seyr-ü âfâkî-seyr-ü enfûsî” “huzûrî bilgi ve husûlî bilgi” vb. kavramlarla da ifade ettiği “kurbiyet” konusunu işlediği mektuplar tespit edilerek bu mektuplarda yer verdiği hadislerin İşârî yorumlarının neler olduğu mektuplar düzeyinde incelenerek aşağıda gösterilmiştir.

İmâm-ı Rabbânî, kendisine yazılan mektuplara verdiği cevabî yazılarında kaynak olarak getirdiği hadislerin sıhhat yönünden eleştirilmesi ve buradan da ele aldığı konuların mesnetsiz olduğu şeklinde bazı eleştiriler ileri sürülebilir. Ancak bu çalışmanın konusu kullanılan hadislerin sıhhat derecelerinin ne olduğu olmayıp ortaya konulan bakış açısının ne olduğunu tespit etmektir. Ayrıca, mutasavvıfların hadisleri ele alış şekilleri ve incelemeleri muhaddisler gibi değildir. “Mutasavvıflar, hadisleri daha çok bir irşâd ve nasîhat vasıtası olarak görmüşlerdir. Bunun için de hadis isnâdı konusunda muhaddisler gibi titiz davranmadıkları gibi toleranslı bir yaklaşım görüntüsü içerisinde olmuşlardır. Bu durum ehli olmayanlar için de tasavvufa karşı çıkmaya kapı aralamıştır.”⁹⁷ Aşağıda ele alacağımız mektuplardaki hadis yorumlarında bu hususun dikkate alınması önem arz etmektedir.

A. Mektuplar

1. Dokuzuncu Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda *manevi iniş (kurbiyetten uzaklaşma)* hallerinden bahsetmektedir. Mektubun başlangıç kısmında Allah Teâlâ'dan uzaklaşan kimsenin sıfatları sıralanmakta ve bu kimse, sözü özüne uymayan, nefisi şer ve fesat kaynağı, zulüm ve Rabbe isyanın menşei, günah yığını ve kusur

⁹⁷ Yılmaz, *Tasavvufî Hadîs Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadîs Şerhi*, 33-34.

birikintisi gibi sıfatlarla vasıflandırıldıktan sonra “*Nice Kuran okuyanlar vardır ki, Kuran onlara lanet eder*⁹⁸” ve “*Nice oruç tutanlar vardır ki orucundan elinde kalan sadece açlık ve susuzluktur*”⁹⁹ hadisi şeriflerinin bu kişinin durumunu izah ettiğini söylemektedir.

İmâm-ı Rabbânî, aslında bu mektubunda kendi nefisinin kötü hallerini zemmettikten sonra konuyu başka bir boyuta taşımakta, buradaki şer ve noksanın aslında hayır ve kemal mertebesinde olduğunu söylemektedir. Zira iyilik ve güzelliğe mutlaka bir ayna gerekir. Şer hayrın, noksanlık da kemalin aynasıdır. *Noksanlık ve şer* kendisinde fazla olan kimsede hayır ve kemal de o oranda fazla olur. Bu tür yergilerin aslında övgüyü ima ettiğini söyleyerek hadislerde yer alan yergi ifadelerine farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ona göre şer ve noksan, hayır ve kemalin membaıdır. Bu nedenle *kulluk makamı* en yüksek makamdır. Çünkü bu makam şer ve noksanlığın en fazla bulunduğu makamdır.

İmâm-ı Rabbânî, kulluk makamının zirvesine Hz. Peygamber (SAV) efendimizi yerleştirmekte ve bir kimsenin ilahi bir lütufla bu makama eriştirilmesi murad edildiğinde Hz. Peygamber (SAV) efendimize tam olarak tabi olmasının kolaylaştırılacağını ifade etmektedir. Böylece o kimse Hz. Peygambere (SAV)’e tabi olması neticesinde Allah Teâlâ’ya yaklaşır.

İmâm-ı Rabbânî, burada bir uyarı getirmekte, yukarıda sözü geçen şer ve noksanlıktan maksadın kişinin kendini böyle bilip (*mârifet-i nefis*) hissetmesi olduğunu, yoksa bu vasıflara sahip olmasının kastedilmediğini ifade etmektedir. Kendini böyle gören kimse Allah Teâlâ’nın ahlakıyla ahlaklanmış olmaktadır. Sûfinin kendini bu şekilde görmesi salt hayrı seyretmesinden kaynaklanmaktadır ki bu durum ancak nefs-i mutmainne makamına ulaşıldığında elde edilir.¹⁰⁰

2. Onuncu Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda Allah Teâlâya yakınlık ve uzaklık kavramlarını incelemekte, bu iki kavramın birbiri yerine kâim olduğunu örneklerle izah etmektedir. Ona göre uzaklığın nihayeti yakınlık ve ayrılığın son

⁹⁸ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhya-i Ulûm’id-Din*, trc. Ali Arslan (İstanbul: Sentez, 1993), 1: 792; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 81-83.

⁹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce (Riyad: Dârüsselâm, 2000), “Sıyâm” 21; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 81-83.

¹⁰⁰ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 81-83.

haddi de vuslattır. Bu anlamıyla Allah Teâlâ'ya kavuşmanın imkânsız olduğunu belirtmekte ve nihâi olarak da *murad* olanların *mürîd*, *mahbub* olanların da *muhîb* olduğunu belirtmektedir. Mahbub olanlar nihayetinde muhib olup kendilerini mahbubun sevgisine kaptıracaklardır.

Bu açıklamalardan sonra İmâm-ı Rabbânî, Hz. Peygamber (SAV) efendimizin mahbubiyet makamına haiz olmasına rağmen yine de *mürîd* ve *muhîb* olduğunu ifade etmektedir. Kendisinin sürekli hüzün ve fikir halinde olması bunun delili olmaktadır. İmâm-ı Rabbânî, bu durumu açıklarken “*Hiçbir Peygamber benim gördüğüm kadar eziyet görmedi*”¹⁰¹ hadisini delil olarak göstermektedir.

Hadisin zahir manası, Hz. Peygamberin (SAV) müşriklerden çektiği eza ve cefaya işaret ediyor gibi görünse de İmâm-ı Rabbânî, hadise getirmiş olduğu işâri yorumla, hadiste ifade edilen eziyetin, Hz. Peygamberin (SAV) çekmiş olduğu *muhabbet* yüküne işaret ettiğini ifade etmektedir. Çünkü *mahbubun* çektiği muhabbet yükü muhibbin çektiği yüke göre daha ağırdır.¹⁰²

3. Yirmi İkinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda *ruh* ve *nefis* ilişkisi ile bunların yükseliş ve inişi, ceset ve ruha ait *fenâ* ve *bekâ*’nın beyanı vb. konulardan bahsetmektedir. Mektubun başlangıcında *nur* ve *zulmet* (karanlık) kavramlarına değinmekte ve bunların birbirleriyle ilişkisini belirttikten sonra sağ ve sol ashabının durumları nur ve zulmet kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Nur, kendisini ortaya çıkaran karanlığa âşık olması nedeniyle başlangıçta sahip olduğu erdemleri yitirmektedir. Eğer Allah Teâlâ’nın inayetiyle bu durumdan kurtulursa eski haline geri döner. Bu durumda yüce gayeyi seyre dalması nasip olursa karanlık da ona uyar ve onun nur haleleri içerisine girer.

“Bu dalma hali kendisiyle ilişkisi bulunan karanlığı kökten unutacak dereceye varır, kendinden ve varlıktaki uzantılarından tamamen habersiz kalarak nurların nurunu müşahede halinde kendisini tüketir ve perdelerin ardından matlubun huzuruna vardığı takdirde hem ceset hem de ruh itibarıyla *fenâ* haline

¹⁰¹ İbn Mâce, "el-Mukaddime" 11; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 84-85.

¹⁰² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 84-85.

erişir. Bundan sonra müşahede ettiği bekâ hali gerçekleşirse işin fenâ ve bekâ yönlerini tamamlamış olur. O zaman kendisi için velilik unvanını kullanması doğru olur”.¹⁰³

İmâm-ı Rabbânî, mektubun bu bölümünde üstü kapalı bir biçimde ruh-ceset ilişkisini ele almış ve ruhun aslına döndüğü zaman cesedin de ona tabi olacağını veciz bir şekilde ifade etmiştir. Mektubun devamında İmâm-ı Rabbânî, bunu ruh ve nefis anlamında bizzat kullandığını ifade etmektedir. Ona göre Allah Teâlâ ile insan arasındaki en büyük perde nefistir. O halde kurbiyete engel olan da bizzat nefisin istek ve arzularıdır.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında “*O’nun her iki eli de sağdır*”¹⁰⁴ hadisine yer vermektedir. Bu hadisin yorumunda Allah Teâlâ’nın sağ ve sol gibi cihetlerden münezzeh olduğunu, ancak hayrı kuşatıcı olması sebebiyle onu anlatmaya uygun bir ifade olarak sağ kavramının kullanıldığını ifade etmektedir. Bu hadisin öncesinde fenâ ve bekâ yönlerini tamamlayan bir kişinin ya zatı seyre dalıp kendisini onda tüketeceğini ya da içi AllahTeâlâ ile, dışı halkla olan bir durumda bulunacağını belirtmektedir. Bu takdirde, nur kendisine sirayet etmiş olur ve karanlıktan kurtularak sağ ashabından olur.

Burada nur ve zulmet kavramları bir anlamda hayır ve şerr kavramlarına da karşılık gelmektedir. Allah Teâlâ hayrı murad eder ve yaratır. Bu durum nur sembolizmi ile ifade edilir. Şer ise başlı başına bir olgu olmayıp nurun tamamen ya da kısmen eksik olması halidir. Buna göre, Allah Teâlâ kendisine yakınlaştırmak isteği kuluna nurunu aksettirmekte, diğerlerini ise zulmette bırakmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, uzlet evliyasının dalgınlık ve Allah Teâlâ’ya teveccüh halinde olması hususuna, ruhun nurlarına karışan nefisin ruhla eşzamanlı olarak Allah Teâlâ’ya yöneldiği yorumunu getirmektedir. Evliyanın bir kısmı, ruhun nurları arasında müşahede edilen Yüce Zatı temaşa halinde kendini eritmiştir. Halka irşad için gönderilen veliler ise nefisi mutmainne olduktan sonra insanları irşad için ruhun nurları arasından çıkarak dünya ile münasebete geçer. İmâm-ı Rabbânî’ye göre birinci sınıftaki veliler manevi cezbe halinde, ikinci sınıftakiler

¹⁰³ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 112-113.

¹⁰⁴ Ebu’l Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’rî Müslim (Riyad: Dârüsselâm, 2000), “Kitabü’l-İmârâ”, 1827; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 112-114.

ise ayık halde olanlardır. Şeref birincisine, üstünlük ise ikincisine aittir. İkinci makam aynı zamanda nübüvvetle münasebet halindedir.¹⁰⁵

4. Yirmi Üçüncü Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubuna “*Dünya ahiretin tarlasıdır*”¹⁰⁶ hadisi şerifine getirmiş olduğu işârî yorumlarla başlamaktadır. Hadisin zahir manası insan dünyada yaptığının karşılığını ahirette görecektir anlamı taşısa da İmâm-ı Rabbânî, hadise getirmiş olduğu yorumda tarla-tohum ilişkisini *mürîd-mürşîd* ilişkisi şeklinde yorumlamıştır.

İmâm-ı Rabbânî, toprağın atıl ve tohumuz bırakılmaması gerektiği gibi, tohumun da bozuk ve kötü olmaması gerektiğini belirtmektedir. Tohumun bozuk ve kötü olması, tarikatı yetersiz bir mürşitten almayı ve onun yolunu takip etmeyi ifade eder. Çünkü bu tür kişiler hevalarının peşinden gittikleri için mürid üzerinde bir tesirleri olamaz. Dolayısıyla bu tür kimseler, kendileri bu tür bir tecrübeyi yaşamadıkları için Allah’a ulaştıran yol ile ulaştırmayan yolu birbirinden ayıramaz.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında kâmil bir *mürşîde* bağlanmanın önemini anlatmakta ve seyr-ü sülûk ile *cezbe* hallerinden bahsetmektedir. İmâm-ı Rabbânî’ye göre *Seyr-ü sülûk* da kurbiyete giden yolun adıdır. Ancak konumuz sadece kurbiyet konusuyla sınırlı olduğu için mektubun diğer yorumlarına burada yer verilmemiştir.¹⁰⁷

5. Yirmi Dördüncü Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda “*Kişi sevdiği ile beraberdir*”¹⁰⁸ hadisine yer verdikten sonra: “Kalbinde Allah Teâlâ’nın sevgisinden başka sevgi bulundurmayan ve ondan başka bir muradı olmayana ne mutlu! Bu kimse dış görünümü itibariyle halkla birlikte ve onlarla meşgul ise de iç dünyası Allah Teâlâ ile beraberdir. İşte *kâin* ve *bâin* olan yani halktan uzak Allah Teâlâ ile beraber

¹⁰⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 112-114.

¹⁰⁶ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ* (Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 2009), 2: 1:1320; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 114-117.

¹⁰⁷ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 114-117.

¹⁰⁸ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî (Riyad: Dârüsselâm, 2000), “Edeb”96; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 117-119.

olan sûfî budur.”¹⁰⁹ diyerek ilk bakışta insanın sevdiği kişi ile beraber olmasından bahsettiği düşünülecek olan bir hadise tasavvufî bir bakış açısı ile bakarak işârî bir yorum getirmiş ve Allah Teâlâ ile birlikte olmanın yollarını bu yola girmeye çalışan s  f  lere göstermeye çalışmıştır.

  m  m-ı Rabbânî, mektubun devamında *kâin* ve *bâin* deyimlerini açıklayarak kalpte bir anda iki varlığın sevgisinin bulunamayacağını, bunlardan biri ile sevgi bağı kurulunca diğerine kalpte yer kalmayacağı yorumunu getirmektedir. Ona göre, mal, evlat, reislik, övülme ve insanlar nezdinde üstün olma gibi tutkular, insanın kendi benliğine olan tutkusunun bir ürünüdür. Dolayısıyla kişinin kendisine olan ilgi ve *muhabbeti* kesildiğinde, dolaylı olarak bunlara olan ilgisi de kesilir. Bu sebeple   m  m-ı Rabbânî, kul ile Rabbi arasındaki yegâne perdenin âlem değil kulun kendi nefisi olduğunu ifade etmektedir. Kul kendi arzularından tamamen kurtulmadıkça Allah Teâlâ sevgisini kalbine yerleştiremez.

  m  m-ı Rabbânî, mektubun devamında Allah Teâlâ sevgisi ile ulaşılacak noktanın *ebrâr* ve *mukarreb* sınıfları için farklı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, mukarrebler Rablerine mükâfat ve ceza kaygısı taşımaksızın sadece onun için ibadet eder. Ebrar kullar ise zat-ı muhabbete erişemediklerinden dolayı sonunda fayda ve zararı kendilerine dönen korku ve   mit   zerine Allah Teâlâ’ya ibadet ederler. Ebrarın iyiliği bir yönden iyilik ve bir yönden kötülük iken, mukarreblerin iyiliği her yönden iyiliktir. Mukarrebler, cenneti kendilerini tatmin için değil Allah Teâlâ’nın rızasının bulunduğu yer olduğu için; cehennemi ise kendilerinden sıkıntıyı gidermek için değil Allah Teâlâ’nın gazabının bulunduğu yer olduğu için istemezler. Bu makamda olan mukarrebler i  in *velâyet-i h  ssa* makamının ötesinde ayrıca nübüvvetten de bir pay vardır.¹¹⁰

¹⁰⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 118.

¹¹⁰ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 117-119.

6. Yirmi Altıncı Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda *ebRAR* ve *mukarrebûn* sınıflarına değinmekte ve “*Ebrarın bana kavuşma arzuları ne kadar arttı. Ben ise onlara kavuşmayı daha fazla arzuluyorum*”¹¹¹ hadisi kutsisine yer vermektedir.

Hadisin zahiri, Allah Teâlâ’nın *ebRâr* kullarına karşı şevk içinde olduğu ve ebrarın makamının yüksekliğini ifade eder gibi gözükmeKtedir. Oysa İmâm-ı Rabbânî, bu hadisi yorumlarken kavuşma arzusunun *ebRara* nispet edildiğini, çünkü ebrar kulların kemal manada vuslattan mahrum olduklarını ifade etmektedir. Hakk’a vâsıl olan *mukarreb* kullar ise vuslata erdiklerinden dolayı kendilerinde şevk hali bulunmamaktadır. İmâm-ı Rabbânî, burada ebrar kullar ile kastettiğı şeyin yolun henüz başında ya da ortasında olan ve mukarrebun sınıfına girememiş ve sevdiğine henüz varamamış kimse olduğunu beyan eder.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında *ebRAR* ve *mukarrebûn* sınıfına mensup olanların iştıyak halini tafsil etmeye başlamakta ve konuyu zat ve sıfat tecellilerinin mazhariyetine getirmektedir. Burada *kâmil veliler* iki kısma ayrılmaktadır. Her iki sınıf da iştıyaklarını kaybetmiş olmakla birlikte birinci sınıf dünyaya geri döndürüldükten sonra iştıyakı yeniden ortaya çıkmakta, diğer sınıf ise iştıyak duymamaktadır. Bunun nedeni başka bir hal olan acziyet ve ümitsizlik makamında bulunmalarıdır. “Vuslat mertebelerinin bitmeyişi, isim, sıfat, şuan ve itibarlarda gerçekleşen tafsili seyre göredir. Bu manada seyir yapan mürşid hakkında sona varmak diye bir şey düşünülemez ve şevkini hiçbir zaman yitirmez”.¹¹² İkinci sınıf veli ise bu mertebeleri icmal şeklinde aşarak kelimelerle ifade edilemeyen ve işaretlerle ima edilemeyen makama erişen seçkin velilerdir. Sadece bu veliler sıfatların dar yollarından geçerek zata varmayı başarabilmiştir. Tafsili olarak sıfatlar dairesinde seyretmekte olanlar ve sırasıyla şuanatta yürüyenler onlar gibi olamazlar. Bunlar sonsuza kadar sıfat tecellileriyle yetinmek zorundadır. Yüce zata ulaşmak ancak sıfat ve itibarlarda icmali seyirle olur.

¹¹¹ ed-Deylemî Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 5:8067; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 120-122.

¹¹² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 121.

Allah Teâlâ'nın ebrar kullarına şevk duymasını da açıklayan İmâm-ı Rabbânî, bu durumun müşâkele¹¹³ kabilinden olduğunu belirtmektedir. Allah Teâlâ'ya nispet edilen şevkin şiddeti ise Allah Teâlâ'ya nispet edilen her şeyin kula nispet edilen şeyden daha baskın ve daha şiddetli olması hasebiyledir.¹¹⁴

7. Kırk Birinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda “*Hidayetlerin en hayırlısı Muhammed'in hidayetidir*”¹¹⁵ ve “*Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi güzel kıldı*”¹¹⁶ hadislerini yorumlarken zâhir-bâtın ilişkisini incelemekte ve buradan şerîat-tarikat konusuna geçiş yapmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, mektubunda Hz. Muhammedi diğer peygamberlerden üstün tuttuğunu “*Hidayetlerin hayırlısı Muhammed'in (SAV) hidayetidir*”¹¹⁷ cümlesiyle ifade etmektedir. Bunun nedeni ise O'nu Rabbinin bizzat terbiye etmiş olmasıdır. Buradaki terbiye Zat-ı Pak-i Sübhani tarafından bizzat yapılmıştır. Oysa diğer Peygamberlerin terbiyesi Esmâ Sıfatlarının tecellisiyle gerçekleşmiştir.

Mektubun ilerleyen bölümlerinde batının zahiri tamamladığı ve mükemmele ulaştırdığı konusu ele alınmaktadır. Konunun hadisle bağlantısı ise şu şekilde kurulmaktadır: Hz. Peygamberin terbiyesi bizzat Allah Teâlâ'nın Zat tecellisiyle gerçekleştiği için onun kurbiyeti diğer peygamberlerden daha ileride ve şerîati de diğer şerîatlerden daha üstün olmaktadır. Allah Teâlâ'nın terbiyesi, bâtın ve hakîkati temsil etmektedir.

Dolayısıyla zâhir ile bâtın arasında aslında bir tenakuz bulunmaması gerekir. Çünkü bâtın, zâhirin tamamlayıcısı ve mükemmelleştiricisidir. Tarikat ve hakikat yolunun yolcularının, manevi yolculukları sırasında şerîate muhalif birtakım bilgilere ulaşmaları ve bunları dışarı vurmaları bir sarhoşluk halidir. Bu makamı geçtiklerinde bu hal onlardan kalkacaktır.

İmâm-ı Rabbânî, bâtının zâhiri tamamlaması konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için şu örneği vermektedir: “yalan konuşmamak şerîattir. Yalan

¹¹³ İsmail Durmuş, “Müşâkele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2006), 32: 154-155.

¹¹⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 120-122.

¹¹⁵ Müslim, “Kitabü'l-Cuma” 43; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 155-158.

¹¹⁶ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 1:174; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 155-158.

¹¹⁷ Müslim, “Kitabü'l-Cuma” 43; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 155-158.

konuşma işini gönülden çıkarmak tarikat ve hakîkattir. Eğer bu çıkarma işi yoğun gayret ve zahmetle gerçekleşirse tarikat, aksi halde hakîkattir.”¹¹⁸

Hız. Peygamber (SAV), bir seferden dönüşünde “*Küçük cihaddan büyük cihada döndük*”¹¹⁹ demiştir. Dolayısıyla nefisle olan mücahedenin zorluğuna vurgu yapmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi nefisin arzularının peşinden koşmak kurbiyete engel olduğu gibi onunla mücadele ve mücahede halinde olmak da kurbiyete vesile olacaktır.¹²⁰

8. Kırk Dördüncü Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda Hız. Peygamber (SAV)’in üstün niteliklerini sıralayan bazı hadislerle yer verdikten sonra hadislerin yorumunda böyle üstün bir peygambere sahip olan bir ümmetin, diğer ümmetlere göre daha üstün olduğu yorumunu yapmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, mektubunda Hız. Peygamber (SAV)’in üstün nitelikleri ile ilgili şu hadislerle yer vermektedir:

“Allah Teâlâ’nın *Resulü Muhammed Ademoğlunun efendisi ve kıyamet günü ümmeti en fazla bulunan peygamberdir. O Allah Teâlâ katında öncekilerin ve sonrakilerin en üstünüdür. O, kıyamet günü kabri ilk açılacak olan kimsedir.*¹²¹ *O ilk şefaathçi ve şefaati kabul edilendir.*¹²² *Cennetin kapısını çalıp da Allah Teâlâ’nın kendisine kapıyı ilk açtığı kimse de O’dur. O kıyamet günü Adem ve ardından gelenlerin altında gölgeleneceği hamd sancağının taşıyıcısıdır.*”¹²³

“*En son gelen bizleriz. Kıyamet günü en önde gelen biz olacağız. Ben bir söz söylüyorum. Bunda gurur yoktur. Ben Allah Teâlâ’nın sevgilisiyim. Ben Peygamberlerin öncüsüyüm. Bunda gurur yoktur.*¹²⁴ *Ben peygamberlerin*

¹¹⁸ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 156.

¹¹⁹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî (Riyad: Dârüsselâm, 2000), “Fezaili’i Cihad”2; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 158.

¹²⁰ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 155-158.

¹²¹ Tirmizî, “Kitâbü’l-Menâkıb”1; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

¹²² Müslim, “Kitâbü’l Fezâil”2; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

¹²³ Tirmizî, “Kitabu Tefsîri’l-Kur’an” 17; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

¹²⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (Riyad: Dârüsselâm, 2000), “Mukaddime”9; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

sonuncusuyum. Bunda gurur yoktur.¹²⁵ Ben Abdulmuttalib'in oğlu Abdullah'ın oğlu Muhammed'im. Bunda gurur yoktur. Allah Teâlâ yaratıkları yarattı ve beni onlar içerisinde en hayırlıları arasında kıldı. Sonra onları ikiye ayırdı. Beni onların da en hayırlısı arasında kıldı. Sonra onları kabile kabile yaptı. Beni onların arasındaki en hayırlı kabile arasında kıldı. Sonra onları ev ev yaptı. Beni onların arasından en hayırlı evde kıldı. Ben onların ev olarak en hayırlısıyım. Yine kişi olarak ben onların en hayırlı kişisiyim.¹²⁶ Dirildikleri gün ilk dirilecek olan benim. Allah Teâlâ'nın huzuruna geldiklerinde insanların öncüsü benim. Sustuklarında onların sözcüsü benim. Mahrum kaldıklarında şefaathçileri benim. Ümitsizliğe kapıldıklarında onları müjdeleyecek olan benim. Keremin sancağı ve anahtarları benim elimdedir. Hamd sancağı da o gün benim elimdedir. Ben Allah Teâlâ katında Ademoğlunun en üstünüyüm. Etrafımda saklı yumurtalar gibi bembeyaz bin tane hizmetçi dolaşır.¹²⁷ Kıyamet günü peygamberlerin imamı, hatibi ve şefaathçileri olurum. Bunda gurur yoktur."¹²⁸

İmâm-ı Rabbânî, Hz. Peygamber (SAV)'in üstün nitelikleri nedeniyle onun ümmetinin de üstün olacağını yani kurbîyet yönünden Allah Teâlâ'ya daha yakın olacağını ayetlerle de desteklemektedir. “Siz insanlar içerisinde çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz”¹²⁹ ayetini delil olarak getiren İmâm-ı Rabbânî, bu büyük Peygamberi yalanlayan kişilerin de Ademoğlunun en şerlileri olacağı sonucuna varmaktadır. Ayrıca mürid-mürşid ilişkisi bağlamında da ele alınacak olursa bu ümmetin mürşidi konumunda olan Hz. Peygamber (SAV)'in en üstün mürşit olması nedeniyle onun terbiyesinden geçen ümmet de en üstün ümmet olacaktır.¹³⁰

9. Kırk Beşinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda kurbîyet halinin sürekliliğini ifade eden Allah Teâlâ'ile birlikte olmak konusunu ele almaktadır. “Kişi sevdiği ile

¹²⁵ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b.Eyyûb lahami Taberânî el-Mucemü'l-Evsat et-Taberânî, *Taberânî* (Umman: Daru'l Fikr, 1999), 1:170; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

¹²⁶ Tirmizî, “Kitâbu Da'avât” 96; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

¹²⁷ Tirmizî, “Kitâbü'l-Menâkıb” 1; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

¹²⁸ İbn Mâce, “Kitâbbü-ez-Zühd” 37; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

¹²⁹ Âl-i İmrân,3/110; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

¹³⁰ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 163-166.

beraberdır”¹³¹ hadisini inceleyen İmâm-ı Rabbânî, zahirde insanların dostlarıyla birlikte olmaları anlamını ifade ediyor gibi görünse de hadise Allah Teâlâ dostlarının Allah Teâlâ’ile birlikte olmaları manasını işâreten getirmektedir.

İnsanın bedenle olan alakası, Allah Teâlâ’ile birlikte olmasına ve yakınlığa mânidir. Bu maddi ve karanlık bedenden ayrıldıktan sonra Allah Teâlâ’ya olan yakınlık kat kat artacaktır. İmâm-ı Rabbânî, Allah Teâlâ’ya kavuşmanın aslında ölümle gerçekleşeceğini “ölüm bir köprüdür, dostu dosta kavuşturur”¹³² sözleriyle ifade etmektedir. Ona göre “Kim Allah Teâlâ’ya kavuşmayı arzularsa, kuşkusuz Allah Teâlâ’nın tayin ettiği ecel gelecektir”¹³³ ayetinin bu kişiler için teselli babında geldiğini ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, hadise getirmiş olduğu bir diğer yorumda ise sevdiği kişi ile beraber olmak ifadesini Allah Teâlâ dostları ile birlikte olmak manasında yorumlamaktadır. Elbette bunların en önemlisi de kâmil bir mürşittir. Başka şeylerle alaka kurmaları nedeniyle din büyüklerinin yanında olmak nimetinden mahrum kalanları zavallı olarak nitelendirmektedir. Ancak büyüklerin ruhanîyetlerinden faydalanmayı da birtakım şartlara bağlamaktadır. Ayrıca burada ölmüş bir Allah Teâlâ dostuna yapılacak rabıtaya da bir işaret yapıldığı ve bunun da bir ölçü ve kritere bağlı olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴

10. Elli İkinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda *nefs-i emmârenin* kötülüğü ve onun özünde bulunan hastalıklar ile bu hastalıkların tedavisinin nasıl yapılacağı konusunu ele almaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, *nefs-i emmârenin* kötü huylarını şu şekilde özetlemektedir: Makam ve baş olma tutkusu, akranlarından üstün olma hırsı, bütün yaratılmışların kendisine muhtaç olmalarının yanında emir ve yasaklarına saygılı olmaları ve başkalarına muhtaç olmayı istememe gibi huylardır. Bu huylar nefisin ilahlık davası gütmesinden ve yüce yaratıcıya kendisini ortak görmesinden kaynaklanmaktadır.

¹³¹ Buharî, “Edeb” 96; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 166-169.

¹³² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 167.

¹³³ Ankebût,29/5; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 167

¹³⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 166-169.

İmâm-ı Rabbânî, “Kibriya ve azamet benim birer elbisem gibidir. Kim bunları benden çıkarıp almaya kalkışrsa kendisine acımadan onu ateşime atarım”¹³⁵ hadisi kutsisinde yer alan nefisi, nefs-i emmâre olarak yorumlamıştır. İmâm-ı Rabbânî, bu yorumuna destek olarak hadis kaynaklarında yer almamakla birlikte Davud (A.S.)’a nispet edilen bir kutsi hadise de yer vermektedir. Davud hadisinde: “Nefisine düşman ol. Çünkü o kendisini bana düşmanlığa adamıştır.”¹³⁶ ifadeleri yer almaktadır. Burada kurbiyete engel olan şeyin nefisin bizzat kendisi olduğu anlaşılmaktadır. İmâm-ı Rabbânî’ye göre Allah Teâlâ katında dünyanın değersiz oluşunun nedeni, dünyayı elde etmenin nefisin isteklerine katkı sağlamasıdır. Metinde lafız olarak yer almasa da Hz. Peygamber’in (SAV) fakirliği öven sözlerine de işaret edilerek fakirliğin övülme nedeni olarak nefisin fakirlikte acziyet içerisine düşmesi olduğu ifade edilmiştir.

İmâm-ı Rabbânî, şerîate uygun olarak yapılan işlerin nefisin arzularını ortadan kaldıracığını belirtmektedir. Buna göre, şerîatin bir hükmünü yerine getirmek bin sene riyazet yapmaktan daha evladır. Çünkü bu riyazetin şerîate uygun olmaması durumunda nefisi besleme ihtimali olduğu gibi, şerîate uygun olmayan riyazetin nefise bir faydası olmayacağı ifade edilmektedir.¹³⁷

11. Elli Sekizinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda Allah Teâlâ’ya yakınlaşmanın bir yolu olarak seyr-ü sülûk meselesini ele almakta ve nakşbendi tarikatının Allah Teâlâ’ya yakınlaştırmada diğer tarikatlere göre üstünlüğünden bahsetmektedir.

Mektupta “Allah Teâlâ ile kul arasında yetmiş bin nurani ve zulmani perde vardır”¹³⁸ hadisinde yer alan zulmânî ve nurânî perdelerin mahiyetine değinilmekte ve bu perdelerin nasıl kaldırılacağı konuları ele alınmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, nakşbendî tarikatı geleneğinde Allah Teâlâ’ya kurbiyet yolunda (*Seyr-ü Sülûk*) yedi adımın bulunduğunu, bunların da ikisi halk âleminde ve beşi de emir âleminde olmak üzere toplam yedi letâiften oluştuğunu ve bu

¹³⁵ Müslim, "Birri ve's-Sileti ve'l-Âdâbi" 2621; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 178-180.

¹³⁶ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1: 412.

¹³⁷ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 178-180.

¹³⁸ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b.Eyyûb et-Taberânî, *Taberânî el-Mu'cemü'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l İhya et-Tedrisâtü'l Arabiyye, 2009), 3: 5802; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 185-187.

letâiflerin her biri ile onbin nurâni ve zulmâni perdenin kalkacağını beyan etmektedir. Emir âlemindeki letaifler kalp, ruh, sır, hafî ve ahfa letaifleridir. Halk âlemindeki letaifler ise beden ve nefisten ibarettir. Diğer tarikatlerin aksine nakşbendî tarikatında seyir emir âleminden başlatılmakta, *hâlk* âlemine ait letaifler emir âlemi içerisinde katedilmektedir. Bu yönüyle nakşbendî tarikatı Allah Teâlâ'ya ulaştırmada en hızlı yol olarak kabul edilmektedir.¹³⁹

12. Elli Dokuzuncu Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda Hz. Peygamberin (SAV) ehl-i beytine ve ashabına olan sevginin önemine işaret ettikten sonra fırka-i nâciye olarak ehl-i sünneti kabul etmekte, peygamberin ehli beyti ve ashabının yolundan gitmeyenleri ise Allah Teâlâ'nın yolundan uzaklaşan kimseler olarak ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, konu ile ilgili olarak iki hadisi manen kullanarak örnek göstermekte ve “*Resulullah'ın ashabını yıldızlara benzettiğini*¹⁴⁰, *ehl-i beytini ise Nuh'un gemisine benzettiğini nakletmektedir*”.¹⁴¹ İmâm-ı Rabbânî, burada her iki hadisi birlikte yorumlayarak kurtuluş için gemiye binmek gerektiğini, ancak geminin de yolunu bulabilmesi için yıldızlardan yardım alması gerektiğini ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, aynı zamanda bu mektubunda ebedi kurtuluşa erişmeyi; *ilim*, *amel* ve *ihlasla* ilişkilendirmektedir. Özellikle de ilmi, iki farklı zaviyeden ele alarak bir kısmını fıkıh ilmine nispet ettiğini; diğer bir kısmını da fırka-i naciyyeyi temsil eden ehl-i sünnet âlimlerinin görüşleri doğrultusunda şekillendiğini ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, ehl-i sünnet temsilcilerinin zirvesini ashabı kiramın temsil ettiğini, bu büyüklerin yoluna uymadıkça Allah Teâlâ'ya yaklaşmanın üst perdesini ifade eden kurbîyet derecelerine değil çıkmayı; en yalın ifadeyle kurtuluş beklemenin dahi mümkün olamayacağını ifade etmektedir.¹⁴²

¹³⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 185-187.

¹⁴⁰ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 4: 6497; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 187-190.

¹⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîşâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 2002), 3: 4720; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 188.

¹⁴² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 187-190.

13. Altmış Yedinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda sâlikin kurbiyet derecesine ulaşmasında mazhar olduğu celâl-cemâl tecellilerinden bahsetmektedir. Bu tecellilerin sonucu olarak da sâlikte *kabz* ve *bast* halinin ortaya çıktığı görülmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, sözünü ettiği bu işârî manaya “*Müminin kalbi Rahmanın iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir*”.¹⁴³ hadisin metni işaret etmektedir.

Öyle ki hakka ulaşan temkin ehli veli, celâl-cemâl sıfatlarının tezahürü olarak ortaya çıkan renkten renge girme halinden o dahi kurtulabilmiş değildir.¹⁴⁴

14. Yetmişinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda insandaki *cem’iyyet* konusunu ele alarak bunun iki yönünün olduğunu ifade etmektedir. Bu *cem’iyyet*in kişinin Allah Teâlâ kurbiyetine sebep olduğu gibi aynı şekilde sapkınlığına, cehaletine, Rabbinden uzaklaşmasına da sebebiyet vereceğini dile getirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, insandaki *cem’iyyet* özelliğini insanın Allah Teâlâ kurbiyetine ve kapsamlı oluşu nedeniyle de isim ve sıfat tecellilerine hatta zat tecellilerine ayna oluşuna bağlamaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında *cem’iyyet* kavramının menfî yönüne değinerek insanın Allah Teâlâ’dan uzaklaşmasını onun bu âlemin her şeyine ihtiyaç duymasına bağlamaktadır. Zira âlemde olan her şey nefisin ihtiyacını giderdiğinden dolayı nefiste varlık peyda olduğu için Allah Teâlâ’dan uzaklaşmış olur. İnsanoğlu bu *cem’iyyet* vasfıyla mevcudatın en şerefli olabildiği gibi en şerlisi de olabilmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, sözünü etmiş olduğu bu işârî manalara “*Beni ne yeryüzü ne de gökyüzü kuşatamaz; fakat mümin kulumun kalbi kuşatır*”¹⁴⁵ hadisi kutsisini delil olarak göstermektedir.¹⁴⁶

¹⁴³ Müslim, “Kader” 2654; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 203.

¹⁴⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 203.

¹⁴⁵ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2: 2256.

¹⁴⁶ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 206-207.

15. Yetmiş Üçüncü Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda dünya ile ahiret arasında bir kıyas yaparak Rabbine kurbiyetin neticesi olarak mükâfat yeri olan ahireti sevdirci nasihatlerde, dünyaya da tamamıyla yönelmeyi sakındırıcı ikazlarda bulunmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında dünyanın aldaticılığı tehlikesine karşı dünyayı son derece çirkin ve makyajlı yaşlı bir kadına benzeterek zühd hayatını özendirmekte; yaşlı kadının zahiri çekiciliğine aldanmayıp iç yüzünü gören bir kişi nasıl ki o yaşlı acuze kadından kaçınıyorsa akıllı önünü gören basiretli bir müminin de dünyanın zahiri çekiciliğine karşı tavrının böyle olması gerektiğini ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, müminin dünya ile ahiret nimetlerine bir anda kavuşma tutkusunun imkânsızlığını Hz. Peygamber efendimizin “*Dünya ve Ahiret iki kuma gibidir. Biri razı olsa diğeri darılır.*”¹⁴⁷ hadisi şerifini delil getirerek müminin istek ve arzularının dünyadan da nasibini unutmayacak şekilde tamamıyla ahiret tarafına yönlendirmesini teşvik etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, seni haktan yana perdeleyen ve oyalayan her şey ki, kadın, evlat, mal, makam, mevki oyun, oyuncak ve mâlâyânî şeylerle iştigal ve de ahiretle hiçbir şekilde alakası olmayan sözüm ona ilimden ibarettir hadisi şerifte geçen “dünya” kelimesini işâri olarak bu şekilde tevil etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, mümini Rabbisinin katındaki kurbiyet derecelerine kavuşmasının ilk durağı olan ahiret yurdunun kazanılmasının mihenk taşlarına parmak basarak şu ifadelerle yer vermektedir; gençlik yaşta *tevbe* edip *istikamet* üzere olmayı, şerîatın hizmetçisi olan tarikata *intisap* etmeyi, mubahların fazlasından kaçınarak zaruret miktarıyla yetinerek kulluk vazifelerini ifa edebilmeyi, özellikle de niyetini *kuvvet* ve *cem’iyyet* kazanmak için yapmalıdır. İmâm-ı Rabbânî, mümkün mertebe ruhsatlardan kaçınıp *azimetle* amel etmeyi sûfî büyüklerinden örnek getirerek tavsiye etmektedir. Allah Teâlâ’nın cennetteki rıza ve hoşnutluğu cennetten daha hayırlı, gazabı da cehennemdeki azaptan daha şerli addedip müminin dikkatini rıza-i bariye ye yönlendirmeyi teşvik etmektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁷ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 1:1310; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 210-218.

¹⁴⁸ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 210-218.

16. Yetmiş Dördüncü Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda Hak dostlarını sevmeye ve şeriatın sahibine tabi olmanın Allah Teâlâ'ya yakınlaşmaya vesile olduğu konusuna değinmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, dervişlerin her dâim Allah Teâlâ ile beraber olan Hak dostları olduğunu belirttikten sonra “*Onlar öyle bir topluluktur ki onlarla hemhal olan asi olmaz.*”¹⁴⁹ hadisini delil göstermektedir. Dolayısıyla İmâm-ı Rabbânî'nin yorumuna göre Allah Teâlâ ile beraber olan Hak dostları ile kastedilen kimseler dervişler olmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, konu ile ilgili olarak iki hadise daha değinmektedir. “*Allah Rasulü muhacirlerin fukarası hürmetine AllahTeâlâ'dan istekte bulunurdu.*”¹⁵⁰ hadisine ilave olarak “*Saçı başı birbirine karışmış ve kapılardan kovulmuş nice kişiler vardır ki şayet Allah Teâlâ'ya yemin etseler istekleri derhal kabul edilir. Allah Teâlâ onları yeminlerinde yalancı çıkartmaz.*”¹⁵¹ Hadislerini delil olarak gösteren İmâm-ı Rabbânî, lafız olarak fakirlerin Allah Teâlâ'ya yakın olacağı anlamında yorumlanabilecek bir ifadeyi yine Allah Teâlâ'yı zikreden dervişler olarak yorumlamıştır. Burada ayrıca tevessülün caiziyetine de işaret etmiş olmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, ayrıca şeriatın sahibine yani Hz. Peygambere (SAV) ittiba etmeden kurtuluşun muhal olacağını ifade etmektedir. Ona göre insan dünyaya itibar etmemeli, dünyanın şatafatından ve debdebesinden uzak durmalıdır. Dolayısıyla ona göre Allah Teâlâ'ya yakın olmak, dünyadan uzak durmak, Resulüne tabi olmak ve dervişlerle birlikte olmaktan geçmektedir.¹⁵²

17. Yetmiş Altıncı Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda Allah Teâlâ'ya yakınlığın (*terakki*) *verâa* ve *takvâya* bağlı olduğu ve mubahların fazlasının terk edilmesinin önemine ve gerekliliğine değinmektedir.

¹⁴⁹ Müslim, "Zikri ve Dua" 2689; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 218-220.

¹⁵⁰ et-Taberânî, *Taberânî el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 3: 5802; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 218-220.

¹⁵¹ Buharî, “Sulh” 8; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-224.

¹⁵² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 218-220.

İmâm-ı Rabbânî, “Hz Peygamber (SAV) size her ne emir verirse onu tutun. Yasakladığından da sakının.”¹⁵³ ayetine getirdiği yorumda ayette yer alan emirlere sarılmak ve yasaklardan kaçınmaktan daha önemli olan şeyin *verâ* ve *takvâ* olduğunu belirterek düşüncesini hadislerle desteklemektedir.

“Hiçbir şey *ri’at’a* (*verâ*) denk değildir.”¹⁵⁴ Hadisi ile “Dininizin esası *verâ*dır.” hadislerini delil olarak gösteren İmâm-ı Rabbânî’ye göre insanın meleklerden üstün olması ancak *verâ* ve *takvâ* ile mümkün olabilir. Yine Allah Teâlâ’ya yakın olmanın esası bu iki hususa dayanmaktadır.

Bu düşüncesini desteklemek isteyen İmâm-ı Rabbânî, şu yorumda bulunmaktadır:

Melekler birinci kısımda yani Allah Teâlâ’nın emirlerine sarılma noktasında insanlarla ortaklırlar. Ancak onlarda yükselme yoktur. Bu yüzden *verâ* ve *takvâ* kısmına riayet etmek İslâm’ın en fazla önem verdiği hususlardan ve dinin vazgeçilmez kabul ettiği esaslardandır. Esası haramlardan kaçınmak olan bu kısımda titiz davranmak ancak mubahların fazlasından uzak durup zaruri olanlarıyla yetinilmesi durumunda en kâmil şekliyle mümkün olur. Mubahları işleme konusunda nefisin yuları gevşek tutulursa nefis şüpheli olan şeylere saldırır. Şüpheli olan şey ise haram olana yakındır.¹⁵⁵

İmâm-ı Rabbânî, mubahlara karşı temkinli olma konusundaki düşüncelerini desteklemek üzere bir başka hadisten de delil getirmektedir. “*Kim korunun (yasak bölgenin) etrafında dolanırsa içine düşmesi an meselesidir.*”¹⁵⁶ hadisini yorumlayan İmâm-ı Rabbânî, gerçek anlamda bir *takvâ* ve *verâ* derecesine ulaşmak için mubahların mutlaka zaruret miktarı ile yetinmek gerektiğini ifade etmektedir.

Ona göre, mubahları kulluk vazifelerini yerine getirmek için kuvvet elde etme amacıyla kullanmak gerekir yoksa bu kadarı bile vebaldır. Bu durumda az olan mubah bile çok hükmünde olur. Ancak zaruri olmayan mubahlardan kaçınmak da her zaman mümkün değildir. Bu durumda mubahların fazlalıklarını işleme alanını her zaman dar tutmak, işlenilen fuzuli mubahlardan dolayı da nedâmet duyup pişman olmak ve tevbe etmek gerekmektedir. Tevbe ve istiğfarın önemi ile ilgili olarak da büyüklerden rivayet edilen “Allah Teâlâ katında asi

¹⁵³ Haşir, 59/7; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-224.

¹⁵⁴ Tirmizî, “Kitâbu’s-Sifeti’l-Kiyâme” 60; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-224.

¹⁵⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-222.

¹⁵⁶ Buharî, “İmân” 39; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 222.

kulların boyun bükmesi, itaatkârların böbürlenmesinden daha sevimlidir” sözünü örnek göstermektedir. Öyleyse Allah Teâlâ’ya yakınlık için günahlardan uzak durmanın yanında mubahlara da fazla dalmamak, günah işlemese bile bundan dolayı böbürlenmemek gerekmektedir.

Haramları da *Allah Teâlâ hakkı* ile ilgili olanlar ve *kul hakkı* ile ilgili olanlar şeklinde ikiye ayıran İmâm-ı Rabbânî, kul hakkının Allah Teâlâ hakkından daha önemli olduğunu, çünkü Allah Teâlâ’nın müstağni ve merhametli olduğunu, kulların ise muhtaç ve cimri olduğunu belirterek sözlerine şu hadisi delil getirmektedir: “*Üzerinde kardeşinin namus ve benzeri haklarından bir hakkı olan bugün dinar ve dirhemin bulunmadığı yere gelmeden önce helallik alsın. Eğer yararlı bir ameli varsa zulmü oranında kendisinden alınır. Zulme uğrayana verilir. Eğer hiçbir iyiliği yoksa zulmettiği kişinin kötülüklerinden alınır. Kendisine yüklenir.*”. Devamında ise şu hadise yer vermektedir: “*Biliyor musunuz? Müflis kimdir? Orada bulunanlar cevap verdiler. Bizde müflis parası ve eşyası olmayandır. Hz. Peygamber (SAV) efendimiz; ümmetinden iflas eden o kişidir ki, kıyamet günü namazıyla, orucuyla ve zekatıyla gelir. Ancak dünyadayken falana sövmüş, filana iftira atmış, onun parasını yemiş, bunun kanını akıtmış, falanı dövmüştür. O kişinin sevapları hak sahiplerine dağıtılır. Üzerindeki haklar bitmeden sevapları tükenirse onların hatalarından alınır. Kendisine yüklenir. Sonra da cehenneme atılır.*”¹⁵⁷

18. Yetmiş Sekizinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda “*sefer der-vatan*”¹⁵⁸ (halktan hakk’a sefer), “*seyr-ü âfâkî* ve *seyr-ü enfûsî*”¹⁵⁹ kavramlarını “*Vatan sevgisi imandandır.*”¹⁶⁰ hadisi şerifiyle ilişkilendirerek buradaki vatanı, insanın iç âlemine; sefer der-vatanı ise Allah Teâlâ’ya giden manevi bir yolculuğa benzetmektedir.

¹⁵⁷ Müslim, "Kitâbu'l-Birr ve's-Sıla" 2581; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 223.

¹⁵⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 259; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 550.

¹⁵⁹ Seyr-i enfûsî için “*Sülûk*” seyr-ü âfâkî için “*cezbe*” terimlerine bk. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 128-129-587.

¹⁶⁰ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1: 1102; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 226-228.

İmâm-ı Rabbânî, sâlik'in, Allah Teâlâ'ya giden manevi yolculuğunu âfâkî ve enfûsî seyir ile tamamlamasıyla ancak kurbîyetin oluşabileceğini, nihayetinde böyle bir nimete ulaşmanın tam manasıyla gerçekleşebilmesi şerîattan kıl kadar taviz vermeksizin Hz. Peygamber (SAV)'e tabi olmakla mümkün olabileceğini ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında akıllı kimseyi, sayı ile sınırlandırılmış nefeslerini, Rabbini hoşnut edecek şekilde tüketmesini, hayatını, mahlukun kınamasından ziyade hiçbir şeyin kendisine gâib olmadığı rahmandan gereği gibi haya ederek geçirmesini, nefisinin şerrinden, amellerinin kötülüğünden Allah Teâlâ'ya sığınmasının gerekliliğinden bahsetmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun sonunda “*La ilâhe illellâh sözü ile imanınızı tazeleyiniz.*”¹⁶¹ “*İşleri sonra yaparım diyerek ihmal edenler helak oldu.*”¹⁶² hadisi şeriflerinde buyurulduğu üzere; imânın ihmale gelmeyecek kadar büyük bir servet olduğunu, almış olduğu yaranın tevbe gibi bir zırhla mukavemetli hale getirilmesi gerektiğini, bütün bunların yanında hakikat âlemini derinlemesine bilenlerin himmetini istemenin Allah Teâlâ'nın inayet kapısını aralayacağını, zatına tam manasıyla *cezbenin* gerçekleşeceğini, böylece nefisinin Rabbine karşı olan muhalefetinden de eser kalmayacağını söylemektedir.¹⁶³

19. Yüz Yetmiş Dördüncü Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda Allah Teâlâ'ya giden yolda bu yolun sâliklerinin fiziki beraberlikle yetinmemelerini, yakınlığa benzeyen uzaklık ile; uzaklığa benzeyen yakınlığı ve ayrılığa benzeyen vuslatı “*Kişi sevdiği ile beraberdir.*”¹⁶⁴ hadisi şerifiyle destekleyerek Allah Teâlâ'ya vâsıl olma yolunda kişinin sevdiği ile beraberliğini kurbîyetiyle ilişkilendirmeye çalışmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, “*vasılu illellah*” olan bu yolun, ince uzun bir yol olduğunu, sabır ve meşakkat gerektirdiğini, süfli olan şeylerin âli olanlara tercih

¹⁶¹ el-Hâkim en-Nîşâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4:7657; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 227.

¹⁶² Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 2: 2420; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 227.

¹⁶³ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 226-228.

¹⁶⁴ Buharî, “Edeb” 96; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 355-356.

edilmemesi gerektiğini ve buna ayrı bir önem atfedilmesi gerekliliğın üzerinde durmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, nefisinin ve şeytanın tuzaklarından kurtulabilmeyi başarabilen müridin, Allah Teâlâ’ya yakınlığını zaman ve mekân mefhûmundan uzak tutarak; “uzak gibi olsa yakın, ayrı olsa gibi ona vasıl olunabileceğı” ile hadisteki beraberliğın Allah Teâlâ ile beraberlik olduğunu ima ederek; bunun en büyük bahtiyarlık olduğunu, bunu elde edebilmenin ise bir bedel gerektirdiğini ve bunun karşılığında ancak böyle bir devlete konulabileceğini ifade etmektedir. Bu maksadın da dinin halis olarak Allah Teâlâ’ya tahsisıyla mümkün olabileceğini ifade etmektedir.¹⁶⁵

20. Yüz Yetmiş Beşinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, Allah Teâlâ ile beraber olma yolunda sâlikin çeşitli hallerinden bahsederken bunu “vakt”¹⁶⁶ kavramı içerisinde “ibnü’l-vakt”¹⁶⁷ (vaktin oğlu) ve “ebû’l-vakt” (vaktin babası) kavramlarıyla ele alarak açıklamaya çalışmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, seyr-ü ilallah yolculuğunun bâtından zâhire doğru giden bir yol olduğunu ve bu yolun ilk basamağının kalp ile başlayıp nefisle devam edip bedenle tekâmüle ulaşip mutmainne makamıyla Allah Teâlâ’ya yakınlaşıp onunla kurbiyetin gerçekleştirilebildiğı ve nihayetinde de ehassu’l-havâss olan bir makam ile şerefya olunabilen bir bahtiyarlık olduğunu ifade etmektedir.

Bu yolculukta sâlikin renkten renge girip, bir halden diğeri bir hale geçmesi olayı kalpte gerçekleşiyorsa “vaktin oğlu” tabiriyle ifade edilirken bu halin sabitleşerek bir makamda istikrar bulması halinde ise nefise gelmesi olayını “vaktin babası” olarak nitelendirirken bütün bunların nefisten de Allah Teâlâ’nın fazlı keremiyle kurtarılıp kişinin mutmainne makamına ulaşması halinde farklı yollardan bedenine gelmeye başlayacağını dile getirmektedir.

¹⁶⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 355-356.

¹⁶⁶ Bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 155; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 357; Erginli, “Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”, 1169-1172; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 687.

¹⁶⁷ Bk. Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 155; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 357; Erginli, “Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”, 1169-1172; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2005, 687.

İmâm-ı Rabbânî, kalpte ve nefiste meydana gelen hallerin gelip geçiciliğinden bahsederken mutmainne makamda bu hallerin istikrarından bahsederek “Allah Teâlâ ile beraber olduğum, bana ait bir vakit vardır.”¹⁶⁸ hadisi şerifini de buna delil getirmiştir. Buradaki vakti, sürüp giden vakit olarak açıklamanın ötesinde; o vakit, bazı latifelerin yaşanıp devam edegeldiği ve diğer bazı harikulade olaylara nisbetle de özel olduğunu ifade etmektedir. Bu yakınlığın ancak zâhiri, şerîat-ı garra ile süsleyerek; kalbi de her dâim zikirle diri tutmakla mümkün olabileceğini beyan etmektedir.¹⁶⁹

21. Yüz Seksen İkinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda kalbe gelen vesvese ve *hatarât* ile *kurbîyet* arasında bir ilişki kurarak bu ilişkiyi “Sahabeler, kalbe gelen çirkin düşüncelerden dolayı Hz. Peygamber (SAV)’e şikâyetle bulunarak dediler ki: “İçimizde öyle şeyler buluyoruz ki, bizden birinin yerin dibine girmesi bunları dile getirmesinden daha hayırlı olur.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (SAV) şöyle buyurdu: “Gerçekten içinizden böyle bir şey geçiyor mu? Bu îmânın kemâlindendir.”¹⁷⁰ hadisi şerifini delil getirerek kuvvetlendirmeye çalışmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında kişinin halini en iyi bilen Allah Teâlâ olduğunu ifade ettikten sonra îmanın kemâli, *yakîn*in kemaline; *yakîn*in kemâli ise *kurbun* kemâline alamet olduğunu dile getirmektedir. Allah Teâlâ’ya *kurbîyet*in fazla olması halinde *îman* ve *yakîn*in daha fazla olacağına; bunun da latifelerin bedene taalluk etmeyişiinden *hatarât* ve vesvesenin yoğun bir şekilde meydana geleceğine, bütün bunların sonucu olarak da imanın kemaline alamet olacağına işaret ettiğini söylemektedir.

İmâm-ı Rabbânî, Allah Teâlâ’ya giden yolun en sonuna ulaşan kişide *hatarât* ne kadar çok olursa bu o kişinin imanının en üstünlüğüne işaret ettiğini bunun neticesi olarak imanın kemali, latifelerin en latifi ile beden arasında bir ilişki olmamasını elzem kılmaktadır. Bu durum ne kadar çok olursa bedende de o nisbette bir boşalma olacağına bunun sonucu kişide karanlık ve bulanıklık

¹⁶⁸ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2: 2159; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 175.

¹⁶⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 356-357.

¹⁷⁰ Müslim, “İmân” 132; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 364-365.

meydana geleceğine bu durumun da yoğun bir vesveseye ve *hatarâta* sebep olacağına işaret etmektedir.¹⁷¹

22. Yüz Doksan Yedinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, Allah Teâlâ ile beraber olabilmenin ancak dünyaya karşı zâhid olmakla mümkün olunabileceğini ifade ederek “*Dünya sevgisi her türlü hatanın başıdır.*”¹⁷² Onu terketmek ise bütün ibadetlerin özüdür. Allah Teâlâ dünyayı sevmemektedir, yarattığından beri bir kez olsun dünyaya nazar etmemiştir.”¹⁷³ hadisi şerifiyle bu sözünü desteklemeye çalışmaktadır. Ona göre kalbi dünyaya karşı ilgisiz, muhabbetullah aşkı ile tutuşan kişi gerçek saadete eren kimsedir.

İmâm-ı Rabbânî, 'ye göre dünya ve ehlinin temel özelliği kovulmuşluk ve lanete uğramışlıktır. “*Dünya lanetlenmiştir. Allah Teâlâ'yı zikretmek dışında dünyada her ne varsa hepsi lanetlenmiştir.*”¹⁷⁴ hadisi şerifindeki “dünyayı” ise Kişiyi Allah Teâlâ'yı zikretmekten alıkoyan ve kendisi ile meşgul eden olarak tanımlamaktadır. Zira kişi dünya ile meşgul olursa ondan bir parça olacağından lanetlenmişlerden olacağını; aksi halde zikre devam eden ve onunla hemhal olan kişilerden olursa bu lanetin dışında kalarak hak yarenlerinden olan kişiler olarak görmektedir.

Dünya sevgisinin Allah Teâlâ'ya yaklaşma ve onunla beraber olma hususunda en büyük ayak bağı olduğunu; Onu tamamen gönülden atabilmeyi dünyanın varlığı ile yokluğunun kişide eşit mesafede olmasıyla mümkün olabileceğini, bunun da ancak her an Allah Teâlâ ile beraber olan *cem'iyyet* sahibi büyüklerin sohbetlerinden ziyadesiyle istifadeye bağlı olduğunu dile getirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, mektubunun sonunda bu büyük zatlara dokunduğu her taşı altına çeviren “*kibrit-i ahmere*” benzeterek pek az bulunan nâdir kimselerden olduklarını, bulundukları her yerde büyük bir ganimet olarak görülmeleri

¹⁷¹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 364-365.

¹⁷² el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1:1099; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 384-386.

¹⁷³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Beyhakî es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 2010), 7: 10500; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 384-386.

¹⁷⁴ Tirmizî, “Zühd” 14; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 384-386.

gerektiğini ilgi ve alakanın onlara tahsis edilmesi ki, onların bir özelliği de başkasının ihtiyacını kendi ihtiyaçları önünde tutmalarından ötürü bir fırsata dönüştürülen bir hamle olması gerekliliğini üzerinde durmuştur.¹⁷⁵

23. İki Yüz Yirmi Birinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda *nakşbendî tarikatının* edeplerine riayet etme ile Allah Teâlâ'ya vasıl olma arasında bir ilişki kurarak bu yolun nihayetinin Hak Teâlâ'dan öte bir şey olamayacağına göre ilişkiyi tarikat silsilesinin başı ve ehli olan Hz. Ebu Bekir Sıddık'a dayandırarak bir nevi *kurbiyetle* ilişkilendirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, bu iddiasına: “Biz Hz. peygamber (SAV) döneminde hiçbir kimseyi Hz. Ebu Bekir'e denk saymazdık”¹⁷⁶ hadisi şerifine mana yönünden denk düşen “Onun peygamberlerden sonra Âdemoğullarının en hayırlısı olduğunda hiçbir şüphe yoktur.” sözünü delil getirmiştir. İmâm-ı Rabbânî, bu hadisi şerife işârî bir anlam yükleyerek *mürşid* ve *mürid* arasındaki “nisbeti” (ilişkiyi) sâlikin, Allah Teâlâ ile olan nispetine benzeterek: “Bizim nispetimiz bütün nispetlerin üstündedir.” sözü ile de Hz. Peygamber (SAV)'e en yakın olan kişinin Hz. Ebubekir Sıddık olduğunu; Hz. Peygamber (SAV)'in de Allah Teâlâ'ya en yakın kişi olması hasebiyle bu yolun sâliklerinin müteselsilen diğer ehli tarik sâliklerinden Allah Teâlâ'ya daha yakın olduklarını ifade etmiştir.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında *kurbiyette* nihayete varanların yaşadığı bazı manevi hallerden bahsettikten sonra nakşbendî tarikatından bu makama ulaşanların diğer tarikatlardan bu makama ulaşanlardan sayıca çok olduklarına da işaret ederek Allah Teâlâ'ya giden yolda nakşbendî tarikatının en kestirme yol olduğunu dile getirmiş ve bunu da Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (SAV)'e olan lütfuna bağlamıştır. Mektubun devamında konunun ana temadan uzaklaşması ve konumuzun da *kurbiyet* terimiyle yakın ilişki çerçevesinde ele alınıp işlenmesi hasebiyle mektubun geri kalan kısmına burada yer verilmemiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 384-386.

¹⁷⁶ Buhârî, "Fedâi'l-u Ashabi'n-Nebî" 8; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 438-447.

¹⁷⁷ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 438-447.

24. İki Yüz Yirmi İkinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda sâlikin, Allah Teâlâ'ya yakın olabilmemesinin kendi kendini eksik görmesi ve üstün görülebilecek olduğu yönlerini sürekli törpülemesiyle birlikte manen kurbiyeti gerçekleştiren kimselerle manevi beraberliğin yanında maddi beraberliği de en büyük kazanç görebilmesiyle mümkün olabileceğini dile getirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, bu iddiasına Hz. Peygamber (SAV)'e gönül yakınlığı dillere destan olmuş Üveys el-Karânî ile bedenlen yakın olma şerefine nâil olmuş ashabı kiramın, Allah Teâlâ'nın yolunda harcadıklarına “*Onun dağ kadar infak ettiği altın, onların (sahabilerin) bir ölçek buğdayının yerine geçmez.*”¹⁷⁸ hadisini delil getirmektedir. İmâm-ı Rabbânî, hadisin bu zâhir manasına işâreten ashabın küçük bir iyilikle çok büyük bir mükâfat kazanmalarını, Hz. Peygamber (SAV)'e olan bedeni yakınlığına bağlayarak; aynı asırda olmalarına rağmen bedeni yakınlığın gönül yakınlığına nispeten sahabeye ne tür bir üstünlük kazandırdığına; dolayısıyla ashabın, manen de Allah Teâlâ'ya daha yakın olduklarına işaret ettiğini dile getirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, konu edindiği bu ilişkiyi mürşit-mürit zaviyesinden farklı bir yaklaşımla ele alarak; Allah Teâlâ'ya yakın olmanın Hz. Peygamber (SAV)'e yakın olmakla veya ona yakın olanlarla yakın olarak ve bu yakınlığı da gönül yakınlığından ziyade bedeni yakınlığa indirgeyerek bunu da sohbetle taçlandırmanın sâlike Allah Teâlâ'ya giden yolda Üveys el-Karânî ile ashabı kiram ne kazandırmışsa onu kazandıracağına işaret etmektedir.¹⁷⁹

25. İki Yüz Yirmi Altıncı Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda fırsatları değerlendirmeyi Allah dostlarıyla bedeni olarak bir arada olmayı fırsat bilmekle ve bunun için de yolculuğun her türlü meşakkatine katlanıp uzak diyarlardan yola çıkarak onların sohbetlerinde bulunabilmenin gayreti içerisinde olmaya bağlı olduğuna dikkat çekmektedir.

¹⁷⁸ Buharî, “Fedailü’s Sahabe” 6; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 447-449.

¹⁷⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 447-449.

İmâm-ı Rabbânî, “*Haya imandan bir parçadır.*”¹⁸⁰ hadisine işâri bir yaklaşımla dünyanın gelip geçici olan zevki peşinde bir emek ortaya koyarak çaba sarf etmeyi hayâsızlık olarak görmektedir. Hatta Allah Teâlâ dostlarının toplantı halinde bulundukları mahalden haberdar oldukları halde onların manevi bereketinden istifade etme gayreti içerisinde olmamayı da büyük bir edepsizlik olarak görmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, aslında Allah Teâlâ’nın dostlarıyla beraber olmanın dolaylı olarak Allah Teâlâ’yla beraber olmaya işaret ettiğine; çünkü onların meclislerinin zikir meclisleri olduğuna da şu hadisi şerifi delil getirmiştir. “*Kul beni zikrettiği sürece ben onunla beraberim.*”¹⁸¹ Buradaki beraberliğin kurbiyete delalet ettiğine sâlikin de bu tür meclislerden ziyadesiyle istifade ederek bir an evvel Allah Teâlâ’ya yakîn olma hedefine ulaşabileceğine işaret etmektedir.¹⁸²

26. İki Yüz Kırk Sekizinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda insanların en mükemmellerinin peygamberler olduğu gerçeğinden hareketle Allah Teâlâ’ya en yakın olanlarının da peygamberler olduğuna işaret ederek peygamberlere tam manasıyla ittiba etmenin hakîkatte her şeyiyle onlara tabi olmakla mümkün olabileceğine dikkat çekmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, Allah Teâlâ’nın lütfuyla gerçekleşen bu tabiiyetin, insanı, peşinden gidilen peygamberin *kemâlâtı*yla kemal bulduğu, öncelik ve sonralık dışında bir farkın olmadığı son noktaya vardıracağını, ama hiçbir zaman kişiyi nübüvvet makamının üzerine çıkaramayacağını da ifade etmektedir. Nitekim peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi olan Hz. Ebû Bekir Sıddîk’ın ulaştığı kemâlâtın zirve noktasının peygamberlerin fazilet açısından derecesi en alt olanının ayak mesabesinde olduğuna misal getirerek o gün ve günümüz tasavvuf camiasında velilerin peygamberlerden üstün olabileceği gibi temelden sakat olan ve sâliklerin ayak kayma sebebi olarak görüldüğü yanlış bir inancı da tashih etmeye çalışmaktadır.

¹⁸⁰ İbn Mâce, “Mukaddime” 9; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 453-454.

¹⁸¹ İmâm Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn*, trc. Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: Erkam, 1998), 6:1438; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 453-454.

¹⁸² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 453-454.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında zâtî tecellinin sadece bizim peygamberimize has bir makam olduğuna dolayısıyla diğer peygamberlerin bu tecelliden nasipleri olmadığına dâir bir çıkarımın yanlış bir inanış olduğuna doğrusunun geçmiş peygamberlerin bizim peygamberimize tabi olmaları ve meclis arkadaşları olmaları sebebiyle bu tecelliden nasipdâr olduklarına ama ümmetlerinin bu tecelliden nasipdâr olmadıklarına; bu ümmetin velilerinin ise peygamberimizin hizmetçileri olmaları sebebiyle bu makamdan pay alan tek ve hayırlı bir ümmet oluşuna işâreten şu hadisi şerifi delil getirmiştir. “*Ümmetimin âlimleri israiloğullarının peygamberleri gibidir.*”¹⁸³

İmâm-ı Rabbânî, buradaki zahiri manayı, İsrailoğullarının peygamberlerinin peygamberimizin meclis arkadaşları olmaları hasebiyle sadece kendilerinin zâtî tecelliden bir pay almalarını mümkün kılarken bu ümmetin velilerinin peygamberimizin hizmetçileri olmaları sebebiyle hepsinin zâtî tecelliden pay alışlarını İsrailoğullarının peygamberlerine verilen bir lütfu ilahiyi bu ümmetin velilerinin hepsine verilmesine işârî olarak yorumuştur.¹⁸⁴

27. İki Yüz Kırk Dokuzuncu Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda dünya ve ahiretin kurtuluşunun ancak Hz. Muhammed Mustafa (SAV)’ya söz ve hâl ile tâbi olmaktan geçtiğine, Allah Teâlâ’ya ancak bu şekilde yakınlık oluşturulabileceğine, bunların nihayetinde de zâtî tecelli sahibi kılınan peygamberimizin bu özelliğinden bir pay almanın imkânına işâret etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, zâtî tecelliden bir pay almak sûretiyle elde edilen *kulluk makamını*, *kemâlât*’ın en üst mertebesi olarak gördüğünü, aynı şekilde buraya çıkanların *mahbûbiyet* sıfatıyla da sıfatlanmış olacağını, bu sayede peygamberimizin Allah Teâlâ katında sevilmiş olan yönünden de bir pay alarak sevilenler zümresine nâil olacağına da işâret etmektedir. Aynı zamanda bu kişinin mükemmel anlamda Hz. Peygamber’e tâbi olma yönüyle İsrailoğullarının peygamberlerine benzetildiğine, hatta ulûlâzım peygamberlerin bile zâtî tecelliden bir pay alabilmeleri adına ona tabi olmayı arzuladıklarına aşağıdaki hadisi şerifleri

¹⁸³ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2: 1744; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 493-495.

¹⁸⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 493-495.

delil getirmiştir. “Musa (A.S.) Onun zamanında hayatta olsaydı, ona tâbi olmaktan başka çıkar yolu olmazdı.”¹⁸⁵ “Hz. İsa (A.S.) gökten inmesi”¹⁸⁶ “Muhammed ümmeti cennet ehlinin çoğunluğunu oluşturması.”¹⁸⁷ “Ümmetlerin en hayırlısı oluşu ve Cennete girme bakımından da önde olmaları.”¹⁸⁸

İmâm-ı Rabbânî, bu hadislerdeki zahiri manaları, sünnetini düstur, şeriatını yol tutarak zâtî tecelliden de pay almak suretiyle *mahbûbiyet makamına* erişen bu ümmetin velilerini, İsrailoğullarının peygamberlerine, cennet ehlinin çoğunluğunu oluşturuşuna, önceki ümmetlerin sadece peygamberlerinin nasipdâr olduğu, ancak ümmetlerinin nasipdâr olamadığı zâtî tecelliden yoksun oluşlarını, bu ümmette bunların çok olmaları sebebiyle ümmetlerin en hayırlısı oluşuna işârî olarak yorumlamıştır.¹⁸⁹

28. İki Yüz Doksan Üçüncü Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda “Allah Teâlâ ile olduğum bir vakitim vardır ki; Ona ne melek-i mukarreb ulaşabilir ne de bir peygamber.”¹⁹⁰ hadisi şerifinde Hz. Peygamber (SAV) efendimizin kurbiyet yoluyla eriştiği makama sahabeden de erişebilenlerin olabileceği gibi bir mürşidin ulaştığı manevi makama müridinin de ulaşabileceği hususunu tabiiyet ve verâset kavramlarıyla ele alarak bunun pekala mümkün olabileceğine işaret etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, nasıl ki günlük hayatımızda vâris mûrisine her şeyiyle birlikte vâris olabiliyor niçin mânen olamaz? Nitekim her şey’in çift olarak yaratılmış olması buna işaret etmez mi? cihetinden hareketle madden mümkün olanın manen de mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber (SAV)’in yaşadığı bazı manevi haller sebebiyle kendine gelebilmesi yine ancak

¹⁸⁵ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef* (Beyrut: Daru’l Tâc, 2011), 5: 26421; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 496.

¹⁸⁶ İbn Mâce, *Kitâbü’l fiten* 33; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 496.

¹⁸⁷ Tirmizî, “Sıfetü’l-Cennet” 13; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 495-496.

¹⁸⁸ İbn Mâce, “Kitâbü’z-Zühd” 34; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 496.

¹⁸⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 495-496.

¹⁹⁰ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2: 2159; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 722-727.

ulvi olan bir sebeple mümkün olabildiğine “*Namaz müminin miracıdır.*”¹⁹¹ “*Ey Bilal beni rahatlat.*”¹⁹² hadislerini işâreten delil olarak getirmiştir.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun devamında sahabeyi, sonradan geleceği müjdelenen mehdîyi ve İsa (A.S.)’nın nüzûlünü delil getirerek velilerin seyr ü sülûkleri esnasında görmüş oldukları ve yaşadıkları manevi hallerin zamanları ile sınırlı olacağını önceki ve sonraki dönemleri kapsamayacağını; aynı şekilde Allah Teâlâ ile kurbiyet kuran ve kendisinden çokça kerâmetler sadır olan veli ile kendisinden hiç kerâmet sadır olmayan velinin manen makamının daha büyük veya küçük olduğu sonucuna varmayı da doğru bir çıkarım olarak görmediği hususundaki görüşüne; hadisi şerifini işâreten delil getirerek “*Ümmetimin Başı mı sonu mu daha hayırlıdır bilinmez.*”¹⁹³ görüşünü desteklemeye çalışmıştır.

İmâm-ı Rabbânî, son olarak manevi halleri, Allah Teâlâ’yı tanımaya ve mahlukatını bilmeye yönelik olarak ikiye ayırdığını, birincisinin hak ve marifet erbabına ait olduğunu; ikincisinin ise hak ve batıl ehline ait olduğunu, bu yönüyle birincisinin kayda değer olduğu ikincisinin ise kayda değer bir tarafı olmadığını; bütün bunlardan hareketle manen kör olanların zâhiri delilleriyle teveccüh edip yükselttiklerinin hak namına bir değeri olmadığı gibi iddialarının dayanakları ve kriterleri bozuk, ölçütleri fâsiddir. Ehlullah ise ancak ehlullahın tanıyabileceğini ispat etmeye çalışmaktadır.¹⁹⁴

29. Üç Yüz İkinci Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda velâyet kavramını, nübüvvet kavramıyla mukayeseli olarak ele almaktadır. *Velâyeti, nübüvvetten* üstün görenlerin hallerini dolaylı olarak *kemâlattan* yoksun oluşlarına yorarak gerçek manadaki velâyeti ilahi yakınlık olarak görmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, bu yakınlığın bizim anladığımız türden maddi bir yakınlık olmadığına; Allah Teâlâ’yı isim ve sıfatlarıyla tanıyabilmek maksadıyla oluşan manevi bir yakınlık olduğuna; bunun da seyr-ü illallah ile

¹⁹¹ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü’l-Ahbâr*, 2: 3795; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 722-727.

¹⁹² Süleyman b.el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd (Riyad: Dârüsselâm, 2000), “Edeb” 78; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 722-727.

¹⁹³ Tirmizî, “Edeb” 81; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 722-727.

¹⁹⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 722-727.

gerçekleştirilebilen bir yolculukla mümkün olabildiğine işâret etmektedir. Bu yolculukta söz konusu yakınlık, veliler için olursa gölgeli; peygamberler için olursa gölgesiz olarak meydana geleceği çıkarımından hareketle *nübüvvetin*, *velâyetten* daha üstün olduğunu kesin bir ifadeyle dile getirmeye çalışmıştır.

İmâm-ı Rabbânî, *nübüvvetin* *velâyetten* üstünlüğüne, *seyr-ü illallahta* yakınlığın oluşması anında gölgelerin olmayışını, isim ve sıfat perdelerinden arındırılmış olmasını, *nübüvvette* yakınlığın zâtî ve aslî oluşunu, *nübüvvette* *vusûl*'un oluşunu; *velâyet*te ise *husûl*'un oluşunu, *nübüvvette* ikiliğin kalmasını; *velâyet*te ise kalkmasını, *nübüvvette* *sahv* halinin oluşunu; *velâyet*te ise *sekr* halinin oluşunu; bütün *tecellilerin* *velâyet*te oluşunu; *nübüvvette* ise olmayışını, *velâyet*te bütün beşeri sıfatların yok edilmek istenmesini; *nübüvvette* ise ilgili olduğu kötü şeylerin yok edilmesinin istenmesini, delil olarak getirmeye çalışmıştır.

İmâm-ı Rabbânî, *kemâlatın* yani Allah Teâlâ'ya yakınlığın *nübüvvet* ve *velâyet* yoluyla iki şekilde vuku bulduğunu; bu iki şeklin gölgeli olanına *velâyet-i evliyâ*; gölgesiz olanına ise *velâyet-i enbiyâ* dendiğini; *velâyet-i enbiyâ*daki *seyrin* *velâyet-i evliyâ*daki *seyrden* daha kolay ve meşakkatsiz olduğunu; *velâyet-i evliyânın* *mücâhedeye* bağlı *inâbe* yolu olduğunu; *velâyet-i enbiyânın* ise *lûtfu ilahiyeye* bağlı *ictibâ* yolu olduğunu; *ictibâ* yoluyla yetişenlerden *kemâlata* *erenlerin* sayısız olduğunu; *inâbe* yoluyla yetişenlerin sayısının çok az olduğunu; *ictibâda* *riyazet* değil *vuslat* nimetinin şükrünü eda etme olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (S.A.V)'e *riyazetlerinin* çokluğuyla alakalı sorulan soruya: “*Çok şükreden bir kul olmamayı mı?*”¹⁹⁵ şeklinde cevap verişide *vuslat* nimetine şükrettiğine işâreten delâlet etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun sonraki kısmında olayı *fenâ* ve *bekâ* gibi farklı iki kavram üzerinden ele alarak yine meseleyi *kurbîyetle* ilişkilendirmeye çalışmıştır. *Fenâ* ve *bekâ*'yı *velâyetin* *cüzlerinden* saymış, *fenâda* tam bir yakınlık oluşmadığından kişinin dünya ve ahiretle ilgili talepleri söz konusu olurken; *bekâda* ise tam bir yakınlık olduğundan kişi bütün külliyetiyle ahirete yönelir ve onu arzu eder. Nitekim her şey zıddı ile kâimdir sözünden hareketle cennetteki

¹⁹⁵ Buharî, “Tefsir” 2; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 747-753.

hiçbir şeyin isim dışında dünyadakine benzemediğini; ancak bunların salih amellerin neticesinde oluştuğunu ifade eder.

İmâm-ı Rabbânî, Hz. Peygamber (SAV): “*Cennette ovalar vardır. O ovaların fidanları, “Subhânellâhi ve’l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illellâhu vallâhu ekber” tesbihini okumaktır.*”¹⁹⁶ “*Subhânellâhi’l-azîm ve bihamdihî zikrine devam eden kimse için cennette bir hurma ağacı dikilir.*”¹⁹⁷ hadislerinde ifade buyurduğu gibi dünyada ses ve harflerden teşekkül eden evradın ahirette nimet olarak şekil alacağına hatta Hak Teâlâ’nın kemâlâtı ile lezzetlenmenin ve zevk almanın da bu şekilde tezahür edeceğine bu hadislerin işâret ettiğini ifade etmektedir.¹⁹⁸

30. Üç Yüz On Üçüncü Mektup (Cilt I)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda sorulan bazı sorulara kurbiyet kavramıyla ilişkili olarak cevap vermeye çalışması sebebiyle bu mektubu çalışılacak mektuplara dahil etmemizi gerekli kılmıştır.

İmâm-ı Rabbânî, Allah Teâlâ’ya yakınlığın birbirinden farklı özellikleri bulunan *nübüvvet* ve *velâyet* yoluyla iki farklı şekilde vuku bulduğunu dile getirmektedir. Bu iki yolun ilki ashab-ı kirâmın, Hz. Peygamber (SAV) efendimizin sohbetinin bereketiyle ve nübüvvet yoluyla velâyete erdikleri yaklaşımdır. Diğer ise bu ümmetin velilerinin fenâ, bekâ, sülûk ve cezbeyle velâyete erdikleri yaklaşımdır. Bu yolların ilki peygamber efendimizin tâbiileri ve mirasçıları olmaları, yine ilkinde yaklaşmanın asla, diğerinde ise gölgelere olması, yine ilkinde seyrin her türlü meşakkatten uzak olması, diğerinde riyazet, acı ve ıstıraplarla olması sebebiyle diğer yoldan daha faziletli ve ulvîdir. İmâm-ı Rabbânî, tasavvufta kullanılan kavramların sonradan ihdas edildiğini de dile getirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, tarîkat-ı nakşbendiyye’nin diğer tarikatlardan ayırıcı en önemli özelliği olan sünneti seniyyeye tâbi oluşu ve bidatlere asla yer vermeyişi noktasında tezat gibi duran riyâzet meselesini diğer tarikat erbabının anladığı yemekten uzak durma şeklinde değil de tam manasıyla sünnete tâbi olma noktasında ortaya konulan gayret ve çaba olarak gördüğünü ve bunun öteki

¹⁹⁶ Tirmizî, “Da’avât” 58; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 752.

¹⁹⁷ Tirmizî, “Da’avât” 59; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 752.

¹⁹⁸ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 747-753.

riyazetten daha zor ve meşakkatli olduğunu dile getirmiştir. İmâm-ı Rabbânî, bu tür riyâzetin de gizli tutulması ve açığa vurulmaması noktasında şu hadisi işâreten delil olarak getirmiştir. “*Din ya da dünya işlerinde meşhûr olarak parmakla gösterilmesi bir kişiye şer olarak yeter. Ancak Allah (cc) koruduğu kimse müstesnâ.*”¹⁹⁹

İmâm-ı Rabbânî, sünnete tam manasıyla tâbi olmayı manevi doyum olarak gördüğü için bunun en güzel örneklerinin de ashab-ı kirâmda görüldüğünü, maddi açlık çekmelerine rağmen hiçbir hususta zafiyet göstermediklerini ve nice başarılarla imza attıklarını söylemektedir. Bunun aksine, maddi doyum içerisinde olup ta manevi doyuma ulaşamayanların böyle bir başarı gösteremediklerine ve böylelerin değil nafile ibadetler, farz ibadetlerde bile ashaba yetişemeyeceklerine vurgu yapmaktadır. İmâm-ı Rabbânî, daha da ileri giderek mertebesi düşük olan insanlardan bu husustaki bazı niteliklerin beklenemeyeceğini de kabul etmektedir. Bu husustaki iddiasını da şu hadisle işâreten teyit etmeye çalışmıştır. “*Ben sizin herhangi biriniz gibi değilim; Rabbimin katında kalırım. O beni yedirir ve içirir.*”²⁰⁰ İmâm-ı Rabbânî, bu husustaki tezini kendi döneminde yaşayan Brahmanları ve Yunan döneminde yaşayan filozofların süfli hayatlarını örnek vermek suretiyle kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Onların halini sapkınlık ve felâket olarak görmüştür. Öyleyse bu tür gereksiz uğraşlar yerine sünnete ittibâ yoluyla kurbiyeti elde etmeye çalışmak en uygun yoldur.

İmâm-ı Rabbânî, her hususta sünnete tâbi olmaya çok büyük bir önem atfettiği için neredeyse her mektubunda bu konuya bir şekilde vurgu yapmaktadır. Çünkü kurbiyetin zirvesinde Hz. Peygamber (SAV) olduğu için ve Allah Teâlâ’nın razı ve hoşnut olduğu kul da Resulullah olduğu için her şeyiyle ona tâbi olmayı elzem kılmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, mektubun sonunda *kurbiyeti, şeyhle mürid* arasındaki ülfet ve muhabbete indirgeyerek bu ilişkide oluşacak küçük bir kusurun bırakın kişiyi kemâlata erdirmesini onun manen büyük bir yıkıma hatta yok oluşa sebebiyet vereceğini dile getirerek bu yolda olmazsa olmazın tam bir ülfet ve muhabbetin olmasıdır. İmâm-ı Rabbânî, bu ilişkiyi de tamamen sorgusuz sualsiz

¹⁹⁹ Tirmizî, “Sıfeti’l-Kıyâme” 21; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 776-786.

²⁰⁰ Müslim, “Siyâm” 1102; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 780.

körü körüne bağlı olunan bir ilişki olarak görmediğini, hele şeriate muhâlif olan bir mesele ise mutlaka şeyhin uyarılması gerektiğine, olmazsa onun için Allah Teâlâ'ya dua edilmesine diğer hususlarda ise işin anlaşılmayan yönünün şeyhe sorularak oluşan vehimlerin ortan kaldırılması gerektiğine vurgu yaparak mubah olan hususlarda ise muhayyer olduğuna şu hadisi delil olarak getirmiştir. “*Allah Teâlâ ruhsatlarının işlenmesini sevdiği gibi azimetlerinin işlenmesini de sever.*”²⁰¹

İmâm-ı Rabbânî, bu hadisi şerife zâhir manasının dışında kabz halindeki müridlerinin manevi hallerini takip etmede kendi yetiştirme yöntem ve tarzlarında müşidlerin muhayyer oldukları ve bu hallerinden dolayı da kınanmalarının doğru olmadığına bu hadisi şerifin işâreten delalet ettiğini ifade eder.²⁰²

31. Dördüncü Mektup (Cilt II)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda seyr-ü illallahta bazı sûfîlerin ilme'l-yakin, ayne'l-yakin ve hakka'l-yakin düzeyinde müşahede ettikleri bazı tecellileri, zat tecellileri olarak görmelerini doğru bulmadığını bunun olsa olsa ilme'l-yakin düzeyinde kesinlik sağlayacak birtakım bilgilere denk geldiğini ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, âfâk ve enfüs aynalarında müşahede edilenlerin eserden eser sahibine ulaşmaktan başka bir şey olmadığı gibi sâlikin, *ilme'l-yakin* dairesi dışına çıkıp kurbîyet anlamında bir şey elde etmesinin de mümkün olamayacağını ifade ettikten sonra, bazılarının seyr-ü âfâkinin ilme'l-yakine; seyr-ü enfüsünün ise ayne'l-yakin ve hakka'l-yakine denk geldiği bir tasniflemede bulunmasını da doğru olarak görmemektedir.

İmâm-ı Rabbânî, ayne'l-yakin ve hakka'l-yakinin bunların dışında akrabiyyet tarafından farklı bir seyir olduğuna ve bu makamda da herkesin seyir edemeyeceğine burada seyir edebilmenin temel şartının müceddidlikten bir pay sahibi olabilmekle mümkün olunabileceğine vurgu yaptıktan sonra müceddidliği de yüz yılda ve bin yılda gelen şeklinde bir tasnife tabi tuttuğuna ve ikibin yılının müceddidinin de kendisi olduğuna dolayısıyla bu makamda seyirin ancak kendisine nasip olduğunu ima ederek bu hadisi şerife zâhir manasının dışında

²⁰¹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *İbn Hibbân* (Beyrut: Risaletü'l İlmiyye, 2012), 2: 354; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 786.

²⁰² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 776-786.

velâyet ötesi olan makamlara ancak bu misyonla gönderilenlerin erişebileceğine de işâret etmektedir. “*Her yüz senenin başında bir müceddid gelmiştir.*”²⁰³

İmâm-ı Rabbânî, bu makama erişenlerin bilgisiyle zâhir âlimlerinin ve velâyete erenlerin bilgilerinin farklı olduğunu hatta bilgi edinme şekillerinin de farklı olabileceğine dolaylı olarak işâret etmektedir. İmâm-ı Rabbânî, bu velâyet ötesi olan makamdan bahsedilmesi halinde herkesin de anlayabileceği bir mesele olmadığını ifade ederek olayı daha kapalı tutmaya çalışmıştır.²⁰⁴

32. Kırk Altıncı Mektup (Cilt III)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda Allah Teâlâ’ya yaklaşımda bizatihi kendisinin manevi iniş ve çıkışlarda yaşadığı manevi olayları anlaşılabilir kılmak için tasavvufun kendisine ait kavramlarla olayları anlatmaya çalışmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, kâinatın, her şeyi aydınlatan bir güneş, insana gelen feyizlerin oluk kaynağı, gölgesel dünyanın merkezi ve tafsili açılımı olarak görülen yansımalarının aslında bir nokta olduğu hakikatının kendisine müşahade ettirildiğini ifade etmektedir. İmâm-ı Rabbânî, müşahade ettiği bu olayları kurbîyet kavramı içerisinde ele alırken işin merkezine Hakk’ın zâtını koyarak bu mertebeye yaklaşmanın ancak inme ve yükselme ile olabileceğini dile getirmektedir. İmâm-ı Rabbânî, bu mevkide gerçekleşen nüzûlün biri âleme diğeri ise Hakk’a dönük iki yönü olduğunu, bunun bütün külliyetiyle Hakk’a dönük olabilmesi için âleme dönük olanın ölümle kesilmesinin gerekliliğine vurgu yapmış ve bu husustaki iddiasına da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir. “*Ebrârın bana kavuşma arzuları şevkleri ne kadar arttı. Ben onlara kavuşmaya daha fazla şevk duyuyorum.*”²⁰⁵

İmâm-ı Rabbânî, sâlik, bu mertebeye ulaşınca bütün perdeler ortadan kalkar dolayısıyla Hakk’a olan yöneliş halka yönelmeye başlar böylece kişi davet makamına ulaşır ve halkı irşad etmeye başlar. İmâm-ı Rabbânî, Hakk’ın zâtına yaklaşmanın diğer bir şeklinin de yükselme ile gerçekleşebileceğine bunun ise diğer yaklaşma yolundan daha farklı bir yöntemle vuku bulduğuna burada ise

²⁰³ Ebû Dâvûd, “Melâhim” 1; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2: 40-42.

²⁰⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2: 40-42.

²⁰⁵ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 5: 8067; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2: 443-444.

önce gölgesel âlemden yokluk âlemine bir inişin gerçekleştiğine ki, burasının inkâr makâmı olduğunu, yükselmenin bu noktadan Hakk'ın zâtına doğru olduğunu ve burasının da enbiyâ makâmı olduğunu ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, son olarak burasının izahata fırsat vermeyecek kadar da karanlık olduğuna ve bu âlemden bilgi verebilmek için nüzûlun olması gerektiğine ve bunun da ne derece zor olabileceğine işaret etmektedir. İmâm-ı Rabbânî, buraları İslâm, yükseliş, zulmânî nuzûl ve lâ ilâhe İllallâh gibi mücmel ifadelerle anlatmaya çalışmıştır.²⁰⁶

33. Kırk Sekizinci Mektup (Cilt III)

İmâm-ı Rabbânî, bu mektubunda kurbîyet kavramını, *huzûrî bilgi* ve *husûlî bilgi* dahilinde ele alarak Hakk'ın zâtının inkişâfının mâhiyetini izah etmeye çalışmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî, bir şeyin asliyetine ait bilgi huzûrî ilim ile elde edilirken sûretine ait bilgi de husûlî bilgi ile elde edilmektedir. İmâm-ı Rabbânî, araştırma sahaları farklı olan iki farklı yöntemle bilgi edinme araçlarıyla birbirlerinin zâhiri ve bâtını hakkında bilgi edinilemeyeceğini iddia etmektedir. Çünkü bilgi elde ettikleri alanlar farklıdır. Birbirlerinin sahalarına müdahale etmeleri söz konusu değildir. Buradan hareketle Hakk'ın zatının gölgelerini, zat-ı bâkinin aslı olarak görmenin de yanlış olacağına değinmektedir. İmâm-ı Rabbânî, Allah Teâlâ'ya kurbîyetin gölge ve sûretlerle değil bizatihi o şeyin aslıyla mümkün olabileceğini ifade etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, bir şeyin sûret bilgisine vukûfiyet o şeyi olduğu gibi bilmeyi gerektirmez. Malûmu, zihinde oluşan şey belirler ama aralarında başkalık söz konusu olduğu için birbirleri hakkında tam bir malûmât vermezler. İmâm-ı Rabbânî, bu izâhatlardan sonra şöyle der: Huzûrî ilimde durum bundan farklıdır. Bu yolla elde edilen bilgi zihinde de aynı şeydir. Bir şeyin gölgesi değil bizatihi kendisidir. Nesnenin açığa çıkması söz konusudur ama anlaşılması söz konusu değildir. Malumun da aslı açığa çıkar ama anlaşılabilir. Bu yönüyle husûlî bilgiden daha üstündür ve hakîkî ilim budur. Buna karşın husûlî bilgi ise asıl değil gölgedir. Nesne açığa çıkar ve anlaşılması söz konusudur. Malûm, nesnenin aslı

²⁰⁶ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 3: 443-444.

değil, sûret ve gölgeleridir. Bununla Hakk'ın zatına varılamaz ve Hakk'ın katında da bir değeri yoktur. İlmi bir değeri de söz konusu olmadığı için huzûrî ilmin altında bir değere sahiptir.

İmâm-ı Rabbânî, “Hakk'ın misli olmasa da misâli vardır” sözünün zihinde sabit olmamakla birlikte mümküniyetine şu hadisi işâreten delil olarak getirmiştir. *“Ben ne yeryüzüne ne de gökyüzüne sığarım. Ben ancak mümin kulumun kalbine sığarım.”*²⁰⁷ Bu hadisi şerifteki genişlikten kastedilen şey, fenâ ve bekâ ile şereflenmiş, husûliden kurtularak huzûrîye kavuşmuş mümindir.

İmâm-ı Rabbânî, huzûrî ilim, Hakk'ın zati için söz konusu olursa idrak olmamakla birlikte ru'yet kabilinden gerçekleşir. İdrak olmaksızın görmeden kastedilenin ise lezzet alınmasıdır. Bunlar keyfiyetten uzak olarak düşünülmesi gereken şeylerdir. Sonuç olarak lezzeti tadabilmek için inkişâfî ilim yeterlidir.²⁰⁸

²⁰⁷ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 2256; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2: 446-448.

²⁰⁸ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 3: 446-448.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAM RABBÂNÎ’NİN SÜLÛK ANLAYIŞINA KURBİYYET MERKEZLİ OLARAK BAKIŞ

Bu bölümde İmâm-ı Rabbânî’nin kurbîyyet hakkındaki görüşleri şer’at, tarikat ve hakikat bağlamında incelenmiştir. Tasavvufun en fazla öne çıkan hususiyetlerinden biri olan seyr-ü sülûk için bu üç unsur birbirinden ayrılamayan, içiçe geçmiş ve her biri diğeri ile bağlantılı niteliklerdir. Dolayısıyla kurbîyyet yaklaşımı incelenirken ele alınan görüş ve düşüncelerin şer’at, tarikat ve hakikat ile nasıl ilişkilendirildiğini belirlemek de önem arz etmektedir.

İmâm-ı Rabbânî, bu konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde özetlemektedir:

Bâtın zâhiri tamamlayan ve onu kemale erdirenidir. Bu ikisi arasında kıl kadar uyumsuzluk yoktur. Mesela yalan konuşmamak şer’atin emridir. Yalan konuşma işini gönülden çıkarmak tarikat ve hakikattir. Eğer bu çıkarma işi yoğun gayret ve zahmetle gerçekleşirse tarikat, aksi takdirde hakikattir. Nitekim hakikat ve tarikattan ibâret olan bâtın, gerçekte şeriatten ibâret olan zahiri tamamlayıcı ve onu mükemmelleştiricidir.²⁰⁹

Aşağıda, Mektûbât’ta kurbîyyet konusu ile ilişkili olduğunu tespit ettiğimiz mektuplardaki şer’at, tarikat ve hakikat ile ilgili düşünce ve yaklaşımlara yer verilecektir.

I. ŞER’AT

İmâm-ı Rabbânî’ye göre kurtuluşun temelinde şer’ate ve şer’atin sahibi olan Hz. Peygamber (SAV)’e mutlak manada tâbi olmak gerekir. Bu olmadan kurtuluş mümkün değildir. Ona göre, kişi dünyadaki varlığına itibar etmemeli, yokluğunun daha hayırlı olduğunu bilmelidir. Çünkü Allah Teâlâ katında dünyanın bir kıymeti yoktur.²¹⁰ İmâm-ı Rabbânî, burada Allah Teâlâ ile mânen yakınlaşmanın gerçekleşebilmesi için bu yakınlaşmaya engel ne varsa hepsinden vazgeçmek gerektiğine işaret etmiştir. Bu engellerin başında da dünya olduğu için dünyaya sırtın dönülmeden kurbîyyetin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağına vurgu yapmıştır. Dünyaya sırtını dönenlerinde Allah Teâlâ katında mânen

²⁰⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 156.

²¹⁰ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 219.

yakınlık elde ettiklerine ve her türlü isteklerinin de kabul gördüğüne şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “*Saçı başı birbirine karışmış ve kapılardan kovulmuş nice kişiler vardır ki şayet Allah Teâlâ’ya yemin etseler istekleri derhal kabul edilir onları yeminlerinde yalancı çıkartmaz.*”²¹¹

İmâm-ı Rabbânî’ye göre Hz. Peygamber (SAV)’e tâbi olan kimseler, ona olan aşırı sevgi ve muhabbetlerinden dolayı Allah Teâlâ’nın yardımı ile peşinden gittikleri bütün peygamberlerin kemâlâtını kendine çekerler. Onların rengi ile boyanırlar. Birinin asıl, diğerinin tabi olması dışında aralarında hiçbir fark kalmaz. Ancak, tabi olan kimse isterse en üstün peygambere tâbi olsun, en aşağıdaki peygamberin derecesine ulaşamaz²¹²

İmâm-ı Rabbânî, Hz. Peygamber (SAV)’e tâbi olmaya özel bir önem atfetmektedir. Ahirette kurtuluş ve mutluluk öncekilerin ve sonrakilerin efendisine tâbi olmaya bağlıdır. Ona tâbi olan kul Allah Teâlâ’nın sevdiği kul olma makamına erişir. Bu kişi zât-ı tecelli ile müşerref olur ve kemal mertebelerinin hepsinin üstündeki kulluk mertebesine erme imtiyâzı elde eder. Bu makam mahbûbiyet makamını elde ettikten sonra olur. Bu sayede Hz. Muhammet Mustafa (SAV)’ya mükemmel derecede bağlı olanlar kurbiyeti de elde edecekleri için şu hadisi şerifte İsrailoğullarının peygamberlerine işâreten benzetilmeye çalışılmıştır: “*Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir.*”²¹³ Muhammet ümmeti, ona tâbi olmaları sebebiyle bütün ümmetlerin en hayırlısı olmuş ve cennet ehlinin çoğunluğunu oluşturmuştur. Ona tâbi olmaları nedeniyle kıyamet günü bütün ümmetlerden önce cennete gireceklerdir. Dolayısıyla ümmete düşen görev, ona tâbi olmak, sünnetini düstûr edinmek ve getirdiği şerâatin hükümlerini uygulamaktır²¹⁴

İmâm-ı Rabbânî, ebedi kurtuluşa erişmek için üç şeyin elde edilmesini şart koştaktadır. Bunlar ilim, amel ve ihlastır. İlim iki kısımdır. Birincisi ameldir ki bunu fıkıh ilmi üstlenmiştir. İkincisi ise inançtır ki bu fırka-i nâciyeyi temsil eden ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerinden oluşur. Ona göre, Ehl-i sünnet büyüklerinin

²¹¹ Buharî, “Sulh” 8.

²¹² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 493.

²¹³ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2: 1744.

²¹⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 495-496.

yoluna uymadıkça kimsenin kurtuluş bekleme hakkı dahi yoktur.²¹⁵ İmâm-ı Rabbânî'ye göre ehl-i sünnet: Hz. Peygamber (SAV), sahabe ve tabiîn âlimlerinin yoludur. Bu yolun zirvesinde şerîatin sahibi olan Hz. Peygamber (SAV) vardır. Ve O, Allah Teâlâ'ya en yakın olan kişidir. Kurbiyet de Hz. Peygamber (SAV)'e benzemekle mümkün olabilmektedir. İmâm-ı Rabbânî'ye bu temel üzere oturtulmayan bir akîde ile kurbiyet mümkün olamayacağı gibi, ebedi kurtuluş beklemek bile boş bir avuntudur. Hz. Peygamber (SAV)'e benzeme hususunda da en güzel örneğin sahabe ve tabiîn âlimleri gerçeğine vurgu yaparak kurbiyet için bu silsilenin gözardı edilemeyeceğine hatta şart olduğuna işaret etmiştir. Hatta şerîatı tahkim için elzem olduğuna vurgu yapmış ve şu hadisi şerifleri işâreten delil olarak getirmiştir: “*Ashabım yıldızlar gibidirler. Hangisine uyersanız hidayete erersiniz.*”²¹⁶ “*Benim ehl-i beytim Nuh'un (A.S.) gemisi gibidir. Ona binen kurtulur. Ondan geri kalan helak olur.*”²¹⁷

İmâm-ı Rabbânî, şerîate tabi olma noktasında kesin bilgiye ulaşmaya önem atfetmektedir. Bilgi düzeyinde kesinlik sağlayacak birtakım işaretler görmek ilme'l-yakin'dir. Bu işaretleri görmek, aslında esere bakarak eser sahibine ulaşma kabilindendir. Ona göre, âfâk ve enfûs aynalarında müşâhede edilen her türlü tecelli ve zuhûrat, eserden eser sahibine ulaşmaktan ibarettir.²¹⁸ İmâm-ı Rabbânî, bu bağlamdaki bilgilerin velâyet ötesi bilgiler olduğuna ve her velâyet sahibi kişilerin de bunları kavramaktan aciz olduğuna işaret ederek bunların gerçek manada açıklığa kavuşturulması ikinci bin yılının müceddidi olarak kendisiyle mümkün olduğuna işaret etmiş ve bunu da şu hadisi şerifle işâreten delillendirme yoluna gitmiştir: “*Her yüz senenin başında bir müceddid gelmiştir.*”²¹⁹ Yüz yılın müceddidinin bin yılının müceddi gibi olmadığına; arasındaki farkın yüz rakamı ile bin rakamı arasındaki fark gibi olduğuna vurgu yaparak; buradan da hareketle kendi kurbiyetinin öteki evliyanın kurbiyeti üzerinde olduğuna ima yoluyla işaret etmiştir.²²⁰

²¹⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 187-190.

²¹⁶ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 4: 6497.

²¹⁷ el-Hâkim en-Nîşâbü'rî, *el-Müstedrek*, 3: 4720.

²¹⁸ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2: 40-42.

²¹⁹ Ebû Dâvûd, “Melâhim” 1.

²²⁰ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2: 40-42.

A. Nefis Karşısında Şer'at

Kuran'ın ifadesiyle Allah Teâlâ “iyilik yapmayı emreder.”²²¹ “Nefis ise (emmâre) kötülüğü emreder.”²²² İmâm-ı Rabbânî'ye göre, peygamberlerin gönderilmesi ve şer'î sorumlulukların arkasında yatan hikmet bu nefis-i emmâreyi aciz bırakmaktır. Şer'atlar nefsânî istekleri kaldırmak için gelmiştir. Şer'ata uygun bir iş yapıldığında o miktarda nefsânî arzular kaybolur.²²³

İnsanın bütün hırsı akranlarından üstün olmaktır. Onun yegâne arzusu bütün yaratıkların kendisine muhtaç, emir ve yasaklarına saygılı olmasıdır. Fakat kendisi bir başkasına muhtaç ve bağlı olmak istemez. Bunun nedeni ise nefisin ilahlık davası gütmesi ve yaratıcıya kendisini ortak görmesidir. Hatta yaratıcı ile ortak olmaya bile razı değildir. Her şeyin kendi hükmü altında olmasını arzu eder. Özetle nefis, sevdasına kapıldığı büyüklük duygusundan kurtulmadıkça kurtuluş imkansızdır. Âfâkî ve enfüsî ilahlardan kurtulmak için zikir en tesirli araçtır ²²⁴

İmâm-ı Rabbânî'ye göre Allah Teâlâ'ya vasıl olmada insanın önünde en büyük engel bizzat insanın kendi nefisidir. Kurbiyetin de ancak onunla yapılacak uzun soluklu bir mücadelenin sonunda mümkün olabileceğine işaret edilmiştir. Bunun da gelişi güzel yöntemlerle değil ancak bizatihi deney ve tecrübelerle elde edilmiş bir usul olan zikirle mümkün olabileceğine vurgu yapılmıştır. Nefisin karşısında zikrin ne derece etkin bir silah olduğuna onun istek ve arzularının ancak bu yolla törpüleneceğine nihâyetinde de Allah Teâlâ'nın razı olacağı bir kul olarak kâmil manada bir insan olunacağına işaret edilerek bu hususta da şu hadisi şerîf işâreten delil olarak getirilmiştir: “Nefisine düşman ol. Zira o kendisini bana düşmanlığa adamıştır.”²²⁵

İmâm-ı Rabbânî'ye göre, nefisinin elinde esir olan bir kimse her ne yaparsa yapsın onu nefisi için yapar. Niyeti böyle olsa da olmasa da durum değişmez. Nefisiyle olan bu alakası kesilip onun boyunduruğundan kurtularak yaratıcı ile alaka kurmaya başladığında artık yaptığı her işi Allah Teâlâ için yapacaktır. Niyeti böyle olsa da olmasa da durum değişmez. Çünkü niyete ancak

²²¹ Nahl,16/90

²²² Yûsuf,12/53

²²³ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 178-180.

²²⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 178-179.

²²⁵ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1: 412.

ihtimal söz konusu olduğunda ihtiyaç duyulur. Ama maksat kesin olarak belirginleştğinde niyet ile maksadı ayrıca belirlemeye ihtiyaç yoktur. ²²⁶ İmâm-ı Rabbânî'ye göre nefisini terbiye edemeyen kişiden meydana gelecek her türlü eylem nâkıstır. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın rızasından da uzaktır. Ona göre işin başı nefisle olan mücadeledir. Nefisin dizginleri kontrol altına alındıktan sonra ancak Allah Teâlâ ile kurbiyeti gerçekleşebilir. Ondan sonra nefisten meydana gelecek her şey Allah Teâlâ'nın rızasına uygun olur. Allah Teâlâ'nın razı olduğu nefisten her ne iş meydana gelirse niyete bakılmaksızın kabul görür. İmâm-ı Rabbânî, buradan hareketle sahabe ve tabînin nefisleriyle olan mücadelelerini Hz. Peygamber (SAV)'ın riaset ve himayelerinde gerçekleştirdiğine vurgu yaparak kâmil manada birer insan olduklarına dikkat çekmektedir. Bu yüzden onların ortaya koymuş oldukları her türlü ilmi ve ameli çalışmalarda nefisin payı olmadığından Allah Teâlâ'nın rızası söz konusudur. Bu yüzden de onlara sıkı bir şekilde tutunmanın ebedi kurtuluşa vesile olacağına işaret etmiş ve şu hadisi şerifi de işâreten delil olarak getirmiştir. *“Ashabım yıldızlar gibidirler. Hangisine uyarsanız hidayete erersiniz.”*²²⁷

Nefisin esaretinden kurtulmanın bir yolu da dünyadan uzaklaşmaktır. Dünyanın şatafatına ve debdebesine iltifat etmemek ve dünyalığa itibar etmemek gerekir. Çünkü dünyanın Allah Teâlâ katında hiçbir kıymeti yoktur ²²⁸ İmâm-ı Rabbânî'ye göre kurbiyet için mutlak manada Hz. Peygamber (SAV)'a ittiba etmek gerekir. Bunun olabilmesi için de onun yaşadığı gibi yaşamaya gayret etmek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (SAV), Allah Teâlâ'nın razı olduğu bir hayatı yaşamış, nefisin tüm istek ve arzularını terketmiş, fakirliği de kendisine iftihâr vesilesi kabul etmiş bu hususta biz ümmetine örnek olmuş bir peygamberdir. Dünyanın gelip geçici olan şatafatına aldanarak ebedi hayatı unutanları, nefisin esaretinden kurtulamamış kimseler olarak gördüğünü ve bunun sonucunda pişmanlık ve felâket olduğunu dile getirmeye çalışmıştır. Dünyaya karşı zâhidliğin Allah Teâlâ katında da ne derece değerli olduğuna ve bunların isteklerinin de Allah Teâlâ nezdindeki makbûliyetine ve Allah Teâlâ'ya

²²⁶ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 189-190.

²²⁷ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 4: 6497.

²²⁸ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 218-220.

yakınlıklarına da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “*Resulullah (SAV) muhâcirlerden düşkün olanları vesile yaparak dua ederdi.*”²²⁹

B. Şerîatin Sınırlarına Uymak

Şerîata tâbi olmanın bir diğer ifadesi de şerîatin sınırlarına uygun davranmaktır. Kuran’da “*Peygamber size neyi emrederse onu alın. Yasaklarından da sakının*”²³⁰ buyrulmaktadır. O halde kurtuluş iki şeye bağlıdır. Emirlerle sarılmak ve yasaklardan kaçınmak. Bu ikisinden daha önemli olan ise verâ ve takvâdır. Allah Teâlâ’ya yakınlık basamaklarında ilerlemek takvâyâ bağlıdır. Çünkü melekler Allah Teâlâ’nın emirlerine sarılma noktasından insanlarla ortaklırlar. Ancak onlarda yükselme yoktur. Bu yüzden verâ ve takvâ kısmına riâyet etmek İslâm’ın en fazla önem verdiği hususlardan ve dinin vazgeçilmez kabul ettiği esaslardandır. Bunun temeli de haramlardan kaçınmak olup bu konuda titiz davranmak da mubahların fazlasından uzak durmaya bağlıdır. Çünkü bu durumda nefis şüpheli olanları da ister. Şüpheli olan şey de harama yakındır. O halde verâ ve takvâ için mubahların zaruret miktarınca kullanılması gerekir.²³¹

İmâm-ı Rabbânî, haramlardan kaçınmayı da iki kısma ayırır. Birincisi Allah Teâlâ haklarıdır. İkincisi ise kul hakları ile ilgilidir. Ona göre ikincisi birincisinden daha önemlidir. Çünkü Allah Teâlâ zengindir, merhamet sahibidir. Kullar ise fakir ve cimridir.²³² İmâm-ı Rabbânî’ye göre Allah Teâlâ’ya yakınlık basamaklarında ilerlemenin haramlardan kaçınmakla mümkün olabileceğine işaret edilmektedir. Bir anlamda da insanı meleklerden üstün tutan yön burasıdır. Bu hususiyet ciddi bir titizlik gerektirdiği için ancak mubahlardan zarûrî miktarla yetinilmekle elde edilebilir. Aksi nefise nefes aldırma olacağından şüpheli olan şeylere de meyletme kapısını açar. Bu durumda bir sonraki aşama olan harama kapı aralar. Harama kapının aralandığı yerde kurbiyetten bahsetmek de muhal olur. Nitekim bu hususta “*Hz. Peygamber (SAV)’e bir kişinin ibadetteki üstün gayretinden; başka bir kişinin de haramlardan uzak durma çabasından söz edildi de Hz. Peygamber (SAV) Hiçbir şeyi ria’ya denk tutma diyerek verâ’yı işaret*

²²⁹ et-Taberânî, *Taberânî el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 3: 5802.

²³⁰ Haşr, 59/7

²³¹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-224.

²³² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-224.

etmiş.”²³³ “Dininizin esası verâ dır.”²³⁴ hadisi şeriflerini de işâreten buna delil olarak getirmiştir.

II. TARÎKAT

A. Tarîkatın Şerîatla İlişkisi

İmâm-ı Rabbânî, şerîat-tarikat ilişkisini zâhir-bâtın düzleminde ele almaktadır. Ona göre tarikat ve hakikat şerîate muhalif olamaz. Eğer manevi yolculuk esnasında sâlike şerîate muhalif bilgiler zâhir olur ve bunları dışarı vurursa bu vaktin sarhoşluğu ve hâlin baskın gelmesi sebebiyledir. Bu makam geçilecek olursa bu aykırılık tamamen ortadan kalkar.²³⁵ İmâm-ı Rabbânî’ye göre şerîatın sahibi Hz. Peygamber (SAV)’dir. “O yüce bir ahlak üzeredir.”²³⁶ O’nun ahlakını öven Allah Teâlâ’dır. Allah Teâlâ’nın övdüğü kişide kemâlat anlamında bir noksanlık olamayacağı gibi zâhir ve bâtın anlamında da kıl kadar bir uyuşmazlık olamaz. O’na göre tarikat, şerîatın bâtınını ikmal edip onu kemale erdiredir. Bunun en güzel örneği de şerîat-tarikat ve hakikatı kendisinde cem eden Hz. Peygamber (SAV)’dir. Ondan şerîate muhalif hiçbir şey meydana gelmemiştir. Allah Teâlâ’ya vasıl olmada bu yolun sâliklerinden şerîata muhalif bilgilerin meydana gelmesi o kişinin kurbiyetindeki noksanlığına delâlât eder. Yakınlıkta kemâlât olunca bu durumlar da ortadan kalkmış olur. Böylece şerîat, tarikat ve hakikat o kişide bir bütünlük arz eder. Aralarında kıl kadar bir uyuşmazlık söz konusu olmaz. İmâm-ı Rabbânî, bu hususa şu hadisi şerifleri işâreten delil olarak getirmiştir: “Hidayetlerin en hayırlısı Muhammed’in hidayetidir.”²³⁷ “Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi güzel kıldı.”²³⁸

İmâm-ı Rabbânî’ye göre tarikatte ilerlemek için şerîatin sahibine de tam ittiba etmek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (SAV)’e tam anlamıyla tâbi olanlar verâset yoluyla onun bütün kemâlâtından bolca nasiplenir ve hisselenir. Hz. Peygamber (SAV)’ın kurbiyyet yoluyla ulaştığı mertebeye sahâbe’nin de ulaşması

²³³ Tirmizî, "Kitâbu's-Sifeti'l-Kiyâme" 60.

²³⁴ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 4: 6491.

²³⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 155-156.

²³⁶ Kalem,68/4

²³⁷ Müslim, "Kitâbü'l-Cuma" 43.

²³⁸ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1:174.

gibi, mürşidin mertebesine de müridin ulaşması mümkündür.²³⁹ İmâm-ı Rabbânî'ye göre tarikat-şerîatten ayrı düşünülemez. İkisi birbirini tamamlayıcı unsurlardır. Bu yolda hem vârislik hemde tâbi olma vardır. Bu iki özellik sâlikî kemâlâta ulaştırmada iki önemli hususiyettir. Sahabe, Hz. Peygamber (SAV)'a hem vâris hem de tâbi olmak suretiyle onun kemâlâtından nasıl nasipdâr olmuşsa aynı şekilde sâlik te mürşidine hem vâris hem de tâbi olma yoluyla onun kemâlâtından istifâde etmiş olur. Allah Teâlâ'ya vâsıl olma yolunda bu süreklilik arz eden bir durumdur. Önceki evliyalarda olup sonrakilerde olmaz diye bir şey yoktur. Bu hususta da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir. “Ümmetimin başı mı sonu mu daha hayırlıdır bilinmez.”²⁴⁰

B. Tarîkat Olarak Nakşbendiyye ve Rûhânî Tarîkın Kurbiyyete Ulaştırma Hususundaki Tesiri

İmâm-ı Rabbânî, seyr-ü sülûk yolunun en kısa olanı olarak nakşbendiyye yolunu görür. Bu yol yedi latîfe sayısına uygun olarak yedi adımdan ibarettir. Bu adımların ikisi halk âleminde olup unsurlardan oluşan beden ve nefisle alakalıdır. Diğer beşi ise emir âleminde bulunan kalp, ruh, sır, hafî ve ahfâ ile alakalıdır. Bu yedi adımdan her biri ile nurânî ve zulmânî on bin perde açılmaktadır. nakşbendiyye, seyr-ü sülûk yoluna halk âleminden başlayıp yine burada bitiren diğer silsilelerin aksine, seyre emir âleminden başlayıp halk âlemini de emir âlemi içerisinde kat ettiğinden dolayı seyr-ü sülûk yolunu kısaltmaktadır. Bu nedenle diğer tarikatların son mertebesi, nakşbendiyyenin ilk mertebesi mesabesindedir. Bu yol, İmâm-ı Rabbânî tarafın dan sahabelerin yoluna benzetilmiştir. Beşerin en hayırlısı olan Hz. Peygamber (SAV)'la sahabenin ilk buluşması, son mertebenin ilk mertebeye indirilmesi yoluyla gerçekleştiği için sahabenin eriştiği makam, kâmil veliler için yolun sonunda dahi çok nâdir elde edilmektedir.²⁴¹ İmâm-ı Rabbânî'ye göre seyr-ü sülûk yolunda Allah Teâlâ'ya vâsıl olmada usul kadar araç da önemlidir. Bu yolun en kısa olanının kendisinin de müntesibi olduğu nakşbendiyye yolu olduğuna dikkat çekmiş buradan hareketle de Allah Teâlâ'ya manen yaklaşma da nurânî ve zulmânî perdelerin kaldırılmasında önemli bir

²³⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 722-723.

²⁴⁰ Tirmizî, “Edeb” 81.

²⁴¹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 185-187.

boşluğu dolduran nâdide bir mektep görevini üstlendiğine vurgu yapmış ve şu hadisi şerifi de işâreten delil olarak getirmiştir: “Allah Teâlâ ile kulu arasında nur ve karanlıktan ibaret yetmiş bin perde vardır.”²⁴²

İmâm-ı Rabbânî, nakşbendiyye yolunun önderi olan Hz. Ebubekir Sıddık’ın Ademoğullarının en hayırlısı olduğunu söyleyerek bu tarikatın liderlerinin: “Bizim nisbetimiz bütün nisbetlerden üstündür.” sözünün bu itibarla söylendiğini belirtmektedir. Çünkü Hz. Ebubekir Sıddık’ın nisbeti ve Hz. Peygamberle olan birlikteliğinin tüm birlikteliklerden ve nisbetlerden üstün olması bunu gerektirmektedir. Ona göre diğer bütün yollardan üstün olan bu yol, sâliki nihâyet “çıplak vuslat” adını verdiği bir mertebeye ulaştırır. Mutlak vuslat ve çıplak vuslat birbirinden ayrı şeylerdir. Çıplak vuslatta bütün perdeler kalkar ve bütün engeller yok olur.²⁴³ İmâm-ı Rabbânî, burada Hz. Ebubekir Sıddık’ın Hz. Peygamberle olan birlikteliğine kurbiyet açısından yaklaşmaktadır. O’na göre Hz. Ebubekir Sıddık’ın Allah Teâlâ’ya yakın olabilmesi bağlamında her şeyini Hz. Peygamber (SAV) için seve seve feda ettiğini nihayetinde de bu ümmetin en üstünü olma övgüsüne Hz. Peygamber (SAV) tarafından layık görülme müjdesine nail olduğuna dikkat çekmiştir. Kurbiyet için mürid ile mürşid arasında Hz. Ebubekir Sıddık’la Hz. Peygamber arasındaki birlikteliğe benzer bir birliktelik olması gerekir ki yakınlık gerçekleşmiş olsun. Ve bu hususta da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “Resulullah (SAV) hayatta iken aramızda, Peygamber’den sonra ümmetinin en üstünü Ebu Bekir Sıddık (RA) dır.”²⁴⁴ derdik.

C. Mârifet-i Nefisin Kurbiyyetteki Yeri

İmâm-ı Rabbânî, insanoğlunun aynı anda kâinatın en şerefli olabileceği gibi en şerlisi de olabileceğini belirtmektedir. Bu durumu câmiyyet/cem’iyyet kavramlarıyla ifade eden İmâm-ı Rabbânî, insanoğlunun bir yandan Hz. Peygamber (SAV), diğer taraftan ise Allah Teâlâ’nın düşmanı Ebu Cehil’e ait hasletleri bünyesinde barındırdığını söylemektedir. Bu nedenle, diğer alakalardan kurtulup Allah Teâlâ ile alaka kurmadıkça işi zordur. O halde insan nefisini tanımalı ve onun azrularına boyun eğmeyerek Allah Teâlâ’ya yaklaşmanın

²⁴² et-Taberânî, *Taberânî el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 3: 5802.

²⁴³ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 438-439.

²⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Sünnet” 7.

yollarını aramalıdır ²⁴⁵ İmâm-ı Rabbânî'ye göre insanoğlunun câmiyyeti onun hem Allah Teâlâ'ya yakın olmasını hem de ondan uzak olmasını gerektirecek bir özelliğidir. Onun bu yönü onu, manen yükseltip melekler üstü bir kurbiyete eriştiği gibi esfeli safilîn gibi mahlûkatın en rezil noktasına da düşürebilmektedir. İnsanoğlunu bu noktaya getiren durum ise onun evrende her şeye muhtaç bir varlık oluşundandır. Onun bu zafiyeti onu pek çok şeyle alaka kurmaya götürür nihayetinde de onu şaşırtıp haktan uzaklaştırır. Buna karşın diğer mahlûkattan farklı olarak kurbiyeti elde edecek pek çok vasfı da kendisinde toplayıcı özelliğe sahiptir. Bu yönüyle de Allah Teâlâ'ya yakın olma cihetine gidebilmektedir. Bu hususta da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmektedir: *“Beni ne yeryüzü ne de gökyüzü kuşatamaz, fakat mümin kulumun kalbi beni kuşatabilir.”*²⁴⁶

İmâm-ı Rabbânî, özellikle nefs-i emmârenin kötü huyları konusunda uyarılarda bulunmakta, nefs-i emmârenin özellikle baş olma tutkusu konusundaki isteklerini yerine getirmenin Allah Teâlâ'ya düşmanlık etmesi için ona destek vermek anlamına geleceğini ifade etmektedir. Ona göre, Allah Teâlâ'nın dünyaya değer vermeyişinin nedeni, dünyanın ele geçmesinin nefisin isteklerinin ele geçmesine katkı sağlamasıdır. Nefis, kötü adetlerini sürdürdüğü müddetçe la ilâhe illallâh kelimesi sık sık tekrar edilerek nefisin terbiye edilmesi ve imanın tazelenmesi gerekir.²⁴⁷ İmâm-ı Rabbânî, burada nefs-i emmârenin bitmez tükenmez süflî arzularına karşı onunla mücadele etmede en etkin manevî silahın la ilâhe illallâh kelimesi olduğuna vurgu yapmaktadır. Nakşbendiyye tarikatı büyüklerinin de bizzat bu kelime ile nefis-i tezkiye etme yoluna gittiklerini ve kesin netice aldıklarını ifade etmiştir. Allah Teâlâ'ya kurbiyet noktasında bu kelimenin ne derece sonuç getirici bir özelliğine işâreten vurgu yaparak şu hadisi şerifi de delil olarak getirmiştir. *“Lâ ilâhe illellâh sözüyle imanınızı tazeleyiniz.”*²⁴⁸

İmâm-ı Rabbânî, kişinin amellerinde kusur görmesi ve iyilik yaparken niyetini sorgulaması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre kemâl ve tekmîl mertebelerinden bir yandan rahmânî akışlar ve ilahî feyizler gelirken, diğer

²⁴⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 206-207.

²⁴⁶ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 2256.

²⁴⁷ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 178-179.

²⁴⁸ el-Hâkim en-Nişâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4: 7657; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 178-180.

yandan bu akışlar kişideki eksikliği görmeyi pekiştirmektedir. Bu durum, övünme yerine kusuru, böbürlenme yerine tevâzuyu artırmaktadır. Kişi yukarı çıktıkça kendisini aşağıda görmekte, yukarılara çıkması aşağılarda olduğunu görmesine sebep olmaktadır. Aslında yukarı yükselen, kâmil insanın emir âlemindeki latîfeleridir. Aşağı inen ise onun halk âlemindeki latîfeleridir. Emir âlemi yukarı çıktıkça halk âlemi ile olan ilişkisi azalır. Bu da halk âleminin inişine sebep olur. Halk âlemi aşağı indikçe sâlik kendi kusurlarını ve ayıplarını fazlasıyla görür. Bu nedenle sona ermiş olanlar, sona erdiklerinde kaybolan ancak başlangıçta iken duyabildikleri tadı ararlar.²⁴⁹ İmâm-ı Rabbânî'ye göre Allah Teâlâ'ya vâsıl olmada kişinin say'ı gayretlerine karşılık en büyük zırhı tevâzu elbisesi olmalıdır. Bunun yanında da mürşidle olan fiziki birlikteliğin gönül birlikteliğinin üstün tutulması kurbiyet noktasında önemli bir hususiyet arz ettiğini ifade etmektedir. Bu birlikteliğin önemine vurgu babında da Veysel Kârânî'nin Hz. Peygamber (SAV)'a olan gönül aşkı, onu Hz. Peygamber (SAV)'la bedeni yakınlığı elde etmiş sahabenin en alt derecesine bile ulaştıramamış olmasına dikkat çekmiştir. Buna da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir. *“Sahabenin infak ettiği bir ölçek buğday, başkalarının infak ettiği dağ kadar altından daha üstündür.”*²⁵⁰

D. Kişilerin Manevi Durumları

İmâm-ı Rabbânî, ehlullah'ın Allah Teâlâ'ya kavuşmayı imkânsız olarak gördüğünü söyleyerek, onların sürekli tefekkür halinde oluşlarının kendilerine metânet verdiğini belirtmektedir. Bunun sonunda murâd olanlar mürid, mahbûb olanlar da muhib olmakta ve kendilerini mahbûbun sevgisine kaptırmaktadır. Asıl muhabbetin yükünü çekenler muhiblerdir. Bu yükü taşımak mahbûblar için çetin bir iştir.²⁵¹ İmâm-ı Rabbânî, Bu konuyu Allah Teâlâ'ya yakınlık meselesine getirerek yakınlık artıkça manevi aşkın da artacağına vurgu yapmaya çalışmıştır. Kişinin Allah Teâlâ'yı tanınması ve kurbiyeti artması sonucu kulluk noktasındaki acziyyetini görmesine kapı araladığı için bu durum sâlikte bir tür manevi eziyet çekmeye dönüşür. Bu eziyet, Allah Teâlâ'ya olan aşırı muhabbetin sonucunda oluşur. Bunun zirvesinde de Hz. Peygamber (SAV) vardır. Derecesine göre

²⁴⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2: 447-448.

²⁵⁰ Buharî, “Fedâilü's Sahabe” 6.

²⁵¹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 84-85.

sâlikler de farklılık arz ettiğine dikkat çekmiş ve bu husuta şu hadisi şerifi delil olarak getirmiştir: *“Hiçbir peygamber benim gördüğüm kadar eziyet görmedi.”*²⁵²

İmâm-ı Rabbânî, şevk halinin mukarreblerde bulunmayacağını söyleyerek bunun ebrâra mahsûs olduğunu ifade etmektedir. İnsanın kendi nefisine karşı olan sevgisinin aşırı düzeyde olmasına rağmen kendisine karşı aşırı bir iştîyak duymayacağı gibi mukarrebler de Hakk’a ulaşmış olduklarından dolayı kendilerinde şevk hali söz konusu değildir. Çünkü şevk, mahrumiyet sonrasında söz konusudur.²⁵³ İmâm-ı Rabbânî, burada Allah Teâlâ’ya yakınlıkta ebrarla mukarreb kullar arasında önemli bir husus olan şevk haline dikkat çekmiştir. Bunun mukarreb kullara ait manevi bir hal değil; mahrumiyet gerektirdiği için ebrâr kullara ait manevi bir hal olduğuna vurgu yapmış. Bir anlamda da ebrâr kullar için manevi yolculuğun devam ettiğine işaret etmeye çalışmıştır. Buna da şu hadisi şerifi delil olarak getirmiştir: *“Ebrârın bana kavuşma arzuları şevkleri ne kadar arttı. Ben onlara kavuşmaya daha fazla şevk duyuyorum”*²⁵⁴

E. Sülûk Türleri ve Kurbiyyet

İmâm-ı Rabbânî, âfâk ve enfûs aynalarında müşahede edilen her türlü tecelli ve zuhûrâtı eserden eser sahibine ulaşmak olarak nitelendirir. Gerek seyr-ü afâkî ve gerek seyr-ü enfûsîde ilme’l-yakîn dairesinin tam olarak dışına çıkılmaz. Bu seyri yapan sâlik henüz eserden eserin sahibine ulaşmaktan başka bir şey ile nasiplenmemiştir. Bazıları da seyr-ü afâkî’nin ilme’l-yakîn derecesinde olduğunu ve seyr-ü enfûsî’nin ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn derecesini teşkil ettiğini düşünmektedir. Allah Teâlâ kula kulun kendisinden daha yakındır. Bu bakımdan kuldan Allah Teâlâya doğru akrabiyyet tarafında başka bir seyir daha vardır. Allah Teâlâ’ya ulaşabilmek için mutlaka bu seyrin de gerçekleşmesi gerekir. Bu üçüncü seyir de aslında ilme’l-yakîni ispat etmektedir.²⁵⁵ İmâm-ı Rabbânî’ye göre seyr-ü ilallahta müşahede edilen her türlü zuhûrât ve tecellilerin bazı sûfîlerce zatın tecellileri olarak nitelendirilmesini yerinde bir tespit olarak görmemektedir. O’na

²⁵² İbn Mâce, "el-Mukaddime" 11; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 84-85.

²⁵³ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 120-121.

²⁵⁴ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 5: 8067; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 120-122.

²⁵⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2: 41-42.

göre aynaya akseden şey o şeyin kendisi olmayıp eseridir. O şeyin kendisi olarak görülmesi kişinin kurbiyetindeki noksanlığıdır. Kişinin kurbiyetine delâlet eden seyr, kuldân Allah Teâlâ'ya akrabiyyet tarafından olanıdır. İmâm-ı Rabbânî, burada kurbiyeti dolaylı olarak derecelendirmektedir. Her zâhir âlim, her türlü bilgiyi kavramaktan âciz olduğu gibi, her mürşidin de bunları kavramaktan âciz olduğuna vurgu yaparak kendisinin ikinci bin yılının müceddidi olması hasebiyle bu meseleleri idrâk edenlerden olduğunu ifade etmiştir. Buna da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “*Her yüz senenin başında bir müceddid gelmiştir.*”²⁵⁶

İmâm-ı Rabbânî, mürşidlerin cezbe halindeki müridleri eğitirken onları önce seyr-ü afâkînin içine attığını, orayı tamamladıktan sonra da seyr-ü enfûsiye çektiklerini ifade etmektedir. Sefer der-vatan ile seyr-ü enfûsînin aynı şey olduğunu söyleyen İmâm-ı Rabbânî, bu nimete ulaşmak için sâlik'in Allah Teâlâ'nın Resulüne tabi olması ve nefisini şerîatte eritip emirlere sarılıp yasaklardan kaçınmadıkça ruhunun bu saadete ulaşamayacağını ifade etmektedir. Kıl kadar şerîate muhalefeti bulunan bir kişiden zuhur eden her türlü hal ve keşifler de istidrac mesabesinde ²⁵⁷ İmâm-ı Rabbânî'ye göre kurbiyyet, Allah Teâlâ'nın rızasına uygun yaşamakla elde edilebilecek bir nimettir. Kişi bu saadete Hz. Peygamber (SAV)'a tam manasıyla tâbi olmakla erişebilir. Böylece Allah Teâlâ'nın rızasını ve sevgisini elde etmiş olur. Bu da bir anlamda sefer der-vatan dediğimiz iç âlem yolculuğudur. Bu yolculukta şerîate tam manasıyla vâkıf olan ve hakikat âlemini iyi bilen bir mürşidden himmet talep etmek kadar ömür de önemli bir sermayedir. Kişi bu iki nimeti ihmal etmeden ömrünü nefis-i emmârenin istek ve arzuları doğrultusunda hebâ etmemelidir. Bu bağlamda gelen hatarâtlara karşı tevbe silahına sarılmalıdır. Tevbeyi geçiktirmemelidir. Çünkü tevbe kurbiyyete giden yolda sığınılacak bir liman gibidir. Bu hususa da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “*Sonra yaparım, tevbe ederim diyenler helak olmuştur.*”²⁵⁸

²⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Melâhim” 1; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 40-42.

²⁵⁷ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 226-227.

²⁵⁸ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 2: 2420; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 226-228.

F. Şeyh ya da Mürşidin Önemi

İmâm-ı Rabbânî, mürşidin önemine vurgu yaparak tarikatı yetersiz bir sâlikten almayı, tohum örneği vererek ifade etmektedir. Ona göre toprağın ekin vermemesi ya ona hiçbir tohum atılmaması ya da bozuk ve kötü tohum atılması sebebiyledir. Bu ikinci durumun birincisinden daha kötü olduğunu belirten İmâm-ı Rabbânî, hevâsının peşinden koşan bir mürşidin mürid üzerinde bir tesiri olamayacağını ifade etmektedir. Yetersiz kimse Allah Teâlâ'ya ulaştıran yol ile ulaştırmayan yolu birbirinden ayıramaz. Çünkü kendisi de ona ulaşmış değildir. Bunun yanında bu yola girmek isteyenlerde bulunan farklı kabiliyetleri de ayırt edemez. Dolayısıyla cezbe yolu ile sülûk yolunu birbirinden ayıramaz. Belki de müridin yetenekleri cezbe yoluna uygun olup sülûk yoluna uygun değildir. Bu durumda kendisi saptığı gibi elindeki müridi de yoldan saptırmış olur.²⁵⁹

Yetkin bir mürşid, kendisine gelen tâlibi terbiye ve sülûke sokmak istediğinde önce yetersiz sâlikten ona bulaşan arızaları ve onun yüzünden maruz kaldığı aksaklıkları gidermekle meşgul olur. Sonra da taliplinin kabiliyetine göre kaliteli tohumdan onun verimli topraklarına serper ve iyi bir ürün ortaya çıkmasına vesile olur. Kâmil ve mükemmil bir şeyhe bağlanmanın önemini ifade ederken onun nazarını ilaç, sözlerini şifa olarak takdim etmektedir.²⁶⁰ İmâm-ı Rabbânî'ye göre yetkin bir mürşid, mâhir bir doktora benzer. Mâhir bir doktor, hasta olan bir kişide nasıl önce hastalığı teşhis edip sonra tedaviye geçiyorsa; yetkin bir mürşid de Allah Teâlâ'ya vâsıl olacak kişide önce manevi rahatsızlıkları teşhis edip sonra manevi tedâviye geçer. İmâm-ı Rabbânî, kurbiyet noktasında nâkıs olan bir mürşidin elinden nâkıs işler geleceğini bunun içinde bu yola giren kişinin önceliğinin kâmil ve mükemmil manada bir mürşidden himmet almasının ne derece önem arz ettiğine vurgu yaparak bunu çok nâdir bulunan kibrit-i ahmer diye tarif ettiği bir taşla benzetir.

İmâm-ı Rabbânî, din büyükleri ile birlikte olmaya özel önem atfetmektedir. Çünkü onlar Allah Teâlâ ile beraberdirler. Onlarla beraber olanlar Allah Teâlâ ile kurbiyetini gerçekleştirmiş kimselerdir. Ancak, bedenle olan alaka, bu beraberliğe engel olduğundan bu karanlık bedenden kurtulduktan sonra onların

²⁵⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 114-117.

²⁶⁰ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 115-116.

Allah Teâlâ'ya karşı olan yakınlıkları kat kat artmaktadır. Onların ruhâniyetlerinden faydalanmak için ise birtakım şartları yerine getirmek gerektiğine vurgu yapmış ve şu hadisi şerifi de işâreten delil olarak getirmiştir: “*Kişi sevdiği ile beraberdir.*”²⁶¹ Ancak İmâm-ı Rabbânî, bu şartların neler olduğu konusuna burada değinmemiştir.²⁶²

İmâm-ı Rabbânî, mürşid ile sohbet ve muhabbetin tesiri ile ilgili olarak sahabenin Hz. Peygamber (SAV)’ın sohbetinde bulunmalarını örnek olarak gösterir. Ashab, bir kere Hz. Peygamber (SAV)’ın sohbetinde bulunmakla hiçbir evliyânın ulaşamayacağı bir mertebeye ulaşmışlardır. Onun sohbetinde bulunmakla “*kurb-i nübüvvet*” denilen bir yakınlığa vasıl olmuşlardır ki, bu yakınlıkta fenâ, bekâ, cezbe, sülûk gibi hiçbir unsur bulunmamaktadır. Bu yakınlık velâyet yakınlığından daha faziletli ve daha üstündür.²⁶³ İmâm-ı Rabbânî, sahabenin Hz. Peygamber (SAV)’la olan birlikteliğinden elde ettiği kurbiyet ötesi yakınlığı mürşid ve mürid için de geçerli olduğuna işaret ederek bu hususa şu hadisi şerifi delil olarak getirmiştir: “*Onlar öyle bir topluluktur ki onlarla beraber olan âsî olmaz.*”²⁶⁴

G. Sülûkün Bidâyeti

1. Tевbe/İnâbe

İmâm-ı Rabbânî, tarikat yoluna giren sâliklere öğüt verirken tevbe ederek bu yola girenlerin sebat etmeleri gerektiğini ve istikâmet üzere olmalarını tavsiye etmektedir. Esas olan mubahların fazlasından kaçınmak ve zaruret miktarı ile yetinmektir. Bu noktada azimet ve ruhsat meselesine değinen İmâm-ı Rabbânî, azimetle amel etmeyi tavsiye etmektedir. Ona göre zaruret miktarı ile yetinmek azimettir. Eğer bu mümkün olmazsa mubah dairesini aşp şüpheli ve haram olan alana kayılmamalıdır. Allah Teâlâ’nın razı olmadığı işlerden dolayı tevbe-i nasuh ile haram ve yasak olan davranışlardan kaçınılmalı, beş vakit namaz cemaatle eda edilmeli ve mümkünse teheccüde kalkılmalıdır. Fakirin hakkı olan zekât da

²⁶¹ Buharî, "Kitabü'l-Edep" 96.

²⁶² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1.167-168.

²⁶³ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 752.

²⁶⁴ Müslim, "Zikir ve Dua" 2689.

mutlaka her sene verilmelidir. Boynunda kimsenin hakkı kalmaması için kul hakları ödenmelidir. Çünkü bu meselenin ahirette çözümü çok zordur. İlim ise dünyalık makam ve mevki edinmeye bir araç olarak kullanılmamalıdır ²⁶⁵ İmâm-ı Rabbânî'ye göre sâlikin, Allah Teâlâ'ya kurbiyet elde etme yollarından biri de nasûh bir tevbe ile sey-ü illallah yoluna girmesi, nakşbend silsilesi dervişlerinden birine intisap ederek kurbiyet yoluna başlangıç yapmasıyla olur. İmâm-ı Rabbânî'ye göre bu yolda tevbe kadar tevbeye sadık kalmak da büyük bir önem arz eder. Çünkü bu yolda kişiye en büyük engel dünyadır. Dünya da bütün şatafatıyla sâlike kendisini arz-ı endam ederek çelme takmaya çalışır. Sâlikin nefisine karşı kuvvet bulup onu alt etmesi; zaruret miktarı olanla yetinmesiyle mümkün olur. Her şeyi mahza Allah Teâlâ'nın rızası gözeterek yapması da bu yolda onun mahfazası olur. Nihayetinde de kurbiyet gerçekleşmiş olur. Bu duruma da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirir: *“Sonra yaparım, tevbe ederim diyenler helak olmuştur.”*²⁶⁶

2. Zühd

İmâm-ı Rabbânî, bu dünyanın sıkıntı ve meşakkat yeri olduğunu, zahirinin çeşitli süslerle bezenmiş olduğunu ve aldatıcı olduğunu ifade ederek dünyayı yaşlı ve çirkin bir kadına benzetir. İlk bakışta hoş gözüktür. Gerçekte ise güzel koku serpilmiş, sineklerin üşüştüğü bir çöplüğe benzer. Bir anlamda çölde susuz kalan insanın gördüğü serap gibidir. Kim onun zahirine meftûn olursa yüzüne ebedi hüsrân damgası vurulur. Dünyayı razı eden ahireti kendisine darıltmış olur. Bu nedenle zühd yolunu tutarak bu dünyaya fazla önem vermemek gerekir.²⁶⁷ İmâm-ı Rabbânî'ye göre kurbiyet yolu zâhitlik yoludur. Zenginlik ve şatafat kurbiyetle örtüşmemektedir. Çünkü bunlar kişiyi Allah Teâlâ'dan alıkoyan şeylerle süsler. Nefisi azdırır. Şehveti körükler. Ahireti ötelere. Yaratılışın gayesini unutturur. İkisinin imarı aynı anda mümkün değildir. Bunları kumaya benzetilişine şu hadis şerif işâreten delil olarak getirilmiştir: *“Dünya ve ahiret birbirlerinin kumasıdır. Biri memnun olursa diğeri kızar.”*²⁶⁸

²⁶⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 211-212.

²⁶⁶ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 2: 2420.

²⁶⁷ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 210-211.

²⁶⁸ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1: 1310; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 210-218.

Kalbi dünyaya karşı soğumuş, Hak Teâlâ aşkı ile yanmış olan kimse gerçek saadete ermiştir. Dünya sevgisi her türlü hatanın başı, onu terketmek ise bütün ibadetlerin özüdür. Dünya ehlinin temel karakteri kovulmuşluk ve lanetlenmişliktir. Allah Teâlâ'yı zikredenler ise dünya ehli sayılmayacakları için bu lânetin dışındadır. Dünyayı gerçek anlamda terketmek, dünyaya karşı istek duymamak demektir. Bu ise dünyanın varlığı ile yokluğunun kişi için eşit hale gelmesi ile mümkündür ki bu da zühd ile olur.²⁶⁹ İmâm-ı Rabbânî'ye göre Allah Teâlâ nezdinde değersiz olan bir şeye kul değer atfederse en büyük hatayı burada yapmış olur ve kurbiyet gibi bir nimetten mahrum olur. Hz Peygamber bizim için en güzel örnek olduğuna göre onun hayatında fakirlik iftihar vesilesi kılınmıştır. Ona benzemeden ve onun gibi yaşamadan Allah Teâlâ'nın bizden razı olması mümkün olmayacağına göre kurbiyet de söz konusu olamaz. O zaman öncelikli yapılması gereken bu hatadan vaz geçmek olmalıdır ki kurbiyete bir kapı aralanmış olsun. Bu hususta da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: *“Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.”*²⁷⁰

3. Muhâsebe

İmâm-ı Rabbânî'ye göre: “İmanın kemali yakînin kemalinden ibârettir. Yakînin kemali ise kurbun kemali sonucunda olur” diyerek meseleyi farklı bir boyuta taşır. O'na göre kalp ve onun üstündeki diğer latîfelerde Allah Teâlâ'ya yakınlık fazla olursa iman ve yakîn daha fazla olur. Bu durumda hatarâtın (vesvese) bedendeki zuhûru daha yoğun ve daha bol olur. Uygunsuz vesveseler de daha belirgin şekilde kendini gösterir. Bu çirkin hatarâtın sebebi ise imanın kemal mertebesine ulaşmış olmasındandır. O halde seyr-ü sülûk yolunda en son noktaya ulaşmış olan kişide hatarât ne kadar fazla olursa bu onun imanının çok üstün olduğunu gösterir.²⁷¹ İmâm-ı Rabbânî'ye göre nefisin tezkiyesi hususunda yapılan mücâdele ile kalp masivâdan arındırıldıkça mânen berraklığı artar. Buna karşın hatarât da yoğunlaşır. Çünkü kalp zikirle tezyîn edilmiştir. Nefisin cirit attığı mekân olmaktan çıkarıldığı için nefiste vesvesesini artırır. Onun bu mücadelesi taht kurup kaybettiği mekânı geri alabilme umududur. Çünkü orasını düşmanı

²⁶⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 384-386.

²⁷⁰ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1: 1099.

²⁷¹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 364-365.

olduğu Rabbisine kaptırmıştır. Allah Teâlâ'nın nûrunun orada al benili hale gelmesi nefisin kıskançlığını kamçulamaktadır. Bu hususa da sahabenin akıllarına gelen vesveselerle ilgili olarak Hz. Peygamber (SAV)'e sordukları soru karşısında Hz. Peygamber (SAV)'in: *Gerçekten böyle bir şey içinizden geçiyor mu? Bu imanın kemalinden ve berraklığındandır.*"²⁷² Hadisi şerifini işâreten delil olarak getirir.

4. Verâ ve Takvâ

Daha önce de ifâde edildiği üzere İmâm-ı Rabbânî, Allah Teâlâ'ya yakınlığın *verâ* ve *takvâ*ya bağlı olduğunu belirterek mubahların fazlasının terk edilmesinin önemine ve gerekliliğine işaret etmektedir. Ona göre gereksiz mubahlardan uzak durmak azimettir ki nakşbendiyye yolunun büyükleri azimet ile amel etmeyi tercih ederek mümkün mertebe ruhsatlardan kaçınmışlardır. Bu mubahlardan kaçınmak ise *verâ* ve *takvâ*'nın göstergesidir. Ona göre mubahlar kulluk için kullanılmalıdır. Mesela, yemek yiyen kişi mubah olan bu fiili sırf mubah olduğu için değil, Allah Teâlâ'ya itaat ve ibâdet için güç ve kuvvet kazanma amacını güderek işlemelidir.²⁷³ İmâm-ı Rabbânî'ye göre kurbîyet *takvâ* ile elde edilebilecek bir makamdır. Haramlardan uzak durmayı gerektirecek bir irâde ister. Bunun için ibâdetle *takvîye* edilmelidir. Zenginlik ve dünyaya meyl onun kolunu kanadını kırar. Ebedi düşmanı olan nefisinin karşısında onu savunmasız hale getirir. Buna da şu hadisi şerifi delil olarak getirmiştir: *"Dininizin esası verâdir."*²⁷⁴

5. Vakt (ibn'ül-vakt/ebu'l-vakt)

İmâm-ı Rabbânî, yolun başında ve sonunda sâlikin değişik hallerin telvînî altında olduğunu, eğer telvîn kalpte ise sâlikin kalp ehlinden olduğunu söyler ve bu durumda olan sâlike "*ibn'ül-vakt*" adını verir. Kalp telvîninden kurtulup hallerinin esaretinden hürriyete çıktığında ve temkîn makamına ulaştığında ise bu renkli haller kalbin yerine oturmuş olan nefise gelmeye başlar. Bu telvînin

²⁷² Müslim, "İmân" 132.

²⁷³ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 212-213; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-222.

²⁷⁴ Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*, 4: 6491; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 221-224.

sabibine ise ebu'l-vakt adını verir. Yani bir diğer ifade ile hallerine sahip olamayan sâlike “*ibn'ül-vakt*”, hallerine sahip olabilen sâlike ise ebu'l-vakt adı verilmektedir.²⁷⁵

İmâm-ı Rabbânî, “*ebu'l-vakt*” olan kişinin aslında ehassü'l-havass sınıfından olduğunu ifade etmektedir. Çünkü nefis telvînlerden kurtulup mutmainne makamına ulaştığında o zaman bu telvînler bedene gelmeye başlar. Beden hakkında temkîn düşünülmemeyeceği için bu temkîn asli olmayıp tâbi olma yoluyla olur. Mülevven haller ise asalet yoluyla olur. İtibar tâbi olana değil asil olanadır. Bu da ehassü'l-havass'ın özelliğidir.²⁷⁶ İmâm-ı Rabbânî, burada Allah Teâlâ'ya yakînlik konusunu vakt kavramı üzerinden ele alarak olaya farklı bir boyuttan yaklaşmaktadır. Sâlik'e seyr-ü ilallahta kalp ve nefis cihetinden iki türlü telvîn geldiğinden bahseder. Sâlik telvînden kurtulup temkîn makamına ulaşırsa dâimi olur. Bu da asil olmayıp tâbi olma yoluyla olur. Hz Peygamber (SAV)'ın “*Allah Teâlâ ile beraber olduğum, bana ait bir vakit vardır.*”²⁷⁷ Hadisinde ifadesini bulduğu şekli asıl değil tâbi olandır. İşâreten bu hadisi şerifi delil olarak getirmiştir.

H. Sülûkün Nihâyeti

1. Yakîn

Yukarıda muhasebe bahsinde de ifade edildiği üzere hatarât olarak da ifade edilen vesveselerin aslında imânî bir zafiyetten kaynaklanmayıp aksine imânın kemâline dâir bir gösterge olduğu İmâm-ı Rabbânî tarafından ifade edilmektedir. İmanın kemâli, latîfelerin en latîfi ile beden latîfesi arasında münasebetin olmamasını gerektirir. Bu zikredilen münasebet ne kadar az olursa beden de o kadar çok boşalır. Karanlık ve bulanıklık baş gösterir. Böylece kötü düşüncelerin ve vesveselerin ona gelmesi daha yoğun olur. Bu durum sülûkun sonuna gelen kemâlât sahipleri için geçerli olup seyrin başında ve ortasında olanlar için söz konusu değildir. Çünkü bu tür vesveseler ve kötü düşünceler onlar için öldürücü

²⁷⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 356-357.

²⁷⁶ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 356-357.

²⁷⁷ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 2159; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 356-357.

bir zehir haline gelerek bâtinî hastalıklarının artmasına sebep olur.²⁷⁸ İmâm-ı Rabbânî, kulluğu yakîn anlayışı üzerine oturtmuş bir mürşidi kâmilidir. Her ne olursa olsun bundan zerre kadar taviz vermemiştir. Hayat mücadelesini de bunun üzerine oturtmuştur. O'na göre yakîni elde etmiş bir kişi Allah Teâlâ'nın razı olduğu kuldur. Ebedi saadeti elde eden kişidir. Bunu elde edememiş kişi ise hayatını heder etmiş ebedi saadeti kaybetmiş kişidir. O'na göre en büyük cihad bu nefis ile yapılan mücadeledir. Buna şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: Sahabenin akıllarına gelen vesveselerle ilgili olarak Hz. Peygamber (SAV)'e sordukları soru karşısında: *Hz. Peygamber (SAV)'da gerçekten böyle bir şey içinizden geçiyor mu? Bu imanın kemalinden ve berraklığındandır.*²⁷⁹

2. Ahvâl ve Kurbiyyet

İmâm-ı Rabbânî, kurbiyetle ilgili manevî hallerden bahsederken nakşbendiyye yolunun kurbiyette en etkili yol olduğunu söylemekte ve başkalarının en son basamakta katettikleri mesafenin bu yolda ilk basamakta katedildiğini söylemektedir. Bu yol ile varılan nihâi nokta çıplak vuslattır.²⁸⁰ İmâm-ı Rabbânî'ye göre nakşbendiyye yolu pek çok açıdan diğer tarikatlardan daha ayrıcalıklı bir konumu haizdir. “*Usulsuz vuslat olmaz*” kâidesi gereği maksata vâsıl olabilmek için de edeplerine riâyet etmek gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu tarikatın başının Hz Ebû Bekir-i Sıddık olduğunu, Hz. Peygamber (SAV)'dan sonra bu ümmetin en faziletlisi olduğuna: “*Biz Peygamber (SAV) döneminde hiçbir kimseyi Ebû Bekir'e denk saymazdık.*”²⁸¹ hadisi şerifini delil getirmiştir. Hatta burdan hareketle O'nun peygamberlerden sonra Âdemoğullarının en hayırlısı olduğunda hiç şüphesi olmadığını ifade etmiştir. İslâm adına her şeyini Allah Teâlâ için feda ederek Hz. Peygamber (SAV)'dan sonra kurbiyet noktasında sıddikiyet makamına nâil olan bir kişinin başını çektiği tarikatın, kâmil manada bir insan yetiştirmede diğer tarikatlardan daha kolay insan-i kâmil yetiştirdiği için üstün yönünü öne çıkarmıştır.

²⁷⁸ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 364-365.

²⁷⁹ Müslim, “İmân” 132.

²⁸⁰ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 438-440.

²⁸¹ Buharî, “Fedâi'l-u Ashabi'n-Nebiy” 8.

III. HAKİKAT

A. Hakîkatin Şerîatla İlişkisi

Yukarıda ifade edildiği üzere İmâm-ı Rabbânî, şerîat, tarikat ve hakîkat arasında yalan konuşma örneği üzerinden şu şekilde ilişki kurmaktadır:

“Yalan konuşmamak şerîattir. Yalan konuşma işini gönülden çıkarmak tarikat ve hakîkattir. Eğer bu çıkarma işi yoğun gayret ve zahmetle gerçekleşirse tarikat, aksi takdirde hakîkattir. Nitekim hakîkat ve tarikattan ibaret olan bâtın, gerçekte şerîatten ibâret olan zâhiri tamamlayıcı ve onu mükemmelleştiricidir.”.

Yani İmâm-ı Rabbânî, bir davranışın vehbî olarak yapılmasını hakîkat olarak nitelerken bunu elde etme yolundaki gayreti ise tarikat olarak isimlendirmektedir. Şerîat ise bir emrin zâhiri olup, tarikat ve hakîkat ise o emrin bâtını yönünü oluşturmaktadır ²⁸² İmâm-ı Rabbânî’ye göre hakîkat ve şerîatın cem edildiği kişi Hz. Peygamber (SAV)’dır. Burdan hareketle ikisi birbirini tamamlayıcı unsurlardır. Bir birinin zıddı şeyler olarak düşünülemez. Dolayısıyla kurbiyet yolunun da yol işaretleri olması hasebiyle kurbiyet yolunun da zirvesini oluşturmuş olurlar. Çünkü Hz. Peygamber (SAV)’ın mürebbsi Allah Teâlâ’dır. Bu hususta şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “*Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi güzel kıldı.*”²⁸³

B. Nübüvvet-Velâyet İlişkisi

İmâm-ı Rabbânî, peygamberlerin en üstünü olarak gördüğü Hz. Peygamber (SAV)’i öncekilerin ve sonrakilerin en üstünü olarak görmektedir. Böyle bir peygambere tâbi olan ümmet ise en hayırlı ümmettir. ²⁸⁴

Hz. Peygamber (SAV)’in üstünlüğü, kendisinde zâti tecellilerin ortaya çıkması sebebiyledir. Ona tâbi olanlarda ortaya çıkan zâti tecelliler ise ona tâbi olmaları hasebiyledir. Diğer peygamberlerin zâti tecellilerden faydalanmaları onun meclis arkadaşları olmalarındandır. Veliler ise Hz. Peygamber (SAV)’in hizmetçileridir. Onlar da hizmetçi olmaları sebebiyle bu sofradan bir pay

²⁸² Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 156-157.

²⁸³ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 1: 174.

²⁸⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 165-166.

almışlardır. Sofraya oturan arkadaşlar ile o sofradan bir pay alan hizmetçiler arasındaki fark ise çok büyüktür.²⁸⁵

Tâbi olan kimseler, tâbi oldukları kimsenin bütün kemâlâtını kendisine çekerler. Buradaki kemâlât mutlak olmayıp tâbi olunanların (peygamberlerin) kendi öz kemâlâtıdır. Onlar, tâbi olmaları sebebiyle kendi peygamberlerine mahsûs olan velâyet nimetini elde ederler. Bu ümmet, diğer ümmetler arasından tâbilikleri sebebiyle bu tecelliye eren tek ümmettir. Bu nedenle en hayırlı ümmet olmuştur. Buna da şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “*Bunun için de bu ümmetin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir.*”²⁸⁶

İmâm-ı Rabbânî’ye göre velâyet, yakınlıktan ibârettir. İmâm-ı Rabbânî, üç velâyet türünden bahsetmektedir. Bunlar: velilerin velâyeti, peygamberlerin velâyeti ve mele-i â’la’nın velayetidir. Eğer bu velâyet, velilerin velâyeti ise gölgeli olma vasfını hâizdir. Peygamberlerin velayeti ise gölgeli olma vasfından uzaktır. Ancak isim ve sıfatların perdelerinin aradan kalkması söz konusu değildir. Mele-i â’lanın velayeti ise isim ve sıfat perdelerinin üzerindedir. Ancak burada şuûn ve itibârların perdeleri vardır. Kendisine gölgelik şâibesi hiç bulaşmamış isim ve sıfat perdelerinden kurtulmuş olan biricik makam nübüvvet ve risalet makamıdır. Dolayısıyla nübüvvet velayetten kesinlikle daha üstündür.²⁸⁷ İmâm-ı Rabbânî, burada Allah Teâlâ’ya yakınlık hususunda nübüvvetteki yakınlığın aslî ve zâtî olması hasebiyle velâyetten daha üstün olduğuna işaret etmektedir. Velâyetle yaşanan manevi hallerin pek çoğunun nübüvvette yaşanmadığına dikkat çekerek aksini iddia etmenin muhal olduğunu söylemiş. Bunca nimet karşısında Hz. Peygamber (SAV)’ın şükür halini anlatan şu hadisi şerifi de işâreten delil olarak getirmiştir: “*Çok şükreden bir kul olmamayı mı?*”²⁸⁸

Fenâ, bekâ, sülûk ve cezbe ile olan yaklaşıma (kurbiyyete) kurb-i velâyet adı verilir ki bu ümmetin evliyasının şereflediği yaklaşma şekli budur. Ashab-ı kiram ise Hz. Peygamber (SAV)’ın sohbetinde bulunmaları sebebiyle “*kurb-i nübüvvet*” denilen bir yakınlaşmaya varis olmuşlardır. Bu ikinci yaklaşma türü

²⁸⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 493-496.

²⁸⁶ el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, 2: 1744; Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 494-495.

²⁸⁷ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 747-751.

²⁸⁸ Buharî, “Tefsir” 2.

birincisinden çok daha üstündür.²⁸⁹ İmâm-ı Rabbânî, bu ümmetin evliyasının kurbiyeti elde etmesinde uzun, yorucu ve meşekkatli bir yolculuk vardır. Ama Ashab-ı kiram'ın kurbiyetin de ise sadece Hz. Peygamber (SAV)'ın sohbetlerinde bulunmaları olduğunu ifade eder. Bu ümmetin evliyâlarının seyr-ü sülûk ile yetiştirdiklerini; Hz. Peygamber (SAV), bir sohbetle yetiştirmiş ve onların kurbiyette elde ettikleri en alt dereceye bu ümmetin evliyâlarının en üst derecesinde olan kişi bile nâil olamamıştır. Bu fark bile kurbiyet yolunda nübüvvet metodu ile velâyet metodunun aralarında ne derece bir fark olduğunu ortaya koymaktadır. O'na göre ashab-ı kiram zaman zaman küçük İbadetler hususunda Hz. Peygamber (SAV)'a benzemeye çalışmış ve takât getirememiştir. Bu husustaki acziyetlerini Hz. Peygamber (SAV)'a ilettiklerinde ise Onlara kendine ait özel durumunu arz ederek onları teskin etmeye çalışmıştır. Bu hususiyetler aradaki farkı belirgin hale getirmektedir. Bu duruma da işâreten şu hadisi şerifi delil olarak getirmiştir: *“Ben sizin herhangi biriniz gibi değilim; Rabbimin katında kalırım. O beni yedirir ve içirir.”*²⁹⁰

1. Allah'la Kâin ve Halktan Bâin Olmak

İmâm-ı Rabbânî'ye göre kalbinde Allah Teâlâ'nın sevgisinden başka sevgi bulunmayan ve ondan başka bir muradı olmayan kimselerin dış görünüş itibariyle halkla birlikte ve onlarla meşgul gibi görüldüğünü, iç dünyalarında ise Allah Teâlâ ile beraber olduklarını belirtmektedir. İşte *“kâin ve bâin”* olan yani halktan uzak ve Allah Teâlâ ile beraber olan sûfî budur. *Kâin ve bâin*in bir diğer anlamı ise dış görünüşü itibariyle halkla beraber olduğu halde iç dünyası itibariyle ondan ayrı olan kimsedir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre bir kalpte aynı anda iki varlığın sevgisi barınmaz. Bunlardan biri ile sevgi bağı kurulduğunda diğerlerine kalpte yer bulunmaz.²⁹¹ İmâm-ı Rabbânî'ye göre insanoğlu diğer canlılardan farklı olarak ilâhî sıfatların gölgesinde hayatını idâme ettiren bir canlı olma özelliğine sahiptir. Onu yaratan Rabbisinin kendi nezdindeki nazargâhı kalbidir. Kalpte yaratılışı itibari ile iki sevgiyi bir arada tutma özelliğine sahip değildir. Allah Teâlâ'nın gayrı kalbe gelen her türlü sevgi mâsivadır. Mâsıva da tek bir şeye

²⁸⁹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 776-786.

²⁹⁰ Müslim, “Siyâm” 1102.

²⁹¹ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 117-118.

duyulan sevginin bir sonucudur. Oda insanoğlunun benliğidir. Mâsıvanın hepsini kendisi için yapar. Benlikle alaka kesilince dolaylı olarak masıvadan kurtulur. İlgi Allah Teâlâ'ya yönelmiş olur. Böylece kurbiyet meydana gelir. Bu hususa şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “*Kişi sevdiği ile beraberdir.*”²⁹²

İmâm-ı Rabbânî, insandaki bu cem’iyyetin yetkinliğe sebep olduğu gibi noksanlığa da sebep olabileceğini belirtmektedir. İmâm-ı Rabbânî’ye göre bedenle olan alaka ve birliktelik yakınlığa mânidir. Gerçek kurbiyet bedenle alaka kesildikten sonra meydana gelir. Bu hususa şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “*Kişi sevdiği ile beraberdir.*”²⁹³ İmâm-ı Rabbânî, kurbiyet için buradaki bedeni birlikteliği değil; bedenle alaka kesildikten sonrasını kastetmektedir. Ona göre ölüm, sâlikî sevdiğine kavuşturan bir köprüdür. İmâm-ı Rabbânî’ye göre sevgi, aynı zamanda tüm alakaların kendisinde toplanmasını gerektirir. Dağınık olan alaka kişiyi sevdiğinden mahrum bırakır.²⁹⁴

2. Fenâ ve Mârifet

İmâm-ı Rabbânî, mârifet ve fenâ konusunu açıklarken nûr ve zulmet sembolizminden faydalanır. Ona göre nûr karanlığa âşıktır. Çünkü onun parlaklığı ve berraklığının artması için aralarında tam bir kaynaşma olmalıdır. Adı geçen nûr âşık olduğu karanlığın seyrine daldığı için evvelce şereflendiği kutsi müşahedeleri unutmıştır. Nihayet bu ilişkisi sebebiyle sol ashabı sınıfına girerek sağ ashabının erdemlerini yitirmiştir. Eğer bu gaflet içinde kalmaya devam ederse helak olur. Eğer Allah Teâlâ’nın rahmetine mazhar olur ve neler kaybettiğini hatırlarsa eski haline geri döner. Eğer ikinci defa yüce gayeyi seyre dalarsa onun nûrları mevcut karanlıklardan kendisini kurtarır ve onun nûr haleleri içerisine girer. Böylece karanlığı kökten unutacak bir mertebeye ulaşır. Kendinden ve varlıktaki uzantılarından tamamen habersiz kalarak nûrların nûrunu müşahade halinde kendisini tüketir ve perdelerin ardından matlubun huzuruna varırsa hem ceset ve hem de ruh hali itibarıyla fenâ haliyle şereflenir.²⁹⁵ İmâm-ı Rabbânî, burada sâlikin seyr-ü illallahta yaşadığı bazı manevi hallerinden bahsetmektedir. Sâlik

²⁹² Buharî, "Kitabü'l-Edep" 96.

²⁹³ Buharî, "Kitabü'l-Edep" 96.

²⁹⁴ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 167-168.

²⁹⁵ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 112-113.

bütün bu manevi merhaleleri geçtikten sonra ruh ve cesedle birlikte fenâ hali kendisinde gerçekleşir. Sâlikte bunun bir sonraki adımı olan bekâ hali de gerçekleşirse velâyete nâil olur. Böyle bir kişinin de iki hali olur. Birincisi Rabbisiyle sürekli hemhal olduğu istiğrâk hali, ikincisi de içi Allah Teâlâ ile dışı halkla olmak üzere tebliğ ve irşad halidir. Ona göre böyle bir kişi nûr ile kaplandığından kendisinden hak dışı bir şey meydana gelmez. Çünkü o hayırları kuşatmıştır. Kötülük kendisinden yok olduğu için bir anlamda da sağ ehlinden olmuştur. Nihayetinde de kurbiyeti gerçekleştirmiş kişidir. Bu hususa şu hadisi şerifi işâreten delil olarak getirmiştir: “Onun her iki elide sağdı.”²⁹⁶

3. İrşad Makamı

İmâm-ı Rabbânî, sülûk türleri bahsinde de ele alındığı üzere müridlerin cezbe halindeki müridleri eğitirken onları önce seyr-ü âfâkinin içine attığını, orayı tamamladıktan sonra da seyr-ü enfüsîye çektiklerini ifade etmektedir. İmâm-ı Rabbânî, bu nimete ulaşmak için sâlikin Allah Teâlâ’nın Resulüne tâbi olması ve nefisini şerîatte eritip emirlere sarılıp yasaklardan kaçınma gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.²⁹⁷ İmâm-ı Rabbânî’ye göre irşad makamında olan kişi seyr-ü sülûkünü tamamlamış kişidir. Sülûkünü tamamlayanda kurbiyetini gerçekleştirmiş olur. Böylece irşad yapmakla görevlendirilir. Bu makam bir anlamda peygambere varis olunan makamdır. Böyle bir kişiden şeriata kıl kadar muhalefet olmaz. Bu yolun edeplerine riayet eder. Allah dostlarına itirazı öldürücü bir zehir addeder. Müşide olan muhabbeti dâim olur. Onun sohbetlerinde bulunmaya gayret eder. Çünkü o, bu yolda yetiştirici bir vâsıta. Tıpkı ashab-ı kiramın Hz. Peygamber (SAV)’ın sohbetlerinde yetiştiği gibi kişi bu irşad makamına ancak öncekilerin ve sonrakilerin efendisi Hz. Peygamber (SAV)’e tâbi olmakla Allah Teâlâ’ya vâsıl olur. Buna: “*Vatan sevgisi imandandır.*”²⁹⁸ hadisi şerifini işâreten delil olarak getirmiştir. Burdaki vatan’ın insanın kalbi olduğunu ve onu mânen terbiye etmeden de irşad makamına ulaşmanın mümkün olamayacağını belirtmektedir.

²⁹⁶ Müslim, "Kitabü'l-İmârâ" 182.

²⁹⁷ Alp vd. *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 226-227.

²⁹⁸ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1: 1102.

SONUÇ

Tasavvuf ve tarikatlar İslâm tarihi boyunca nefis terbiyesi ve ruh eğitimi gibi temel fonksiyonlarına ek olarak dinî, siyasî, hukukî, askerî, sosyal ve psikolojik alanlarda çok sayıda işlevi birlikte üstlenmiştir.

Tasavvuf ve tarikatların bu fonksiyonlarını icrâ edebilmeleri ve bulundukları coğrafyalarda tutunup kök salabilmeleri de dergâh, tekke ve zaviyelerin başlarında bulunan mürşid-i kâmilin genel kabul görürlüğü ve de saygınlığıyla doğrudan ilişkili bir durumdur. Bu çalışmada, Osmanlı devletinin yükselişine denk gelen yıllarda yaşayan ve tasavvuf sahasında oldukça önemli bir yere sahip olan İmâm-ı Rabbânî'nin hem nevi şahsına münhasır olan farklı kişiliği hem de bir aksiyon adamı olarak tasavvufa Kur'an ve sünnet çerçevesinde nasıl bir bakış açısı kazandırdığı, Mektûbât adlı eserinde kullanmış olduğu hadislerle getirmiş olduğu işârî yorumlar bağlamında değerlendirilmiştir.

İmâm-ı Rabbânî'nin mektupları genel olarak değerlendirildiğinde her mektubun aslında farklı bir hikâyesinin olduğu ve belirli bir amaca hizmet ettiği söylenebilir. İmâm-ı Rabbânî, yaşamış olduğu dönemde özellikle dönemin devlet adamları eliyle ortaya çıktığını düşündüğü yozlaşmaya karşı kendince bir duruş sergilemiş, yazmış olduğu mektupların yaklaşık dörtte birlik kısmını oluşturan önemli bir kısmını dönemin çeşitli yönetim ve devlet kademelerinde görevli kişiler ile nüfuz sahibi kişilere yazarak, dini yozlaşmayı devlet erkânı ve nüfûz sahibi kişilerin de desteğini alarak durdurmaya çalışmıştır. Bu yozlaşma ona göre nereden başladıysa oradan durdurulabilirdi. Bu nedenle kendisi de sorunla uğraşmak yerine sorunun kaynağına inmeye çalışmış ve devlet erkanını sünnete uygun bir din anlayışının ikâmesi için çalışmaya teşvik etmiştir. İmâm-ı Rabbânî, özellikle bid'atin her türlüüne karşı çıkarak, ilk bakışta bir dindarlık göstergesi gibi görülen ancak dini kaynaklarda yer almayan çeşitli nâfile ibadetlerin yapılmasına karşı çıkmıştır.

Araştırmanın ilk bölümünde İmâm-ı Rabbânî'nin kısa bir hal tercemesi verildikten sonra yaşamış olduğu dönemin sosyo-kültürel ve dini hayatı incelenerek İmâm-ı Rabbânî'nin düşünce sisteminin temellerini oluşturan sosyal şartlar incelenmiştir. Bu bölgeye ilk defa Emevîler tarafından ulaştırılan İslâm

dininin, özellikle Hindû ve Buda gelenekleri gibi günümüzde hala etkilerini devam ettiren iki büyük dini akım karşısında tasavvuf ve tarikatlar aracılığıyla ayakta durabildiği ve yayıldığı tespiti yapılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât adlı eserindeki kurbîyyet konusu ile alakalı olduğu tespit edilen 33(otuz üç) mektûbâta içerik analizi yapılmıştır. Bu otuz üç mektûbâta tekrarlarıyla birlikte yüz bir hadise getirmiş olduğu işârî yorumların neler olduğu ve bunları kurbîyyet ile nasıl ilişkilendirdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, mektupların yazılmış olduğu kişiler üzerinde de kısa bir bibliyografik çalışma yapılmıştır. Her mutasavvıf gibi İmâm-ı Rabbânî de eserlerini kaleme alırken dönemindeki bozuklukları dikkate alarak böyle bir yola tevessül ettiği, bozulmuş olan tarikatı tashih etmeyi murad ettiği ve dinde de tecdid faaliyetinde bulunma misyonunu yüklendiği görülmüştür. Sûfilerin sözlerinde hadis diye geçen ve tasavvuf sahasındaki eserlerin çoğunda birbirinden iktibas edilerek alınan ve metinlerde kullanılan hadislerin benzer şekilde İmâm-ı Rabbânî tarafından yazılmış olan mektuplarda da kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada İmâm-ı Rabbânî'nin konuyu ele alırken hadislere getirdiği işârî yorumların neler olduğu ve bunu kurbîyyet kavramıyla nasıl ilişkilendirildiği konusu üzerinde yoğunlaşmış olup mektupların içeriğinde yer alan hadislerin sıhhat dereceleri ile ilgili değerlendirme yapılmamıştır.

İmâm-ı Rabbânî, mektuplarda ele aldığı konuları işlerken tasavvufî kavramları her mutasavvıf gibi kendisinin bizatihi yaşadığı ilmi tecrübeleri ile keşif ve müşahedeleriyle ele alıp incelerken bunlar üzerinden de vermeye çalıştığı en önemli mesajın insan-ı kâmilin olduğu görülmüştür. İmâm-ı Rabbânî, kalp ve ruhun manen terbiye edilmesinin ehemmiyetine yaptığı vurgunun yanında içinde yaşadığı ve mânen bir çöküş içerisinde olduğunu gördüğü toplumun mânevi hastalıklarının sebeplerine ve tedavi şekillerine de değinmiş bu arada da siyasi gelişmelerden geri durmamış, hatta bu sahada yaptığı mücadelelerle de her dâim önde olmaya çalışmıştır. Nitekim yazmış olduğu ve Mektûbât adıyla bir araya getirilen mektuplar yazıldığı kişiler bazında incelendiğinde bu özelliği çok rahatlıkla görülebilmektedir.

İmâm-ı Rabbânî'nin islâmı, küfrün elinden kurtarmaya yönelik faaliyetleri müslümanların bozulan itikadlarını düzelterek imanlarını kuvvetlendirmeye yönelik çabaları onu çok yönlü tecdîd faaliyetlerine yönlendirmiştir. İmâm-ı Rabbânî, devlet adamlarına yazdığı mektuplarda dinin temel esaslarını anlatmaya çalışırken tasavvuf erbabına yazdığı mektuplarda ise şerîata muhalif Kur'an ve sünnetten kopuk yaklaşımları toptan reddetmeye yönelik uyarılarda bulunmuştur. Kendi döneminde tasavvuf adı altında ortaya çıkmış ve her şeye yakıştırılmaya çalışılan farklı nazariyelere ise felsefe ve tasavvufun ince mevzularına vâkıf olmayı gerektirecek bir donanımla aynı zamanda ciddi bir tasavvufî alt yapı gerektiren bir ilimle tarikat ve tasavvuf zaviyesinden cevap vermeyi ihmal etmemiş ve işin aslının varacağı mecrâyı da hem ilmi hem aklı delillerle ortaya koyabilmiştir.

İmâm-ı Rabbânî, mektuplarda ele aldığı kurbiyet kavramının temeline insan-ı kâmil-i yerleştirerek bunun merkezine de Resulullahı koyarak fenâ, bekâ, nüzûl, uruç, ilmel yakın, ayn'el yakın, hakk'el yakın, seyr-ü süluk, mürşid-i kâmil, mahbûb, muhîb, murâd, mürîd, nûr, karanlık, sağ, sol ashabı, ebrâr, mukarreb, bâin, kâin, bâtın, zâhir, ehlibeyt sevgisi, nefisin makamları, letâifler, fırka-i nâciye, farklı teşbihler, cem'iyet, seyr-ü âfâkî ve seyr-ü enfûsî, takvâ, verâ, zâid gibi farklı kavramlarla işlemeye çalışmıştır. Mektûbât farklı zaman ve mekânlarda yazıldığı için araların da tam bir konu uyumu yoktur. Mektuplar kendi içerisinde tam bir konu bütünlüğü sağlamamaktadır. Bazen bir mektup kendi içerisinde çok farklı kavramaları ele alış görüntüsü verebilmektedir. Bu yönleriyle üzerinde çalışma yapmayı zorlaştırmıştır.

Mektûbât adlı eser her şeyden önce İmâm-ı Rabbânî'nin mânevî tekâmül sürecini göstermesi bakımından önem taşıdığı gibi eser ayrıca onun mürşidi Bâkî-Billâh ve halifeleriyle olan münasebetlerini ve çeşitli hususlardaki görüşlerini ele almaktadır. İmâm-ı Rabbânî, mektuplarını ihtiyaç doğdukça farklı zamanlarda çeşitli kişilere hitâben yazmıştır. Ancak kendisi mektuplarının çok değerli ve ilâhî tasdike mazhar bir bütün oluşturduğu fikrindedir. İleri gelen halifelerinden Muhammed Hâşim Kışmî'ye, "Yazdığın bütün ilimler, söylediğin her şey Allah Teâlâ'yı hoşnut etmektedir; Allah Teâlâ bunların tamamını kabul etmiştir" şeklinde bir ses duyduğunu söylediği rivayet edilir. İmâm-ı Rabbânî, mektuplarına

atfettiği bu büyük değerden dolayı bunların derlenmesi ve yayılmasını bir görev telakki etmiştir.

Son olarak şunu ifade edebiliriz ki, İmâm-ı Rabbânî, hayat hikâyelerini okuduğumuz mutasavvıflardan farklı bir görüntü veren bir mürşid-i kâmil ya da diğer bir ifadeyle bir aksiyon adamı olmamın yanında yakınındaki coğrafyalarda yabancı koloniler altında sömürölen toplumların bağımsızlık hareketlerinde yaşam mücadelesinin ilham kaynağı oluşuyla ve bağımsızlık hareketlerini ateşlemesiyle ön plana çıkmış dinî/siyasî bir kişiliktir. Bu çalışma, bu sahada çalışma yapacaklara bu yönüyle ilham kaynağı olmaya adaydır.

KAYNAKLAR

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-. *Keşfü'l-Hafâ*. Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 2009.
- Akçiçek, Abdulkadir, trc. *İmâm-ı Rabbânî Mektûbat-ı Rabbânî*. 2 Cilt. İstanbul: Merve, t.y.
- Algar, Hamid. "Bâkî-Billâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 542-543. İstanbul: TDV Yayınlar, 1991.
- Algar, Hamid. "Hüseyin Baykara". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 1998.
- Algar, Hamid. "İmâm-ı Rabbânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2000.
- Algar, Hamid. "Mektûbât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2004.
- Algar, Hamid. "Molla". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2005.
- Alp, Talha Hakan - Tokat, Ömer Faruk - Yıldırım, Ahmet Hamdi. *İmâm-ı Rabbânî Mektûbât-ı Rabbânî*. 2 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2013.
- Altuntaş, Halil- Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Arat, Reşit Rahmeti, trc. *Baburnâme Babur'un Hatıratı*. Ankara: Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser Dizisi, 2000.
- Atar, Atar. "Fetva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, t.y.
- Atar, Fahrettin. "Hâkim/Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2001.
- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Ateş, Süleyman. "Kurb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 432-433. Ankara: TDV Yayınlar, 2002.
- Avcı, Seyit. *Sufilerin Hadis Anlayışı : Bursevi Örneği*. Ensar, 2004.

- Ayverdi, İlhan. “Misalli Büyük Türkçe Sözlük”. Ed. Ahmet Topaloğlu. İstanbul: Kubbealtı, 2006.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Beyhakî es-Sünenü'l-Kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2010.
- Bozkurt, Nebi. “Hâfız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 997.
- Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil. Riyad: Dârüsselâm, 2000.
- Büstî, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-. *İbn Hibbân*. 8 Cilt. Beyrut: Risaletü'l İlmiyye, 2012.
- Cebecioğlu, Ethem. “İmâm- Rabbani ve Mektubatı” 35/1 (1996).
- Cebecioğlu, Ethem. *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*. İstanbul: Erkam, 1999.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Cebecioğlu, Ethem. “Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü”. İstanbul: Otto Yayınları, 2017.
- Çakan, İsmail Lütfî. *Hadîs Edebiyatı*. İstanbul: İfav, 1997.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-. Riyad: Dârüsselâm, 2000.
- DİA. “Hoca”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 1998.
- Doğan, D. Mehmet. “Doğan Büyük Türkçe Sözlük”. Ankara: Vadi, 2003.
- Durmuş, İsmail. “Müşâkele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b.el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. Riyad: Dârüsselâm, 2000.
- Ebû Şuca Şîrûye b. Şehredar b. Şîrûye, ed-Deylemî. *ed-Deylemî Firdevsü'l-Ahbâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, 1986.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İfav, 2012.
- Erginli, Zafer, ed. “Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”. Trc. Zafer Erginli - İlyas Karslı - Yavuz Göktaş - Nurettin Ödül - Rıfat Resul Sevinç - Salih Sabri Yavuz. İstanbul: Kalem, 2006.

- Ethem, Cebecioğlu. “İmam-ı Rabbani ve Mektubatı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1 (1996): 1.
https://doi.org/10.1501/Ilhfak_00000000846.
- Fazıl, Necip. *İmam-ı Rabbânî Mektûbat*. İstanbul: Büyük Doğu, 2015.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-. *İhya-i Ulûm'id-Din*. Trc. Ali Arslan. 4 Cilt. İstanbul: Sentez, 1993.
- Gündüz, Şinası, ed. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Haşim Kışmî, Muhammed. *İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin Menâkıbı Berekât Zübde-tül Makâmât*. Trc. Süleyman Kuku - A. Fârûk Meyân. İstanbul: Alioğlu, 2017.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l Tâc, 2011.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. Riyad: Dârüsselâm, 2000.
- Karaca, Zekerîya. *Mektûbat-ı Rabbânî'de Kur'anî Referanslar ve Kur'an Ayetlerine Getirilen işâri Yorumlar*. Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Karaman, Hayreddin. *İmâm-ı Rabbânî ve İslâm Tasavvufu*. İstanbul: İz, 2013.
- Kelâbâzî, Tacû'l-İslâm Ebubekir Muhammed b. İshak Buhârî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh, 1992.
- Konukçu, Enver. “Abdürrahîm Han”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 290. İstanbul: TDV Yayınlar, 1988.
- Konukçu, Enver. “Hân-ı Hânân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 1997.
- Kotku, Mehmed Zâhid. *Âyet ve Hadislerden Duâlar ve Zikirler Evrâd-ı Şerîf ve Meâli*. İstanbul: Seha, 2000.
- Kuşeyrî, Abdülkerim el-. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*. Trc. Muhammed Coşkun. İstanbul: İlk Harf, 2013.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Seyyid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2009.

- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Şerif/Seyyid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2009.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri - Eroğlu, Haldun. “Şehzade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2010.
- Müslim, Ebu’l Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’rî. Riyad: Dârüsselâm, 2000.
- Nebhânî, Şeyh Yusuf en-. *Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri*. Trc. Abdülhalık Duran. 4 Cilt. İstanbul: Hikmet, t.y.
- Nedvi, Ebu’l Hasen en-. *İmam-ı Rabbanî*. Trc. Nureddin Yıldız. İstanbul: Risale, 2018.
- Nevevî, İmâm. *Riyâzü’s Sâlihîn*. Trc. Yaşar Kandemir - Lütü Çakan - Raşit Küçük. 8 Cilt. İstanbul: Erkam, 1998.
- Nîşâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-. *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*. 52 Cilt. Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 2002.
- Öngören, Reşat. “Şeyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2010.
- Özaydın, Abdülkerim. “Mîr-i Alem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2005.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2009.
- Özköse, Kadir, ed. *Tasavvuf el Kitabı*. Ankara: Grafiker, 2012.
- Reis, Bedriye. “Tasavvuf”. *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 16 (2006): 211-234.
- Sağiroğlu, Ekrem. *İmâm-ı Rabbânî Hayatı Cihadı Eseri*. İstanbul: Yasin, 2017.
- Sahin, Hilal. *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)*. Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. Enes Matbaacılık. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001.
- Sirhindî, İmâm-ı Rabbânî. *İmâm-ı Rabbânî Risaleleri Mebde ve Me’âd-Ma’ârif-i Ledünniyye-Mükâşefât-ı Gaybiyye Tasavvuf Klasikleri*. Trc. Necdet Tosun. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 2016.

- Şarkpurî, Muhammed Halim. *Müceddid-i Elf-i Sâni İmam Rabbânî Ahmed Fâruk Serhindi*. Trc. Ali Genceli. Konya: İslâmî Neşriyat, 1978.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b.Eyyûb et-. *Taberânî el-Mu'cemü'l-Kebîr*. 51 Cilt. Beyrut: Dâru'l İhya et-Tedrisâtü'l Arabiyye, 2009.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b.Eyyûb lahami *Taberânî el-Mucemü'l-Evsat et-. Taberânî*. 8 Cilt. Umman: Daru'l Fikr, 1999.
- Taneri, Aydın. "Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 1997.
- Telif Heyeti, İsmailağa, trc. *Ehli Sünnet Müdafaası Şia'ya Reddiye*. İstanbul: Sıraç, 2016.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. Riyad: Dârüsselâm, 2000.
- Topbaş, Osman Nuri. *Altın Silsile*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2017.
- Tosun, Necdet. *Altın Silsile*. İstanbul: Mega Basım Yayın, 2017.
- Tosun, Necdet. *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindi Hayatı Eserleri Tasavvufi Görüşleri*. İstanbul: İnsan, 2016.
- Tosun, Necdet. "Muhammed Ma'sûm Sirhindî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2016.
- Tosun, Necdet. "Nakşibendiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2006.
- Turgut, Ali. *Tefsir Usûlû ve Kaynakları*. İstanbul: İfav, 1991.
- Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç, 2011.
- Uludağ, Süleyman. "Fakir/Fakr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 1995.
- Uludağ, Süleyman. "İşârî Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 2001.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili Mânevî Haller*. 3 Cilt. İstanbul: Mavi, 2007.
- Ünal, K. Yusuf. "Uluslararası İmâm-ı Rabbânî Sempozyumu Özet Kitapçığı". Trc. Fulya Vatansever - İsmail Eriş. İstanbul: Erkan Matbaası, 2013.

- Yazıcı, Tahsin. “Derviş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınlar, 1994.
- Yıldız, Hakkı Dursun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. 15 Cilt. Konya: Kombassan Yayınları, 1994.
- Yılmaz, H. Kâmil. *Altın Silsile*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2009.
- Yılmaz, H. Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar, 2012.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Tasavvufî Hadîs Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadîs Şerhi*. İstanbul: İfav, 1990.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı	Bünyamin AKYÜZ				
Doğum Yeri ve Yılı	OF/ 15.08.1973				
Medeni Durumu	Evli				
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça ve İngilizce Orta Düzeyde				
Öğrenim Durumu	Başlama	Bitirme Yılı	Kurum Adı		
Lisans	1996	2001	KTÜ Rize İlahiyat Fakültesi		
Yüksek Lisans	2013 /2014	2019	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi		
Doktora					
Çalıştığı Kurum (/lar)			Başlama	Ayrılma Yılı	
1.Diyaret İşleri Başkanlığı Gümüşhane Merkez Kaletaş Köyü Camii İmam Hatibi			22/01/2001	17/09/2003	
2.Diyaret İşleri Başkanlığı Trabzon Akçaabat Darıca Eğitim Merkezi			22/09/2003	17/11/2004	
3.Milli Eğitim Bakanlığı İ.H.L. Meslek Dersleri öğretmeni			23/11/2004	10/06/2015	
4.İl Milli Eğitim Müdürlüğü Trabzon Büyükşehir İl Millî Eğitim Müdür Yardımcısı			10/06/2015	Devam	
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	Memur Sendikaları Konfederasyonu Eğitimciler Birliği Sendikası İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı				
Aldığı Ödüller					
Belge Tarihi	Belgenin Türü	Veriliş Nedeni	Veren Makam	Belge Sayısı	İşlem Durumu
30/06/2005	Teşekkür Belgesi	Çalışkanlık	Kaymakamlık	1863	İşlem Bitti
03/07/2006	Teşekkür Belgesi	Çalışkanlık	Hekimhan M.E.M	2006/25	İşlem Bitti

06/11/2006	Aylıkla Ödüllendirme	Çalışkanlık	Din Öğ.Gen.Müd.	92380/111	İşlem Bitti
19/11/2007	Teşekkür Belgesi	Çalışkanlık	Hekimhan M.E.M.	2007/22	İşlem Bitti
14/07/2009	Takdir Belgesi	Çalışkanlık	Kaymakamlık	44	İşlem Bitti
07/04/2010	Teşekkür Belgesi	Çalışkanlık	Pazar İlçe M.E.M	61	İşlem Bitti
29/10/2010	Teşekkür Belgesi	Çalışkanlık	Rize M.E.M	312	İşlem Bitti
21/12/2010	Takdir Belgesi	Çalışkanlık	Valilik	2010/161	İşlem Bitti
23/11/2018	Başarı Belgesi	Çalışkanlık	Valilik	22545213	İşlem Bitti
27/02/2019	Başarı Belgesi	Çalışkanlık	Valilik	4245223	İşlem Bitti
İletişim (eposta)	bunyaminakyuz73@gmail.com / akyuzbunyamin73@gmail.com				